Enigme ale istoriei

Paul Ştefănescu

ENIGME ŞI MISTERE DIN TOATE TIMPURILE 1

VESTALA

Enigme ale istoriei

Pasionat de marile întrebări ale istoriei, rămase nerezolvate, de desfășurarea reală a unor fapte, sau de viața unor personalități marcante ale culturii și civilizației umane, Paul Ștefănescu ne oferă, după cele patru volume de „enigme ale istoriei universale" (vol. 1-2) și „enigme ale istoriei române" (vol.1-2), publicate până acum, alte două volume captivante de incursiuni în trecutul istoric al umanității.

Bazat pe ultimele cercetări asupra subiectelor abordate, Paul Ștefănescu reușește, cu o rară măiestrie, să formuleze noi ipoteze și să releve aspecte pe care - uneori - chiar cercetătorii cei mai avizați nu le-au intuit.

Parcurgându-i cu nesaț noile volume descoperim sau redescoperim, o dată cu autorul, semnificația profundă a unor epoci și întâmplări sau sensul real al contribuției unor mari „actori" ai istoriei.

NOUTĂȚI EDITORIALE

- *Hans Biedermann*, **Dicționar de simboluri**, I–II, 304+272 p.;
- *Leon Casso*, **Rusia și Bazinul Dunărean**, 240 p.;
- *Al. Ciorănescu*, **Dicționarul etimologic al limbii române**, format 17 x 24 cm, 1056 p.;
- *Nic. Densușianu*, **Istoria militară a poporului român**, 464 p.;
- *Ovidiu Drimba*, **Dicționar de autori, opere și personaje**, 240 p.;
- *Ovidiu Drimba*, **Istoria culturii și civilizației**, vol. XI, 464 p.;
- *Ovidiu Drimba*, **Rabelais și Renașterea europeană**, 224 p.;
- *M. Eminescu*, **Traduceri literare**, 320 p.;
- *M. Eminescu*, **Viața culturală românească. 1870–1889**, 304 p.;
- *W. Froehner*, **Columna lui Traian**, 160 p.;
- *Moses Gaster*, **Studii de folclor comparat**, 432 p.;
- *Pierre Grimal*, **Dicționar de mitologie greacă și romană**, 392 p.;
- *B. P. Hasdeu*, **Folcloristica**, vol. I–II, 464+320 p.;
- *B. P. Hasdeu*, **Soarele și Luna**, folclor tradițional în versuri, ediție critică, I–II, 480+400 p.;
- *Iulia Hasdeu*, **Jurnal fantezist**, 320 p.;
- *Stephan A. Hoeller*, **Gnosticismul**, 208 p.;
- *Hans–Chrisʜian Huf*, **Clipe de istorie**, 448 p.;
- *Teodor Iordănescu*, **Viața privată în imperiul roman**, 160 p.;
- *Leo P. Kendall*, **Diamante faimoase și fatale**, 240 p.;
- *Claude Lecouteaux*, **Vampiri și vampirism**, 160 p.;
- *Fosco Maraini*, **Tibetul secret**, 416 p.;
- *I. M. Marinescu*, **Figuri din antichitatea clasică**, 336 p.;
- *I. Mușlea*, **Bibliografia folclorului românesc. 1930–1955**, format 13 x 24 cm, 288 p.;
- *I. Oprișan*, **Basme fantastice românești**, I–III, 352+336+368 p.;
- *I. Oprișan*, **B. P. Hasdeu sau Setea de absolut. Tumultul și misterul vieții**, 592 p. + 16 planșe hors text;
- *I. Oprișan*, **Troițe românești. O tipologie**, 30 x 22 cm, integral color, 240 p.;
- *Victoria le Page*, **Shambhala**, 304 p.;
- *Maria Păun*, **Dicționar integral de sinonime**, 512 p.;
- *Nicolae Petrescu*, **Primitivii**, 480 p.;
- *Florentin Popescu*, **Viața lui V. Voiculescu**, 336 p.;
- *Simion Florea Marian – Tudor Pamfile – Mihai Lupescu*, **Cromatica poporului român**, 368 p.;
- *Pamfil Șeicaru*, **Scrieri din exil**, I–II, 416+576 p.;
- *Paul Ștefănescu*, **Inițiere și mari inițiați**, 273 p.;
- *Paul Ștefănescu*, **Magia neagră**, 176 p.;
- *Paul Ștefănescu*, **Mari scandaluri financiare**, 176 p.;
- *Paul Ștefănescu*, **„Nebunii" istoriei**, 352 p.;
- *G. Dem. Teodorescu*, **Istoria limbii și literaturii române**, 464 p.;
- *Liviu Vălenaș*, **Memorialul Apocalipsei**, 352 p.;
- *Liviu Vălenaș*, **Memorialul stalinismului**, 496 p.;
- **Corpusul receptării critice a operei lui M. Eminescu. Sec. XIX**, vol. I–III, 400+ 432+448 p.

ÎN CURS DE APARIȚIE

- *Giuseppe Cochiara*, **Istoria folclorului european**, 464 p.;
- *Iulia Hasdeu*, **Cugetări**, 128 p.

PAUL ȘTEFĂNESCU

ENIGME ȘI MISTERE DIN TOATE TIMPURILE

Vol. I

Coperta de I. OPRIȘAN

• Coperta I: Alexandru Macedon. Detaliu dintr-un mozaic antic, reprezentând lupta lui Alexandru Macedon cu Darius al III-lea, regele perșilor, la Issos (330 î.Chr.).

• Coperta IV: Wolfgang Amadeus Mozart, cântând alături de tatăl său și de sora sa. Acuarelă de epocă.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Ștefănescu,Paul
Enigme și mistere din toate timpurile/ Paul Ștefănescu. - București; Vestala, 2004
2 vol.
ISBN 973-9418-71-6
Vol. 1 – ISBN 973-9418—72-4

94(100) : 929

Editura VESTALA
ISBN 973-9418-72-6
ISBN 973-9418-72-4

© Toate drepturile sunt rezervate Editurii VESTALA.

Paul Ștefănescu

ENIGME ȘI MISTERE DIN TOATE TIMPURILE

Vol. I

Editura VESTALA
București, 2003

Motto: *„Studiul istoriei trebuie să aibă cel puțin avantajul de a ne obișnui să distingem din noianul faptelor ceea ce este o iluzie a contemporanilor de ceea ce este adevăr".*

Fustel de Coulages[1].

1. Istoric francez (1820–1889) care a exercitat o mare influență asupra istoriografici apusene.

Cuvânt înainte

Poate că există cititori care, urmărându-mi activitatea publicistică, și-au pus întrebarea: de ce am abordat domeniul istoriei? Le răspund acum.

S-a spus de către specialiștii în domeniu că istoria este „memoria omenirii".

O omenire lipsită de memorie, cu alte cuvinte necunoscătoare a istoriei ei, este asemănătoare unui personaj lipsit complet de ținere de minte. În concluzie, studiul istoriei trebuie să înceapă din primii ani de școală.

Cunoașterea istoriei este la fel de indispensabilă precum vorbirea, scrisul, cititul și socotitul. Istoricii trebuie să fie la curent, într-o mare măsură, cu progresele tuturor științelor, în special cu ale științelor „umaniste" (filosofie, socilogie și psihologie). Acestea trebuie manipulate de istoric cu prudență, astfel ca istoria să nu devină un subprodus al sociologiei. Din contră „științele auxiliare" istoriei sunt de un foarte mare ajutor: demografia, arheologia, istoria mentalităților, istoria cantitativă (informativă) etc. Toate acestea îl ajută pe istoric să dispună de o privire științifică asupra domeniului pe care îl studiază.

Scrierea istoriei s-a bucurat dintotdeauna de o deosebită atenție și interes din partea cititorilor din țara noastră. Este știut și recunoscut că ființa omenească este astfel constituită, încât dorește să cunoască nu numai ce se află în jurul ei până departe în universul infinit, dar și ce a fost înaintea ei și chiar ce îi rezervă viitorul. Așa cum foarte bine remarca profesorul Constantin Giurescu „oricâte critici i s-ar aduce, oricât i-ar contesta unii adversari utilitatea, istoriografia a fost, este și va fi o necesitate a spiritului uman".

Istoria o cunoaștem din lecțiile învățate la școală, din tratate și din știrile pe care ni le dau mass media sau izvoarele scrise la care se adaugă informațiile pe care le păstrează, ca într-o imensă arhivă, pământul pe care trăim.

Aceasta nu înseamnă că știm totul, că n-a mai rămas nimic necunoscut și necercetat. Alături de partea luminată a faptelor

cunoscute în derularea lor, mai dăinuie încă o parte de umbră și una de penumbră. Astfel, după trecerea timpurilor, în loc ca uitarea să-și depună praful neiertător, ies la iveală fațate ascunse ale unor evenimente petrecute, altfel de cum le-am perceput cândva. Am căutat cu migală și, apelând la mijloace specifice, să descopăr tocmai adevărul în anumite evenimente petrecute. Așa s-au născut volumele de „Enigme ale istoriei" primite cu interes de publicul din țara noastră, căruia îi mulțumesc pe această cale.

Răsfoim filele istoriei, din când în când ne oprim. În fața noastră apar evenimente și oameni născuți parcă anume să tulbure firele existenței. Nu înțelegem multe lucruri, întâmplări, fapte și încercăm să aducem lumină asupra lor; ne frământăm, încercăm chiar să avansăm unele presupuneri, ca și cum cele ale generațiilor dinaintea noastră nu ar fi suficiente, și toate acestea numai din dorința fierbinte și omenească de a cunoaște adevărul. Căci, într-adevăr, sunt pagini în istoria omenirii unde adevărul și neverosimilul, născocirea și realitatea merg mână în mână. Vă vom prezenta, în rezumat, câteva exemple edificatoare, credem noi.

Vom începe cu o scriere a lui Herodot în care autorul istorisește unele întâmplări din secolul al VI-lea î. e. n[1].

Pe atunci împărat al Persiei era Cambyse, fiul lui Cyrus, „împăratul împăraților", un om plin de cruzime, iute la mânie și foarte răzbunător. Vrând să scape de fratele său Bardia, de care se temea, Cambyse porunci în taină ca acesta să fie ucis. Porunca îi fu îndeplinită, dar iată că deodată, pe când se afla încă în mijlocul armatei sale în Egiptul de-abia cucerit, sosi din Persia un sol cu vestea că acolo se proclama împărat Bardia, celălalt fiu al lui Cyrus. Ce putea face? Numai el și ucigașul știau despre moartea lui Bardia. Pentru toți ceilalți, cel care preluase puterea în Persia era, într-adevăr, fiul lui Cyrus. Nu avea decât să se întoarcă imediat cu oastea sa în patrie pentru a-l răpune pe impostor. Dar soarta se pare că-l ajuta pe acesta din urmă, căci, pe când încălecă, Cambyse își răni cu sabia piciorul și, curând, muri.

Astfel, spune Herodot, unicul urmaș al lui Cyrus, „împăratul împăraților", stăpân al marelui imperiu persan, fu înlocuit de cel care-și însușise numele lui Bardia.

În țară era liniște. Doar marea aristocrație vădea o nemulțumire mută. De ce împăratul nu primește pe nimeni dintre marii curteni? Dar dacă acest om nu-i Bardia? se întrebau în sinea lor tot mai mulți dintre aceștia.

La un moment dat, cineva dintre curteni avu bănuiala că regele

1. M. Ionașcu: *Ei au trăit de două ori. Almanah Flacăra*, 1987, p. 118.

nu este altul decât magicianul Gaumata. Dar cum erau în joc lucruri prea serioase, nu împărtăși bănuiala sa nimănui înainte de a se fi convins pe deplin că nu se înșală. Prin Fedima, fiica sa, care făcea parte din haremul regelui, și folosindu-se de serviciile unui eunuc plătit, el încercă să afle dacă noul rege era într-adevăr Bardia. „Nu știu - răspunse fata la scrisoarea adusă de eunuc - în harem nu vedem bărbați străini și, înainte, eu nu l-am văzut pe Bardia niciodată".

Într-o altă scrisoare, „curteanul își povățui fata să stea de vorbă cu Atossa, sora lui Bardia: aceasta, fără îndoială, îi va putea spune mai mult. Dar nici de data aceasta nu primi un răspuns precis. Fiica sa nu putea vorbi cu Atossa, așa cum nu putea vorbi cu nici o altă femeie din harem, „căci imediat ce acest om, oricine ar fi el, a devenit rege ne-a despărțit una de alta" - scria Fedima.

Toate acestea păreau, desigur, foarte ciudate, dar curteanul voia lucruri precise, așa încât recurse în cele din urmă la ceea ce trebuia să-i aducă dovada supremă. Știa că dintr-o anumită pricină de care se făcuse vinovat în fața lui Cyrus, drept pedeapsă, magicianului i se tăiaseră urechile.

„Când doarme - îi scrise curteanul fiicei sale - pipăie-i urechile. Dacă are urechi, soț îți este fiul lui Cyrus. Dacă nu are, înseamnă că bărbat îți este magicianul".

După îndelungi ezitări, Fedima, cu toată frica de care era cuprinsă, căci știa că dacă va fi prinsă și regele este într-adevăr magicianul ar aștepta-o o moarte sigură, se hotărî totuși să facă așa cum îi poruncise tatăl său.

Îi veni rândul să meargă la soț.

A doua zi dimineața, curteanul află că în persoana regelui se ascundea de fapt magicianul Gaumata. Adună în grabă în casa sa șapte oameni dintre cei mai înalți dregători și, după ce jurară cu toții să nu trădeze nimănui ceea ce vor afla, le împărtăși marea veste. Se pregăteau acum de despărțire.

„Mai bine să nu fi aflat nimic" - gândea fiecare. Căci să pornească în acel moment împotriva magicianului, lipsiți cum erau de armată, era imposibil, iar să amâne răfuiala până își vor aduna forțe era periculos. Dacă cineva ar trăda? Pe toți i-ar aștepta o moarte cumplită. „Singur trădătorul ar scăpa" - gândeau ei și poate că, despărțindu-se, fiecare ar fi pornit spre palat să-i ducă vestea impostorului dacă Darius, fiul viceregelui, nu și-ar fi spus gândul cu glas tare:

— Trebuie să acționăm chiar astăzi, le spuse el, și dacă ziua de astăzi va trece fără să fi făcut nimic eu și nimeni altul voi fi acela care voi demasca totul.

Astfel, cei șapte, legați de o neîncredere reciprocă și cuprinși de frică, se îndreptară spre palat. Dat fiind rangul pe care-l dețineau, pătrunseră acolo cu ușurință. Doar în interiorul palatului eunucii încercară să-i dezarmeze. Nu reușiră însă căci fură repede doborâți. Complotiștii înaintau acum spre apartamentele din interior. Zgomotul iscat atrase atenția magicianului. Din prudență, el dădu să se ascundă într-o cameră vecină, complet întunecată, dar chiar în aceeași clipă se năpusti asupra lui unul dintre complotiști. Darius, neștiind care era cel ce trebuia ucis, stătea cu sabia ridicată lângă cei doi încleștați în bezna camerei într-o luptă pe viață și pe moarte.

— Lovește odată! îi strigă cel care se lupta cu magicianul.

— E întuneric, pot să te nimeresc pe tine.

— Mi-e indiferent, ucide-ne pe amândoi...

Darius lovi și-l omori pe impostor.

Așa povestește Herodot despre strania istorie.

O stâncă uriașă ce poate fi întâlnită și astăzi pe drumul dintre Teheran și Bagdad păstrează săpată în piatră această poveste. Însemnările făcute din ordinul lui Darius se încheie astfel: „Darius a ucis pe magician și a devenit împărat".

Într-un moment de grea restriște pentru țară, când legiunile romane provocaseră grele înfrângeri Macedoniei, când regele Perseu fusese ucis și urmașii la tron nu existau (unicul fiu al lui Perseu, pe nume Filip, murise înainte), apăru deodată în Macedonia o persoană care semăna foarte bine cu Perseu și care susținea că este Filip. Cum atunci țara avea nevoie de un comandant care să conducă lupta împotriva Romei, acest zis Filip a fost destul de repede recunoscut drept fiul lui Perseu de chiar rudele regelui și apoi și de unele puteri amenințate și ele de pericolul de a fi cotropite de romani. Noul rege pornește împotriva romanilor și obține de câteva ori victorii strălucite. O sfârșește însă destul de rău. Fiind înfrânt într-o luptă, este luat prizonier și apoi ucis.

Dar cine era în realitate noul rege? Toți istoricii sunt de părere că nici într-un caz acesta n-a fost adevăratul Filip, fiul regelui Perseu.

Unii dintre ei, printre care și Titus Livius, susțin că noul rege era Andrics, fiul unui postăvar. Dar oricare ar fi fost originea socială a acestui Andrics, cert este că el a dat multă bătaie de cap cercetătorilor din secolele ce au urmat. Și, dacă adevărul nu a fost cunoscut nici în timpul scurtei lui domnii, cu atât mai mult nu a putut fi el stabilit de generațiile ce au urmat.

Impostori de acest gen istoria are mulți la activul ei. Ne referim la istoria imperiului roman dar și la istoria mai recentă a Rusiei. Ne vom opri la „fiii" lui Ivan cel Groaznic.

Este cunoscut faptul că țarul Ivan al IV-lea cel Groaznic a lăsat în urma sa, după moarte, doi fii: pe Feodor de la prima soție și un minor, pe Dimitri, de la ultima soție. Feodor Ivanovici era după cum se știe un om cu sănătatea șubredă, fiind mereu bolnav dar și slab la minte. El i-a urmat tatălui său la tron (1584-1598), deci încă în timpul domniei lui Feodor, întreaga Rusie află despre moartea (sau poate uciderea) în orașele Uglici a țareviciului Dimitri în vârstă de 8 ani.

Șapte ani mai târziu moare și țarul Feodor Ivanovici, ultimul țar din dinastia Ruricilor. Boris Godunov devine țar (1598) al Rusiei.

La scurt timp după înscăunarea lui Boris, s-a răspândit zvonul că țareviciul Dimitri n-a fost ucis la Uglici, ci a scăpat cu viață și trăiește undeva în Polonia. Pe la sfârșitul toamnei anului 1604, a apărut la Moscova, însoțit de un detașament de soldați polonezi și câteva sotnii de cazaci ruși, însuși „țareviciul Dimitri", cel care a rămas cunoscut în istorie sub numele de falsul Dimitri. După moartea lui, urmează falsul Dimitri al II-lea și chiar falsul Dimitri al III-lea. Și toți acești impostori dându-se drept nimeni altul decât Dimitri, fiul autentic al lui Ivan cel Groaznic.

Începe apoi perioada așa-zișilor fii ai acestor trei Dimitri. În anul 1644 își face brusc apariția la Constantinopol „țareviciul Ivan Dimitrievici". Un alt fiu al unuia din acești Dimitri s-a anunțat în Polonia, pentru a doua oară în această țară. Ca ciupercile apar și alți „urmași" ai țareviciului, având respsectiv numele: Augustin, Feodor, Klementin, Saveli, Semion, Gavril și Martin.

Și țarul Petru al III-lea a cunoscut mai multe vieți; țarul rus care a domnit numai un an (1761-1762) și a cărui moarte a survenit cu totul pe neașteptate. Ca și în cazul lui Dimitri, fiul lui Ivan cel Groaznic, același zvon începu să se răspândească și pe seama lui Petru al III-lea. S-a spus că țarul nu murise, ci se ascunsese în popor, în așteptarea momentului prielnic când să-și cucerească locul ce pe drept i se cuvenea. Și, deodată a „apărut". Era în anul 1765. Dar s-a dovedit destul de repede că respectivul nu era altcineva decât un soldat dezertor ce purta numele de Gavril Kremnev.

Petru al III-lea, care a fost biciuit în public într-o piață din Moscova (pedeapsa aplicată din ordinul împărătesei Ecatarina II-a), nu voia nici într-un chip să dispară. Umbra țarului mort se arăta de-a alungul Rusiei, transpunându-se când în persoana unui țăran sau a unui soldat, când a unui cazac. Când Pugaciov, cazacul de pe Don, a declanșat răscoala țărănească (1773-1775), în ochii multora el nu era altcineva decât... Petru III. Se pare însă că de

acum întinderile imperiului rus nu-i mai sunt suficiente. Își face apariția un „Petru al III-lea" și în Muntenegru, unde, ajutat de o serie de împrejurări, ajunge, în cele din urmă, să ocupe tronul acestei țări. În Muntenegru, „Ștefan, mic cu cei mici, bun cu cei buni, rău cu cei răi", a rămas cunoscut în istorie sub numele de Ștefan cel Mic.

Domnia „împăratului rus Petru al III-lea" în Muntenegru a durat șase ani și poate că mai dura dacă nu ar fi fost asasinat de către un servitor aflat în solda turcilor.

Dar nici de data aceasta „Petru al III-lea" nu dispare definitiv de pe arena istoriei. Chiar în același an apare din nou cineva care se dă drept Petru al III-lea. Vreme de doisprezece ani cutreieră numeroase capitale și orașe europene, în căutarea de protectori și susținători. Mai mult, intră în corespondență cu regi, prinți, îi scrie și lui Voltaire și Rousseau. Dar, în ciuda strădaniilor, nu reușește să obțină tronul Rusiei. Va fi în final arestat la Amsterdam și sfârșește cu viața tăindu-și venele în închisoarea în care este aruncat. Este ultimul exponent al fantomei lui Petru al III-lea care părăsește scena istoriei.

Despre țarul Alexandr I (1801-1825) se afirmă că ar fi decedat în anul 1825, în Taganrog. Există documente care afirmă că țarul la această dată ar fi renunțat la domnie și că, ascunzându-și identitatea, ar fi mai trăit încă 40 de ani în Siberia sub numele de Feodor Kuzmici. Se spune că, la puțin timp înainte de moartea sa oficială la Taganrog, a decedat de moarte „naturală" curierul personal al împăratului, pe nume Maskov, care, după cum afirmă cronicile, semăna uimitor cu țarul: aceeași înălțime și cu o fizionomie asemănătoare.

Într-un sicriu sigilat, cadavrul „împăratului" a fost expediat la Petersburg și timp de 6 zile a stat acolo în mânăstirea Kazansk. Sicriul cu trupul presupusului țar a fost deschis doar o singură dată, pe timpul nopții, pentru ca membrii familiei imperiale să-și poată lua rămas bun de la defunct. La vederea cadavrului, menționează scrierile rămase în arhivele imperiale, mama lui Alexandru observă că fața fiului ei se schimbase foarte mult, încât era de nerecunoscut. Puse totul pe seama morții. Totuși zvonul că în locul împăratului ar fi fost înmormântat un alt om nu a întârziat să apară și să se răspândească în toată Rusia.

Bătrânul Fedor Kuzmici – împăratul real – s-a ivit la scurt timp după aceea în Siberia și a trăit acolo patruzeci de ani și-n tot acest timp niciodată nimeni din jurul său nu a aflat vreun amănunt în legătură cu trecutul său. Ținuta militară, înalta instruire pe care o

avea, cunoașterea mai multor limbi și, în plus, informațiile ample pe care le oferea în discuțiile privind înalta societate petersburgheză erau lucruri uimitoare pentru un om care ducea un trai simplu așa cum ducea Feodor Kuzmici. Nu este de mirare că, adăugându-se la toate acestea și asemănarea fizică cu țarul, foarte mulți l-au identificat pe Feodor Kuzmici cu Alexandru I. S-a crezut că poate după moartea bătrânului misterios se va putea cumva lămuri enigma care îl înconjura. Dar nimic nou nu s-a aflat nici după aceea. Hârțile lăsate de Feodor Kuzmici, care, așa cum spunea însuși autorul lor, aveau să-i dezlege taina, nu au permis elucidarea misterului, căci fiind cifrate, nimeni până în ziua de astăzi nu le-a putut decripta și afla adevărul.

Trecem acum la un alt împărat. Este vorba de Napoleon Bonaparte, împăratul francez. Mulți istorici vorbind de Napoleon, amintesc în cărțile lor de numele soldatului Francois Eugen Robo. În tot timpul domniei împăratului, Robo a făcut parte din suita acestuia. Se spune că semăna izbitor cu Napoleon, fapt care i-a atras porecla de „împăratul".

De ce a ținut Napoleon în permanență lângă sine propria-i dublură nu se știe. Se fac doar presupuneri lipsite de dovezi concrete. Când Napoleon a fost exilat pe insula Sfânta Elena, Robo s-a întors în satul natal. De îndată însă atât ministrul poliției regale, cât și altcineva și-au amintit despre extraordinara asemănare dintre cei doi. Primul ordona ca acesta să fie bine supravegheat, iar „alții" – desigur, dintre admiratorii lui Napoleon – făcură ca Robo să dispară. Din acea noapte a anului 1818, când Robo și-a părăsit casa, nu s-a mai aflat nimic despre el.

Există presupunerea, și chiar foarte mulți oameni de știință și istorici o susțin cu tărie, că Napoleon ar fi părăsit în ascuns, insula, lăsând în locul său pe credinciosul soldat, Robo. Dacă ar fi să luăm în considerație această ipoteză fantastică, atunci devin explicabile unele lucruri care mult timp au apărut în ochii contemporanilor ca foarte stranii. Spre exemplu, o frază dintr-o scrisoare a comandantului insulei, datând din toamna anului 1818, în care acesta comunica strict confidențial că Napoleon a părăsit insula, capătă acum un sens.

Sau schimbarea vădită ce intervenise în purtarea sa, și în întregul fel de a fi al împăratului. Toți cei care l-au vizitat pe Napoleon după această dată amintesc în scrierile lor că fostul împărat era acum de nerecunoscut. I se schimbaseră manierele până și scrisul. Mulți factori, bine știuți de Napoleon, erau complet necunoscuți prizonierului de pe insulă. Există în circulație multe versiuni asupra vieții pe care ar fi dus-o după aceea Napoleon.

Dar istoria consemnează alături de enigme, neadevăruri în totalitate și adevăruri pe jumătate reale, adică de înflorire a unor evenimente petrecute, de transformarea lor într-o măsură mai mică sau mai mare, în funcție de împrejurări și interesele care o cer. Scriitorul austriac Joseph Roth povestește în romanul său *Marșul lui Radetzky* cum a fost transformată intervenția oarecum stângace a unui sfios locotenent, precum și reacția complet pasivă a tânărului împărat Franz Joseh, într-o strălucită ispravă eroică[1]. Este un exemplu amuzant fi tipic din care se vede cum iau naștere istorioarele din cărțile de școală.

Evenimentul s-a petrecut la 24 iunie 1859 în timpul bătăliei de la Solferino, în care francezii aliați cu piemontezii au repurtat, sub conducerea lui Napoleon al III-lea, o victorie decisivă asupra austriecilor comandați de împăratul Franz Joseph.

Împăratul nu împlinise încă 29 de ani și n-a lipsit mult să se numere și el printre multele mii de răniți ale căror suferințe i-au sugerat negustorului Henry Dunant ideea de a organiza asociații voluntare de ajutor pentru îngrijirea și salvarea vieților acestor victime ale războiului, idee din care s-a născut Crucea Roșie internațională. În acea bătălie, locotenentul austriac Trotta comanda un pluton de infanterie.

„La trei pași în fața mea – povestește Joseph Roth – locotenentul vedea profilându-se spinările soldaților săi. Primul rând al plutonului luase poziția în genunchi, iar al doilea în picioare. Cu toții erau voioși și siguri de victorie. Se ospătaseră copios și-și dăduseră pe gât rația de rachiu...

Deodată, în spațiul dintre locotenent și soldații săi își făcu apariția împăratul, însoțit de doi ofițeri de la Marele Stat-Major. Împăratul se pregătea tocmai să ducă la ochi luneta de campanie pe care i-o întinsese unul dintre însoțitori. Trotta știa ce înseamnă acest lucru: chiar presupunându-se că dușmanul este pe cale de a se retrage, oricum ariergarda lui stătea cu privirile ațintite asupra austriecilor, și cel care ridica luneta la ochi ar fi fost recunoscut ca o țintă ce merita osteneala de a fi doborâtă. Iar această țintă era tânărul împărat.

În cel moment, Trotta simți că se sufocă. Spaima în fața catastrofei uriașe, inimaginabile, care l-ar fi nimicit pe el, regimentul său, armata, statul și lumea întreagă, făcea să-i treacă fiori prin șira spinării. Genunchii îi tremurau. Și veșnica mânie pe care o trezesc în ofițerul inferior de pe front importantele personaje de la Marele Stat-Major, care habar n-au de practica amară a războiului,

1. Gerhard Prause: *Nimeni n-a râs de Columb*, Editura Politică, 1969, p. 172.

îi dictă locotenentului gestul care avea să-i imprime pe veci numele în analele regimentului său. El apucă umerii monarhului cu amândouă mâinile și apăsă cu putere. Probabil că locotenentul apăsase cu prea multă putere, căci împăratul căzu la pământ. Însoțitorii se repeziră să-l ridice. În momentul acela, umărul stâng al locotenentului fu străpuns de un glonte, de glontele care fusese destinat inimii împăratului. În timp ce acesta se ridica de la pământ, locotenentul se prăbușea..."

După cum povestește scriitorul Joseph Roth, locotenentul Trotta, care fusese rănit la claviculă, fiind mai târziu răsplătit cu înnobilarea, ordinul Maria Tereza și avansarea la gradul de căpitan, regăsi după câțiva ani într-o carte de citire a fiului său, în vârstă de cinci ani, o variantă complet diferită despre acea salvare a împăratului, împrejurare în care Franz Joseph nu apăruse nicidecum într-o postură neglorioasă.

„În bătălia de la Solferino – așa începea povestirea –, la un moment dat regele și împăratul nostru Franz Joseph I s-a aflat în mare primejdie". Trotta apare și el aici. Dar ce schimbare! „În vâltoarea luptei – se spunea în continuare –, monarhul se avântase cu atâta elan, încât, pe neașteptate, se văzu înconjurat de călăreți dușmani. În acea clipă de mare primejdie, un tânăr locotenent, călare pe un roib înspumat, se năpusti în vălmășeală făcându-și sabia roată. Hei! ce ploaie de lovituri căzu pe capetele călăreților vrăjmași!" Iar mai departe: „o lance inamică străpunse pieptul tânărului erou, dar cea mai mare parte a dușmanilor erau acum la pământ. Cu spada scânteind în mână, tânărul și neînfricatul monarh se apăra împotriva atacurilor ce deveneau tot mai slabe. În acea bătălie, întreaga cavalerie dușmană fu luată prizonieră. Iar tânărul locotenent – numele său era cavalerul Joseph von Trotta – căpătă cea mai înaltă distincție pe care patria noastră o acordă vitejilor ei fii, Ordinul Maria Tereza".

Căpitanul von Trotta rămase înmărmurit. „Este o minciună! – strigă el. Sunt victima unui abuz". Se duse la notar vrând să se plângă împotriva acestei mistificări. Dar notarul nu înțelegea ce i-a provocat indignarea. „Toate faptele istorice – spuse el – sunt astfel prezentate pentru uzul școlilor. După părerea mea, așa și trebuie să fie. Copiii au nevoie de exemple pe care să le înțeleagă, care să li se întipărească în minte. Cât despre adevăr, îl vor afla ei mai târziu!"

Căpitanul von Trotta nu fu de acord cu acest mod de a vedea lucrurile. El se prezentă la raport la colonel pentru ca, pe cale ierarhică, să înainteze o plângere Ministerului Învățământului și Cultelor. Nici când ministrul însuși răspunde că „autoritățile școlare

înțeleg să înfățișeze elevilor comportarea monarhiei și faptele de vitejie ale ostașilor într-un fel care să corespundă caracterului și imaginației copiilor, precum și simțămintelor patriotice ale tinerei generații, fără a se abate de la adevăr în zugrăvirea evenimentelor", și-l roagă respectuos „să binevoiască a-și retrage plângerea", Trotta tot nu renunță. El cere audiență la împărat și-i expune toată întâmplarea, susținându-și punctul de vedere. Dar, ne spune mai departe Joseph Roth, nici la Majestatea Sa nu găsește înțelegere:

„Vezi dragul meu Trotta, îi spune împăratul, situația este într-adevăr neplăcută. Dar nici unul din noi doi n-am ieșit prost din afacerea aceasta. Să lăsăm povestea așa!"

„Majestate, răspostează căpitanul, dar este o minciună!"

„Se spun multe minciuni, fu de acord împăratul".

„Nu pot, Majestate", răspunse căpitanul gâtuit de emoție.

Împăratul se apropie de căpitan. Era doar puțin mai înalt decât acesta. O clipă se privesc drept în ochi unul pe altul.

„Miniștri mei, îi spune Franz Joseph, știu mai bine ce se cuvine să facă. Eu trebuie să am încredere în ei. Înțelegi, dragă căpitane Trotta?" Și după o mică pauză: „Va fi mai bine așa. Vei vedea!" Audiența luase sfârșit.

Căpitanul von Trotta nu-l mai înțelege nici pe împăratul său, căruia îi salvase cândva viața; își dădu demisia din armată și-și duse mai departe viața ca un simplu civil.

Firește, am putea trece cu un zâmbet amuzat peste istoria acestui cavaler al adevărului care a considerat peste puterile lui să accepte o minciună. Atacul temerar cu spada scânteind în soare este, desigur, mult mai frumos în primul rând pentru împărat, despre care nu se putea spune în manual că a fost pur și simplu trântit la pământ de un simplu ofițer pentru a-i salva viața. Și fără să vrem ne vine în minte faimoasa întrebare pe care, nu fără aroganță, dar și cu oarecare resemnare a pus-o cândva Pilat din Pont: „Ce este adevărul?" Dar nu te poți descotorosi de probleme cu un simplu zâmbet.

Înainte de a încheia, revenim la subiectul nostru și ne întrebăm: s-au întâmplat oare evenimentele întocmai așa cum am căutat să le înfățișăm noi? Ne-am folosit de însemnările istoricilor, unele din vremuri mai îndepărtate, altele ale contemporanilor. Cât adevăr și câtă născocire există în tot ce spun ei? Poate nu vom afla niciodată. Și vor continua astfel să existe pagini de istorie unde adevărul și neverosimilul își dau mâna, iar legendele născute pe marginea lor vor mai trăi un timp, apoi vor dispărea așa cum dispar legendele...

Olympia - mama lui Alexandru Macedon

Olympia din Epir, fiica regelui molossilor s-a căsătorit în toamna anului 357 î. e. n. cu Filip al II-lea regele Macedoniei. E cunoscut că s-a născut în jurul anului 375 î. e. n. la Ambrakia. Nu au rămas alte date despre viața ei până la căsătorie. Se știe doar că îi plăcea mult literatura și nutrea o ambiție fără margini de a atinge culmi tot mai înalte de glorie, calități pe care avea să le transmită și fiului ei, Alexandru Macedon[1].

Regele macedonean Filip al II-lea, după legea țării sale care îngăduia poligamia, avea un harem compus din circa cincizeci de soții legitime din Tracia, Iliria, Tesalia etc. Multe dintre căsătoriile sale, Filip le făcuse din rațiuni politice. Astfel, ca să-și consolideze stăpânirea în nord, o luase de soție pe principesa iliră Audata-Euridice. O altă soție era Philinua din Larissa, mama debilului mintal Filip Arhidaios, ajuns la domnie după moartea lui Alexandru.

Olympia a avut cu Filip doi copii: pe Alexandru și pe Cleopatra. Olympia, grație calităților ei, se impuse și deveni în scurt timp „regină principală" la Pella, capitala Macedoniei, mai ales că o altă favorită Philinua muri în condiții suspecte, pe neașteptate. Olympia și Filip au considerat că, prin căsătorie, le reveneau de drept Epirul unde domnea Arybbas, unchiul reginei și un oponent îndârjit al expansiunii macedonene promovată cu fermitate de regele Filip.

În anul 351 a fost organizată o primă incursiune în Epir, cu care prilej Arybbas a fost învins, impunându-i-se o dependență totală față de Macedonia.

În anul 360, Filip, după unele surse, sub influența soției sale Olympia, interveni cu armată iarăși în Epir înfrângându-l din nou pe Arybbas, pe care-l înlocui cu Alexandru Epirotul, fratele Olympiei.

În capitala Macedoniei, Pella, Olympia participa cu regularitate

1. *Magazin istoric*, nr. 1, 1972, p. 18. Arnold J. Toynbee: *Some Problems of Greek History*, London, 1969.

la unele practici religioase păgâne denumite *thiasuri* (cu caracter dionisiac), despre care Plutarh spunea că „Olympia [...] se străduia să se dedea beției divine cu mai multă patimă [decât celelalte femei]. Se mai spune că aducea cu ea șerpi mari îmblânziți; aceștia ieșeau uneori din coșurile sfinte, împodobite cu iederă, iar bărbații erau cuprinși de groază"[1].

Olympia se îngriji personal de educația lui Alexandru până la vârsta de treisprezece ani, când îi fu încredințat spre educare lui Leonida, o rudă săracă a Olympiei adusă din Epir. Noul perceptor folosi față de Alexandru o instrucție de tip spartan, severă sub aspectul disciplinei și cumpătării. Nu o dată, pentru a-și convinge discipolul, îi aplica lovituri de vergi. Când misiunea lui Leonida de formare intelectuală a lui Alexandru a încetat, locul său a fost luat de Aristotel.

Așa cum se întâmpla de veacuri și în haremurile turcești, lupta pentru supremație se da între favorite prin intermediul eunucilor. Între Filip și favorita sa Olympia relațiile începură să se răcească pe măsură ce regele continua să-și mărească haremul cu soții tinere și atrăgătoare. În anul 342 î. e. n., Filip luă de soție pe Meda, fiica regelui trac Cothelas. Cu toată străduința depusă, Meda nu putu s-o înlocuiască pe Olympia, dar între aceasta din urmă și rege începuse să se remarce relații mai reci. Alexandru, care nu mai era un copil, era nemulțumit de multele căsătorii ale tatălui său, care aduceau dezbinarea în palat. Simțind aversiunea lui Alexandru față de tatăl său, Olympia văzând că îmbătrânește și că în cele din urmă va fi dată la o parte, îl încurajă pe fiul ei împotriva tatălui său.

Lucrurile aveau să ia o întorsătură neașteptată în toamna anului 337 î. e. n. Alexandru împlinise 19 ani și se făcuse remarcat prin vitejia de care dăduse dovadă cu prilejul luptei împotriva coaliției grecești de la Cheroneea (338 î. e. n.), când, în fruntea cavaleriei macedonene, îi înfrânsese pe dușmani. Totul s-a petrecut la nunta tatălui său care, în ciuda vârstei înaintate, se îndrăgostise copilărește de Cleopatra Euridice, o nobilă macedoneană, remarcabilă prin frumusețea sa. La ospățul de nuntă, unchiul miresei, nobilul macedonean Attalos, consilier al regelui, ametit de băutură, ridică paharul rugând zeii ca din căsătoria lui Filip cu Cleopatra Euridice să se nască un fiu legitim, demn de domnie. Gafa săvârșită de Attalos a fost remarcată imediat de impetuosul Alexandru care era de față și care înfuriat a aruncat o cupă cu vin în capul imprudentului, zicând: „Dar ce, eu sunt bastard, smintitule?" (Plutarh). Ametit de băutură, regele Filip încercă să se năpustească

1. Vezi *Salambo*, de Flaubert (1862) în care șerpii aveau anumite destinații.

cu pumnalul ridicat împotriva fiului său, dar în starea în care se găsea, se împletici și căzu pe jos.

Gestul lui Attalos și, mai ales, intenția lui Filip nu au putut să nu aibă urmări. Olympia se consideră umilită de soțul ei și, împreună cu Alexandru, se autoexilă în Epir, cerând găzduire la curtea lui Alexandru Epirotul. După unele surse, Olympia ar fi încercat să-l determine pe Alexandru să întreprindă o campanie împotriva lui Filip pentru a se răzbuna. Alexandru Epirotul știa că armata sa era inferioară celei macedonene și nu se aventură în războiul preconizat de Olympia și preferă calea diplomației, străduindu-se să-l împace pe Filip cu Olympia. Regele macedonean cedă în cele din urmă la argumentele lui Alexandru Epirotul și-i rechemă pe cei doi fugari. Dar Olympia, fire mândră, refuză să se întoarcă, reconcilierea fiind acceptată doar de fiul său Alexandru. Gestul lui Alexandru este greu de înțeles, mai ales dacă luăm în considerare faptul că personalitatea demonică a Olympiei îl dominase pe fiul ei încă de la primele licăriri ale conștiinței acestuia. Ca adolescent, influențat de mama sa, se situase de partea ei, fiind împotriva tatălui. El nu înceta să afirme sus și tare că infidelitățile părintelui său erau de neiertat. Dacă judecăm bine, acest atașament, bazat într-o mare măsură pe afecțiune, a fost alimentat și de un neîndoielnic interes politic de a accede cât mai curând la domnie. Este știut faptul că, în 337 î. e. n., Filip a luat-o de soție pe nepoata lui Attalos, care i-a adus o moștenitoare. În aceste condiții, era limpede că se profila dezmoștenirea lui Alexandru.

Olympia nu renunță așa de ușor la poziția ei, și folosindu-se de protejații ei, care îi mai rămaseră credincioși la Pella puse la cale asasinarea soțului. Regele Filip al II-lea pieri datorită loviturii de pumnal dată de nobilul macedonean Pausanias (336 î. e. n.). Crima îl revoltă profund pe Alexandru. Olympia se spune că pregătise până și caii pentru fuga ucigașului și a servitorilor acestuia, dar, din ordinul lui Alexandru, acesta fu prins și condamnat la moarte. Cadavrul lui Pausanias a fost preluat de Olympia care a dispus efectuarea de funeralii.

Dispariția lui Filip a însemnat o ascensiune vertiginoasă a Olympiei și a fiului ei Alexandru. Strânsa legătură dintre cei doi – pe această temă există și versiuni mai puțin măgulitoare – se va dovedi tot mai strânsă până la un moment dat. Olympia se intoarse ca o furtună din Epir la Pella, fiind setoasă de sânge și de răzbunări împotriva celor care contribuiseră la exilarea ei. Primele victime înspre care își îndreptă furia au fost Cleopatra Euridice și fiica acesteia, Europa, născută doar cu câteva luni mai înainte de

asasinarea lui Filip. Istoricul roman Justinus scrie: „Cleopatra își văzu fiica sugrumată în brațele ei, după care ea însăși fu silită să se spânzure [...]. În sfârșit, regina [Olympia] consacră lui Apollo pumnalul cu care fusese lovit Filip; părea că dorește să arate tuturor, prin asemenea acte, că asasinarea soțului fusese uneltită de ea".

Alexandru reuși să se impună din primul moment, luând în mâini ferme frânele guvernării astfel încât nimeni nu a mai îndrăznit să-i conteste dreptul la succesiune la tron. Armata, prin generalii Parmenion și Antipatros îl recunoscu drept comandant suprem. În ceea ce privește o serie de rude apropiate, care, într-o eventualitate, ar fi avut pretenții la tron, în frunte cu Attalos, au fost omorâte.

În primăvara anului 334 î. e. n. Alexandru întreprinse o serie de expediții fulger în urma cărora supuse Grecia și mai multe neamuri ce stăpâneau peninsula Balcanică. Își îndreptă acum privirile spre Orient, plănuind o expediție îndelungată. Pentru grijile țării, pe timpul absenței sale îl lăsă ca locțiitor pe bătrânul general Antipatros, un excelent comandant și în același timp un om de stat cu experiență. Numai că Olympia se considera ea ca fiind cea mai îndreptățită să ocupe acest loc. În vreme ce Alexandru străbătea victorios campania din Asia, conflictul dintre Olympia și Antipatros lua proporții îngrijorătoare. Alexandru primi un mare număr de scrisori de la cei doi adversari, care își aduceau învinuiri reciproce. Olympia îl acuza pe Antipatros în scrisorile sale că punea la cale răsturnarea lui Alexandru și că abuza de puterile ce-i fuseseră încredințate și că nu-i arăta nici un fel de respect pentru calitatea ei de regină-mamă. Cât îl privește pe Antipatros, acesta, la rândul său, se plângea lui Alexandru de manevrele Olympiei care urmăreau împărțirea guvernării cu el.

Știind foarte bine care erau moravurile vremii, pentru a-l feri pe Antipatros de surpriza unui atentat criminal, Alexandru îl autorizâ pe general să-și organizeze o gardă personală. Mamei sale îi făcu cunoscut în termeni respectuoși că nu are câtuși de puțin dreptul să se amestece în treburile guvernării, atribut care îi revenea exclusiv lui Antipatros și de care era răspunzător direct.

În tot acest timp Alexandru continua să primească scrisori de la aceștia doi. Antipatros se plângea necontenit de atitudinea arogantă a Olympiei, de temperamentul ei arțăgos, capabilă să țeasă mereu noi intrigi care nu corespundeau cu rangul ei. Cât o privește pe Olympia, aceasta îi scria că poziția lui în societate și onorurile făcuseră din Antipatros un om înfumurat care uitase cui îi datorează situația în care se găsea, considerând că este normal să i se acorde primul loc în Macedonia și în Elada. Alexandru se găsea la mijloc,

dar, prin legăturile de sânge, înclina să ia partea mamei sale dând crezare învinuirilor îndreptate împotriva lui Antipatros.

Plutarh, referindu-se la războiul dintre cei doi, menționează în scrierile sale că Alexandru, primind o scrisoare de la Antipatros, exclamase după citirea ei: „Antipatros uită că o singură lacrimă a mamei mele șterge zece mii de scrisori ale lui".

Alexandru a fost fără încetare bombardat de lungile scrisori ale Olympiei, pline de jeluiri și de ocări adresate, firește, lui Antipatros.

Din cauza învrăjbirilor în care nu o întrecea nimeni, se crease o astfel de atmosferă la Pella, încât, în cele din urmă, regina a fost nevoită să părăsească Macedonia pentru a se retrage la fratele ei, în Epir. Acesta îi devenise între timp și ginere, întrucât luase de soție pe fiica ei cu Filip, Cleopatra. Credea că acolo va fi respectată conform rangului ei și va avea libertatea să comploteze nestingherită împotriva lui Antipatros rămas la Pella.

Regele Alexandru Epirotul plecase în Italia sudică, unde lupta împotriva luicanilor și brutilor, populații localnice. În timpul iernii, armata Epirului fu înfrântă și regele ucis de către un războinic lucan. Cleopatra, care conducea țara în lipsa lui Alexandru, deveni regentă dat fiind că fiul ei era minor. Olympia își spuse că ar avea drepturi mai mari asupra Epirului decât fiica ei și se amestecă după obiceiul ei, în treburile țării. Cleopatra, neputând suporta amestecul mamei ei, părăsi Epirul și-i ceru adăpost lui Antipatros la Pella în Macedonia. Înștiințat de conflictul dintre cele două femei, Alexandru, în ciuda eforturilor depuse, nu reuși să le împace. Olympia rămase singură în Epir să domnească.

În ciuda afirmațiilor lui Arrianus și Plutarh că Alexandru nu și-ar fi schimbat atitudinea față de Antipatros, există o serie de indicii care vin să demonstreze apariția unor tulburări ale relațiilor dintre guvernator și rege, determinate, fără îndoială, de scrisorile tot mai insistente ale Olympiei. Astfel, se presupune că generalul Crateros, care se întorcea din Orient în Macedonia, primise de la Alexandru misiunea de a-l destitui pe Antipatros.

În anul 321 î. e. n., Alexandru trebuia să dea din nou ochi cu mama sa. La vestea că el se îndrepta spre Macedonia, venind din Egipt, Olympia s-a întors în cea mai mare grabă din Epir, reușind să ajungă la Pella cu câteva zile înaintea lui Alexandru. Antipatros i-a dat lui Alexandru un ultimatum: dacă i se îngăduie Olympiei să rămână în Macedonia, el își va da demisia. Alexandru a înțeles că generalul nu glumește și că acesta era singurul în măsură să-i apere țara. Dacă Antipatros demisiona, el, Alexandru era obligat să rămână în permanență la Pella. Alexandru nu accepta să încre-

dințeze generalilor săi misiunea de a face noi cuceriri în Asia. În cele din urmă s-a decis s-o exileze pe Olympia cât mai departe de Europa. Trebuia să folosească un șiretlic. Medicii să-i recomande o regiune cu climat blând, unde să fie ferită de rigorile iernii din Epir sau Macedonia. Într-una din călătoriile sale, Alexandru poposise pe insula Socotra și o anexase. Era un veritabil paradis terestru și se afla la dispoziția lui. Căci, din nebăgare de seamă, uitase să o treacă în actul de donație către fenicieni.

Acum că descoperise soluția pentru Olympia, Alexandru a acționat fără nici o întârziere. Îndatoritorii săi medici și-au formulat concluziile în dimineața următoare și, încă înainte de căderea nopții, Olympia se afla în drum spre Socotra. Suita ei consta dintr-o mică gardă personală de veterani septuagenari, care jinduiau să se întoarcă în țările calde, după ce petrecuseră ultime două ierni acasă.

Oricât de furtunos s-ar fi dezlănțuit regina, era greu de crezut că la Socotra o sută de moșnegi ar fi putut întoarce lumea pe dos în favoarea Olympiei. Așa că regina a fost deportată la Socotra, fiind sechestrată acolo pentru o bună bucată de vreme.

Alexandru, pe când se afla la Babilon, la vârsta de nici 33 de ani, în ziua de 13 iunie 323 î. e. n., moare din cauze necunoscute.

Imperiul clădit de Alexandru se clătină, generalii săi împărțindu-l între ei.

În învălmășeala evenimentelor ce se succedară după moartea Cuceritorului, Olympia reuși cu greu să-și mențină stăpânirea Epirului. Răspândindu-se zvonul că Alexandru ar fi fost otrăvit de fii lui Antipatros, Olympia își îndreptă întreaga furie asupra acestei familii. Nicanor, fiul cel mare al generalului Antipatros, fu executat; osemintele celui de al doilea fiu, Iallaos fură profanate. Antipatros rămase însă guvernator al Greciei și Macedoniei iar Peridiccas regent. La Atena trăia unchiul Olympiei, Arybbas care își dorea să ajungă iar rege al Epirului. Când grecii se răsculară împotriva lui Antipatros, Arybbas, cu sprijinul Atenei, încercă s-o alunge pe Olympia. Aceasta căută să se pună sub protecția unuia dintre puternicii diadohi ce-și împărțiseră imperiul fiului ei. După o încercare nereușită să-și remărite fiica cu Peridiccas, Olympia asistă la lupta pentru putere ce se da între generalii fiului ei. Peridiccas fu asasinat și după moartea sa, șefii militari din fosta armată a lui Alexandru se întruniră în Siria pentru a lua noi hotărâri. Ca regent în locul lui Peridiccas fu ales Antipatros, deci cel mai înverșunat dușman al Olympiei. El îl aduse în Macedonia pe Filip Arhidaios, cu soția sa Euridice și pe Roxana, însoțită de micul Alexandru.

Generalul și regentul Antipatros se stinse din viață la vârsta de

80 de ani. El îl lăsă ca succesor-regent pe generalul Polyperchon, iar drept cancelar pe fiul său Cassandros, o persoană crudă și răzbunătoare.

Generalii rămași după dispariția lui Alexandru Macedon, se împărțiră în două tabere: o tabără în care făceau parte Polyperchon, Eumene etc., care doreau menținerea unității imperiului și chiar a dinastiei, și o altă tabără, mult mai numeroasă compusă din Ptolemeu, Sciencos, Antigon, Lisimah și alții, care pledau pentru împărțirea definitivă a statului și înlăturarea urmașilor lui Alexandru.

Regentul Polyperchon care pleda pentru unitatea statului, o rugă pe Olympia să revină în Macedonia pentru a-l ajuta în misiunea sa. Sfătuită de Eumene, Olympia refuză propunerea lui Polypercon, rămânân mai departe în Epir. Ea se considera îndreptățită să se amestece în disputele politice ce-i animau pe generalii din Europa și Asia. Olympia se duse personal la Atena și eliberă Pireul, dobândind simpatia atenienilor.

Generalii își disputau cuceririle din jurul Mării Egee. Exista o luptă accerbă între Polyperchon, aliat cu Eumene și Cassandros aliat cu Antigon. Aceștia din urmă erau sprijiniți de Filip Arhidaios din Macedonia, care devenise rege, însă se afla sub influența soției sale Euridice. Polyperchon și Eumene se aflau aliați cu Olympia care le spunea ce să facă. În localitatea Enia, situată la sud de lacul Ohrida s-a dat lupta între cele două tabere. Călare, după obiceiul vremii s-au înfruntat conducătorii: pe de o parte Olympia călare într-un costum de bachantă, iar pe de alta Euridice îmbrăcată în armura de luptă macedoneană. Șireată, Olympia îi determină pe însoțitorii rivalei sale s-o părăsească pe aceasta, iar Arhidaios și Euridice fură prinși de oamenii Olympiei și întemnițați.

Olympia stăpânea acum Macedonia și era regentă în numele nepotului său, Alexandru. Polyperchon îi cedă întreaga putere.

Olympia îi supuse pe Arhidaios și Euridice unui regim de exterminare. Pe Arhidaios puse câțiva mercenari să-l străpungă cu lăncile iar pe Euridice o sili să se sinucidă. Olympia își arătă cruzimea surprizând rudele și prietenii lui Cassandros. „Femeie răzbunătoare [...], ea a vărsat sângele nobililor fără milă, ceea ce a făcut ca dragostea supușilor săi să se transforme în ură" – scrie istoricul roman Justinus.

Cassandros, ocupat cu războiul din Peloponez, aflând de atrocitățile săvârșite din ordinul Olympiei, veni spre casă în fruntea unei puternice armate. Olympia împreună cu Roxana și cu minorul Alexandru se închiseră în cetatea Pydnei. Urmă un lung asediu, în timpul căruia cei asediați au suferit crunt din cauza lipsei de hrană.

În primăvara anului 316 orașul-cetate cedă. Olympia primi asigurări din partea lui Cassandors că va fi lăsată în viață. Arestată, ea a fost judecată de o adunare a poporului care o condamnă la moarte. Se spune că „și-a primit moartea cu un curaj demn de ilustrul ei neam și în ultima suflare a mamei putu fi recunoscut Alexandru".

Felul cum a murit Olympia este controversat. După Justinus, ar fi fost omorâtă cu sabia, după Diodor ar fi fost sugrumată, iar scriitorul Pausanias menționează că a fost ucisă cu pietre. Din câte se pare, versiunea prezentată de Pausanias este cea mai apropiată de adevăr.

Roxana și fiul ei au fost ostatici lui Cassandros până în anul 310 î. e. n. când au fost uciși din porunca acestuia.

În zilele noastre nu există un portret al acestei celebre regine, exceptând bustul existent pe unele medalioane macedonene, mult stilizat. Se pare însă că ar fi fost una dintre cele mai frumoase principese ale vremii sale.

Olympia ne apare ca o femeie stăpânită de cele mai bizare pasiuni, zguduită de ambiții nemărginite, pregătită ca în orice clipă, fie să înfigă pumnalul sau să ofere dușmanului cupa cu otravă. A săvârșit crime înfiorătoare, fiind asemuită cu Lucretia Borgia. Dacă s-a bucurat de simpatie, aceasta se datorește faptului că a avut șansa să fie mama lui Alexandru Macedon.

Olimpiada, soția lui Filip al II-lea al Macedoniei.
Medalie din epoca romană (Muzeul Arheologic din Tessalonic).

A fost asasinat Alexandru Macedon?

Viața și faptele lui Alexandru Macedon (356–323 î. Ch.) au fost descrise destul de amănunțit. Personalitatea sa ieșită din comun a produs o puternică impresie asupra contemporanilor dar și a generațiilor care au urmat. Istorici din toate timpurile au fost atrași de figura regelui macedonean, unul dintre cei mai mari generali și oameni de stat ai antichității ale cărui strategii și tactici de luptă sunt studiate și astăzi de catedrele de istorie militară ale marilor academii de război din întreaga lume.

Fiul lui Filip al II-lea, regele Macedoniei și al Olimpiei, a fost elevul lui Aristotel. A supus Grecia revoltată și și-a decernat la Corint titlul de șef al grecilor împotriva perșilor, trecând Helespontul. A învins armatele lui Darius III la Granic (334) și la Issos, ocupând Tyrul și Egiptul. A clădit orașul Alexandria – dându-i numele său – după care a trecut Eufratul și Tigrul și a obținut victoria decisivă asupra perșilor la Arbeles (331). A ocupat Babilonul și Susa, a incendiat Persepolisul și a ajuns pe malurile Indusului. Armata era epuizată de războaie, de drumurile lungi și de molime. A revenit la Babilon pentru a se reface, în vreme ce Nearc aducea flota în Golful Persic. Stabilit la Babilon s-a ocupat de organizarea și administrarea teritoriilor cucerite. În primăvara anului 323 î. e. n., stabilindu-și cartierul general la Babilon, a început pregătirile în vederea unei noi expediții. Cavaleria și pedestrimea armatelor sale, constituită mai ales din ostași greu înarmați ce formau falanga macedoneană, căreia pe câmpul de luptă nu-i rezista nimic, urmau a fi reorganizate în vederea unei proiectate expediții în peninsula Arabiei.

Pe neașteptate, Alexandru se îmbolnăvește și, după o scurtă suferință, la vârsta de nici 33 de ani moare în ziua de 13 iunie.

Dacă pe plan militar, Alexandru s-a făcut remarcat prin fapte de arme ieșite din comun, nu mai prejos i-a fost și viața sentimentală. Thais, una dintre cele mai prestigioase curtezane ale

Greciei antice și-a legat numele de acel al lui Alexandru cel Mare. A avut, desigur, un merit personal. Istoria nu ne spune dacă Thais a fost la început dicteriadă (pensionară într-o casă de prostituție), auletridă (dansatoare și muzicantă), hetairă (amantă), sau concubină (sclavă ori servitoare care înlocuia uneori pe stăpâna casei). Istoria ne spune numai că Thais îl însoțea în toate expedițiile războinice și dormea în cortul lui. Se afirmă că fără „inspirația" acestei „mari prostituate", Alexandru n-ar fi ajuns unul dintre cei mai glorioși cuceritori care au devastat o bună parte a planetei; se mai spune că privind în ochii lui Thais, el căpăta acea bravură care era o pildă pentru soldații săi. Moartea l-a surprins în brațele lui Thais.

Moartea lui Alexandru continuă să fie și astăzi o enigmă a istoriei. Vestitul strateg, ce nu a cunoscut înfrângeri, a murit de moarte naturală, datorită unei boli sau a fost victima unui complot?

Mulți istorici au admis prima versiune, dar acum la aproape 2300 de ani, câți au trecut de la dispariția lui Alexandru cel Mare există autori care vorbesc că ar fi fost asasinat. În cele ce urmează ne propunem să examinăm ipotezele care pledează în favoarea unui asasinat al celebrului general macedonean.

Istoricul Flavius Arrianus (sec. II e. n.) care ne-a lăsat o descriere amănunțită a expedițiilor lui Alexandru Macedon în Asia, se sprijină pe o serie de documente din care rezultă că Alexandru, după ce a petrecut mai multe zile în casa unui oarecare Medios, s-a îmbolnăvit de friguri, care, în cele din urmă, l-ar fi răpus.

Plutarh (50–125) folosindu-se de aceleași surse, scrie că Alexandru s-a îmbolnăvit de friguri și a căzut la pat după ce băuse toată noaptea și toată ziua următoare. Asupra consumului unei mari cantități de vin, căreia i-a urmat o îmbolnăvire subită, se pronunță și istoricii Diodor (sec. I î. e. n.) și Justinus (aprox. sec. II e. n.).

Toți autorii antici, mai mult sau mai puțin apropiați de data la care a avut loc evenimentul, sunt unanimi în privința împrejurărilor când s-a produs acesta. Referitor la evoluția bolii, opiniile nu mai coincid iar descrierile păcătuiesc prin faptul că sunt extrem de vagi și ne fac imposibilă precizarea unui diagnostic. O serie de autori afirmă că Alexandru ar fi fost în măsură, între două crize, să asculte istorisirile prietenilor săi (Plutarh) sau să stea de vorbă cu Medios (Arrianus). Faptul că boala i-a provocat o foarte mare creștere a temperaturii este menționată de Plutarh, la care s-ar fi adăugat și pierderea vorbirii, lucru care este relatat de ambii istorici: Plutarh și Arrianus. Diodor (sec. I î. e. n.) se ocupă mai ales cu descrierea unor amănunte și spune că după ce a băut o cupă mare cu vin, Alexandru ar fi scos un strigăt mare de durere. Alertați, cei din

jurul său, l-au luat pe brațe și l-au culcat în pat, veghind la căpătâiul său. Au fost de îndată chemați mai mulți medici, care nu au putut să-i fie de nici un ajutor, asistând toți neputincioși la suferințele cumplite pe care le îndura Alexandru.

Justinus ne-a lăsat o descriere asemănătoare: după ce Alexandru a băut câteva înghițituri de vin a simțit o durere care semăna cu o suliță ce îl străpunge și a scos un geamăt puternic. A fost dus pe sus de slujitori acasă, unde durerile fiind insuportabile a implorat să i se dea o armă cu care să-și curme suferința. Justinus, fără a se mai feri, afirmă deschis că boala lui Alexandru Macedon semăna, nu atât cu un puseu de malarie, ci cu o otrăvire criminală pusă la cale de puternicii și influenții succesori ai regelui. Complotul a reușit să fie tăinuit o bucată de vreme, dar, în cele din urmă, zvonurile despre acesta și despre moartea violentă a conducătorului s-au răspândit și au circulat încă mulți ani.

Alexandru Macedon. Mozaic antic. Detaliu.

Istoricii care s-au ocupat cu descrierea vieții lui Alexandru Macedon și care au fost la curent cu versiunea asasinării lui, unii au susținut-o (Justinus) sau doar au admis-o (Diodor, Curtius), în vreme ce alții au respins-o (Arrianus, Plutarh). Absolut toți sunt de acord asupra unui lucru: declanșarea bolii lui Alexandru s-a produs în timpul unui ospăț în casa lui Medios.

Arrianus ne spune că Medios era originar din Tessalia și devenise omul cel mai devotat dintre curtenii lui Alexandru. Medios se ocupa direct cu organizarea ospețelor ce aveau ca scop să-l distreze pe Alexandru, ce-și căuta „uitarea" în vin, fiind profund afectat de moartea bunului său prieten Hephaistion. Referitor la aceasta, este semnificativă mărturia lui Plutarh care menționează limpede: „Alexandru se simțea foarte obosit și ar fi preferat să se odihnească, dar la rugămintea insistentă a lui Medios, s-a dus la ospăț și acolo s-a îmbolnăvit de friguri".

Conform unor mărturii contemporane, Medios era bun prieten

cu Iollas, unul dintre fiii lui Antipatros[1], unul dintre marii generali pe care i-a avut armata macedoneană. Un fiu al lui Antipatros, pe nume Cassandros căsătorit cu o soră a lui Alexandru, după moartea acestuia, i-a exterminat întreaga familie.

Rezultă în mod limpede că împrejurările morții lui Alexandru Macedon într-un fel sau altul sunt legate de unii membri ai familiei lui Antipatros, omul său de încredere. Asemenea situații nu sunt singulare și în decursul istoriei se întâlnesc numeroase cazuri similare.

Arrianus, care nu îmbrățișa teza asasinării lui Alexandru, menționează totuși: „Am mai citit multe alte lucruri despre moartea lui Alexandru; de pildă, că Antipatros i-ar fi trimis otravă și că aceasta l-ar fi ucis pe Alexandru; că lui Antipatros otrava i-o preparase Aristotel, pe care moartea lui Callisthenes[2] îl făcuse să se teamă de Alexandru; în sfârșit, că otrava fusese adusă de Cassandros, fiul lui Antipatros și – după unii – ascunsă în acest scop în copita unui măgar. Versiunea adaugă că Iollas, fratele mai mic al lui Cassandros, i-ar fi dat lui Alexandru otrava; Iollas era paharnicul regelui, care îl jignise cumplit, puțin timp înaintea morții. Alții scriu că și Medios... a fost amestecat în complot, întrucât el îl îndemnase pe Alexandru să meargă să chefuiască".

Plutarh pare să fie istoricul cel mai bine informat despre sfârșitul tragic al lui Alexandru. Referitor la otrava strecurată în vinul băut de acesta scrie că, după spusele unora „era o apă rece, ca un fel de rouă fină, luată de la stânca din Nonacris, pe care o pun într-o copită de măgar, fiindcă nici un alt vas n-o poate ține, ci plesnește din pricina răcelii și puterii ei".

Plutarh mai dezvăluie faptul inedit că Alexandru Macedon îl privea cu suspiciune pe generalul Antipatros și pe fiii acestuia. Cât îl privește pe Iollas, paharnicul său personal, îl ținea din scurt iar pe Cassandros l-ar fi lovit odată pentru că îndrăznise să ia în derâdere obiceiurile perșilor: „Se spune că o groază atât de cumplită și de persistentă a intrat în sufletul lui Cassandros – relatează Plutarh – încât, după mulți ani, pe când domnea peste macedoneni și stăpânea Grecia, plimbându-se prin Delfi și privind statuile de acolo, s-a găsit deodată în fața statuii lui Alexandru și pe loc a

1. Antipatros, general macedonean (397–319 î. e. n.) locotenent al lui Alexandru Macedon. A guvernat Macedonia în lipsa lui Alexandru și după moartea acestuia a învins la Crannon (32) pe Atenienii revoltați.
2. Callisthenes, istoriograf al curții lui Alexandru Macedon. El nu a fost de acord cu politica dusă de acesta și a luat parte la un complot împotriva lui. Descoperit a fost aruncat în închisoare și executat în anul 327 î. e. n.

început să freamăte și să tremure din tot trupul și cu greu și-a revenit, fiind amețit de vederea statuii".

Justinus a fost ferm convins că Alexandru a fost victima unui complot organizat și pus în aplicare de Antipatros. Motivele care l-ar fi determinat pe acesta să procedeze în acest fel, ar fi acestea: mai întâi Antipatros s-ar fi speriat de moartea celor mai buni prieteni ai săi, guvernatori de provincii, executați din ordinul lui Alexandru. În al doilea rând, Antipatros a sesizat antipatia ce i-o purta Alexandru, regele refuzând să-i recunoască meritele. Se mai spune că mama lui Alexandru, Olympiada, l-ar fi jignit și calomniat în mod repetat în public pe Antipatros. Nu în ultimul rând rechemarea lui Antipatros din Macedonia la cartierul general al lui Alexandru din Babilon. Acestea ar fi motivele, după unii autori, care l-ar fi determinat pe Antipatros ca împreună cu fii săi și ajutorul lui Medios să pună la cale otrăvirea lui Alexandru.

Și Diodor este de părere că Antipatros a luat parte la complot. Mai mult, el afirmă că moartea comandantului Philotas și a fiului său, generalul Parmenion[1] a impresionat în mod negativ marea majoritate a cetățenilor iar printre cei care i-au dezaprobat faptele s-a numărat și Cassandros. Fiu al lui Antipatros, Cassandros (354–297 î. e. n.) rege al Macedoniei, a ocupat Grecia în urma victoriei de la Megalopolis (318). Din ordinul său a fost ucisă mama lui Alexandru Macedon și ultimii membri ai familiei acestuia: fiul și soția lui, Roxana. Iar orașul Theba, distrus de Alexandru, întrucât îndrăznise să i se împotrivească, l-a reclădit „cu o deosebită grijă".

Istoricii din toate timpurile admit deopotrivă ca fiind posibile ambele ipoteze: moartea naturală, datorită unei maladii și cea posibilă a unui complot pus la cale de către dușmanii săi, știindu-se că au existat tentativa lui Philotas în 330 î. e. n. și conspirația pajilor în 327 î. e. n.

O examinare mai atentă a izvoarelor ne conduce la ipoteza existenței unui complot condus de Antipatros.

Cine era și cum s-a ajuns la acest presupus complot?

Antipatros a fost un general de frunte al armatei macedonene, remarcându-se după rege ca cea mai importantă persoană din stat. Bine pregătit și inteligent, s-a făcut remarcat prin faptele sale încă de pe vremea lui Filip al II-lea (359–336 î. e. n.), tatăl lui Alexandru, care pentru calitățile sale i-a încredințat o serie de misiuni militare și diplomatice pe care le-a îndeplinit cu mult succes. A fost prieten apropiat și a corespondat cu Aristotel și

1. Philotas a organizat un complot împotriva lui Alexandru Macedon; descoperit, a fost arestat, torturat și executat împreună cu Parmeinon.

Socrate. Scrisorile sale însumând două volume alcătuiesc, alături de o istorie a expedițiilor în Iliria, o interesantă descriere literară a evenimentelor la care a fost martor.

După asasinarea lui Filip al II-lea[1], Antipatros s-a pus în slujba fiului acestuia, Alexandru Macedon, care, pentru devotamentul său, i-a încredințat o serie de misiuni de mare importanță ce vizau pregătirea și realizarea campaniei din Orient. În vreme ce Alexandru a condus personal expediția din Balcani, Antipatros a fost numit și a îndeplinit funcția de guvernator al Macedoniei și strateg al Europei în perioada expedițiilor din Asia.

În ciuda relațiilor de prietenie existente între Alexandru și Antipatros, la un moment dat între cei doi au apărut o serie de neînțelegeri care au degenerat într-o ură de moarte, mai ales din partea lui Antipatros.

Istoricii antici caută diverse explicații ale acestei neînțelegeri dintre cei doi. Există autori care afirmă că acestea se datorează unei vechi dușmănii existente între Antipatros și Olympiada, mama lui Alexandru. Arrianus ne relatează că cei doi îi trimiteau scrisori lui Alexandru în care se învinuiau reciproc. Antipatros reclama îngâmfarea Olympiadei și comportarea ei de a se implica direct în toate problemele statului, indiferent de natura lor, lezând astfel autoritatea lui Antipatros care îndeplinea funcția de guvernator. La rândul ei, Olympiada susținea că Antipatros era amețit de onorurile acordate și a uitat cui le datorează, asumându-și cu trufie primul rol în Macedoani și în Elada.

Există autori, care sunt de părere că nu intrigi de acest fel au

1. Filip al II-lea, regele Macedoniei, a fost asasinat în anul 336 î. e. n. în timpul celebrării căsătoriei Cleopatrei, fiica sa și a Olimpiei (deci sora lui Alexandru Macedon), eveniment important la care au fost invitați oaspeți din întreaga Eladă, dar și de pe alte meleaguri. În momentul în care își făcea apariția în teatrul din Aigai, îmbrăcat în alb, regele a fost lovit de moarte de către Pausanias, unul dintre cei șapte bărbați din garda sa. A fost vorba de un complot? Dacă da, cine erau cei interesați: macedonenii, atenienii ori perșii? Există mai multe ipoteze, dar, din păcate, nu putem ști întreg adevărul. Asasinul a fost doborât pe loc de ceilalți soldați, iar noul rege ales, Alexandru, ne spune Diodor din Sicilia, s-a ocupat de funeraliile tatălui său, cu cinste, de altfel, cum o dovedește descoperirea recentă de la Vergina. Autorii antici au făcut numeroase speculații asupra acestei morți: toți o acuză pe Olympia (furioasă că a fost părăsită de soțul ei), că l-a determinat pe Pausanias să-l ucidă pe rege, apoi a omorât-o pe Cleopatra, cea mai tânără soție a lui Filip și pe fiul ei. Toate acestea sunt, din perspectiva istorică, incredibile, ca de altfel și posibila complicitate a lui Alexandru. Ceea ce pare a fi adevărat este că existau personaje importante nemulțumite de politica suveranului, personaje care nu au ezitat să-l îndepărteze, oferindu-i lui Alexandru, viitorul mare cuceritor, cel Mare, șansa vieții și un loc de invidiat în istoria omenirii.

stat la neînțelegerile dintre cei doi, ci o serie de cauze mult mai profunde determinate în ultimă instanță de politica dusă de Alexandru în Orient.

Antipatros, în calitatea sa de reprezentant al aristocrației macedonene, nu vedea cu ochi buni, de pildă, politica de adoptare a obiceiurilor popoarelor cucerite dusă de Alexandru, considerând-o umilitoare pentru macedoneni și chiar pentru el, ca prieten al lui Aristotel, considerând a fi de datoria lui să apere cultura grecească. Două fapte semnificative aveau să se adauge la toate acestea: moartea lui Philotas și a lui Parmenion, un vechi tovarăș de arme al său, executat în mod nejustificat după părerea sa.

Apogeul dușmăniei dintre cei doi l-a constituit execuția ginerelui lui Antipatros din ordinul lui Alexandru.

Alexandru a ordonat ca Antipatros să-i transmită lui Crateros puterea în Macedonia și să vină personal la Babilon. Plutarh menționează că Alexandru se temea în mod vizibil, de la un timp, atât de Antipatros cât și de fiii acestuia. Chemarea sa pe un ton imperativ la Babilon l-ar fi determinat pe Antipatros să bănuiască o cădere în dizgrație și a acționat.

Istoricii se întreabă și astăzi: a complotat, oare, Antipatros, punând la cale otrăvirea lui Alexandru Macedon? Este una din multiplele enigme ale istoriei care nu se știe dacă va afla un răspuns vreodată[1].

FIȘIER BIBLIOGRAFIC

P. Cloché, *Alexandre le Grand*, Paris, 1961;
R. Cohen, *La Grèce et l'hellénisation du monde antique*, Paris, 1934;
G. Grote, *A history of Greece, from the earliest period to the close of the generation contemporary with Alexander the Great*, Londra, 1869;
J. Hatzfeld, *Histoire de la Grece ancienne*, Paris, 1926;
P. Jouguet, *Impérialisme macédonien et l'hellénisation de l'Orient*, Paris, 1937;
S. I. Kovalev, *Aleksandr Makedonskii*, 1937;
F. Schachermeyer, *Alexander der Grosse*, Viena, 1949;
V. V. Struve și D. P. Kallistov (sub redacția), *Grecia antică*, București, 1958;
A. S. Sofman, *Koneț Aleksandra Makedonskogo*, în *Voprosî istorii*, nr. 11/1970;
D. Tudor, *Alexandru Macedon*, București, 1968.

1. D. Tudor: *Alexandru Macedon*, București, 1968; Elena Rădulescu, *Magazin Istoric*, nr. 10, oct. 1971; P. Clocé, *Alexandru le Grand*, Paris, 1961.

Nero. Adevărata față a unui împărat calomniat

Nenumărați istorici, de-a lungul timpului, mai ales în secolul trecut, au adus în scrierile lor o serie de acuzații împăratului roman Nero (37 - 68) printre care cea mai gravă se referă la incendierea Romei.

O serie de istorici de prestigiu precum George Roux, Léon Homo, Gerarde Walter și mai nou Alain Decaux[1], pretind că aceste acuzații nu sunt justificate cu dovezi suficiente. S-a iscat o adevărată polemică între istoricii care i-au atribuit lui Nero trăsături de scelerat și cei care, mai ales în zilele noastre, i le neagă.

Subiectul fiind incitant, ne-am decis, după o temeinică documentare, să prezentăm cititorilor o scurtă biografie a lui Nero, așa cum a fost el, pentru ca cititorii să analizeze și să decidă singuri.

De la început, ne permitem să reținem atenția asupra unui fapt: eroul analizat nu trebuie scos (și examinat separat) din contextul social-politic și mai ales al moravurilor în care a trăit. Ar fi o gravă eroare să-l judecăm cu scara actuală a valorilor. Un caz asemănător, din punct de vedere al presupusei cruzimi, îl oferă domnul Vlad Țepeș.

Domitius Ahenobarbus aparținea unei familii de generali romani, celebri pentru „asprimea lor neînduplecată". Domitius a rămas în istorie cunoscut nu prin fapte de arme deosebite, ci ca unul din oamenii cei mai merituoși: a omorât un sclav eliberat care nu i-a dat să bea; a scos un ochi unui cavaler roman care i-a vorbit cam tare; a trecut peste un copil care-i stătea în cale; a folosit altfel decât se cuvenea fondurile alocate jocurilor și s-a culcat cu... sora sa.

Împăratul Tiberiu (42 î. Ch. - 37 e. n.) l-a căsătorit cu Agripina, strănepoata sa. Informat de relațiile incestuoase dintre ea și fratele ei Caligula, Tiberiu a măritat-o în grabă cu Domitius Ahenobarbus.

1. Alain Decaux, *Magazin Istoric*, nr. 3, 1970, p. 52.

Agripina cea Tânără (16 - 59) era fiica lui Agripina cea Mare (14 î. Ch. - 38) căsătorită cu Germanicus (15 î. Ch. - 19). Ea s-a căsătorit cu Claudiu (10 î. Ch. - 54) unchiul său, care, în prealabil, fusese căsătorit cu Mesalina (25 - 48) cu care avusese un fiu Britannicus (41 - 55).

Fericit de copilul dăruit de Mesalina, Claudiu îl botezase Britannicus, în amintirea unei fapte de arme de care era foarte mândru: cucerirea insulelor britanice. Mesalina era o nimfomană nesătulă, aventurile ei au rămas proverbiale. În timpul vieții, fără să fie divorțată de Claudiu, s-a căsătorit cu favoritul Silius. Fapta sa nu a mai fost iertată de Caludiu care se hotărî s-o pedepsească. Văzându-se pierdută, ceru o spadă pe care o duse la grumaz. Lipsindu-i curajul ca să-și ia singură viața, cineva din suită îi veni în ajutor și o ucise.

La scurt timp după moartea Mesalinei, Claudiu, care avea 58 de ani, după ce promisese că nu se va mai căsători, și-a luat o nouă soție, pe Agripina, nepoata sa. Când s-a căsătorit, Agripina avea 32 de ani și nu mai era o pură și blândă fecioară, căzută pradă poftelor unui bătrân.

Din căsătoria precedentă a Agripinei cu Ahenobarbus a avut un fiu: Nero. Nero n-avea decât trei ani când tatăl său a murit bolnav de hidropizie. După moartea lui Ahenobarbus și până să se căsătorească cu Claudiu, Agripina a mai fost căsătorită cu un patrician bogat, Passinus Crispus. Pentru a scăpa de el și a se căsători cu Claudiu, pe care pusese ochii, Agripina se spune că și-ar fi otrăvit soțul.

Devenită împărătească, Agripina luă în mâinile ei conducerea țării. Viața Romei depindea de voința Agripinei. Capriciile Mesalinei au fost înlocuite de mâna fermă și caracterul sever al Agripinei. Ambiția cea mai mare a împărătesei era ca, în locul lui Britannicus, fiul lui Claudiu cu Mesalina, să urmeze la tron fiul ei Nero, din căsătoria cu Ahenobarbus. Ea își face un plan diabolic și în prima etapă a manevrei îi cere lui Claudiu mâna fiicei sale Octavia, pentru Nero. Impresionat, Claudiu îi va logodi pe cei doi tineri. Dar, Octavia era deja logodită. Însă, aceasta nu era o piedică în calea ambițioasei Agripina. Aceasta nu stă mult pe gânduri și îl acuză pe logodnicul Octaviei, pe nume Iulius Silanus, de a fi vinovat de incest. Adus să fie judecat în fața Senatului, Silanus se sinucide.

Logodna lui Nero cu Octavia avea să fie sărbătorită cu tot fastul abia peste patru ani, în 53, dat fiind vârsta lor.

Nero, în același timp fiu vitreg, devenise și ginere al împăratului. După mamă cobora din Augustus, dispunea de șanse serioase

la o eventuală succesiune la tronul imperiului roman. Competiția era cu Britannicus, fiul lui Claudiu din căsătoria anterioară.

Agripina și-a continuat manevrele, determinându-l pe Claudiu să-l adopte pe Nero. Anticipând politica de promvare a marketingului zilelor noastre, Agripina începe o susținută campanie publicitară pentru popularizarea lui Nero. Deci, Nero devine cunoscut, popular. În schimb, nimeni la Roma nu pomenește de celălalt fiu al lui Claudiu, Britannicus.

Pentru început, Claudiu nu sesizează ce se petrece, sau se face că nu vede. Într-un cuvânt, tolerează totul. Mai mult, după toate aparențele, se pare chiar că a și uitat de dragostea pe care o purtase fiului său, Britannicus. Dar, pe neașteptate, totul se schimbă și reticențele se redeșteaptă. Acest om cu fire aparent slabă, se revoltă. Cuprinsă de panică, Agripina nu poate să nu remarce cum Claudiu începe să caute tovărășia fiului său, Britannicus. Ori de câte ori întâmplarea i-l scoate în cale, îl îmbrățișează cu căldură și îl acoperă cu sărutări părintești.

Agripina intră la griji. Își pune întrebarea: să fie, oare, cu putință să i se năruie proiectele tocmai acum? Îi ajunge la urechi zvonuri cum că împăratul s-ar fi destăinuit celor din jurul său că intenționează s-o repudieze, să acorde toga bărbătească lui Britannicus și chiar să-l proclame pe acesta succesorul său la tron.

Agripina ia o decizie: se hotărăște să apeleze la serviciile Locustei, o femeie de origine galică, vestită la vremea sa pentru otrăvurile ei și cea mai cunoscută ucigașă din Roma.

În timpul imperiului roman existau otrăvitori de profesie, cei mai renumiți fiind atașați pe lângă palat. Așa era Locusta și Canidia. Locusta îi înmânează Agripinei o otravă puternică pe care aceasta o toarnă, cu mâna ei, într-o mâncare de ciuperci pregătită pentru Claudiu. Abia apucă împăratul să înghită primele porțiuni din mâncare – îi plăceau ciupercile la nebunie – că îi vine rău, are amețeli și leșină. Este purtat pe brațe până la pat. Acolo, după puțin timp, își revine și vomită tot ce mâncase. „Natura, ușurându-i măruntaiele – spune Tacit – pare să-l fi salvat". Dar Agripina nu mai pierde timp, apelează la serviciile medicului Xenophan. Pentru a provoca vărsături, acesta se servea de o pană de gâscă cu care atingea fundul gâtului bolnavului. Mai înainte de a o introduce în gâtul împăratului, a înmuiat-o într-o otravă puternică. Efectul a fost fulgerător. Claudiu a murit „fără să-și mai fi recăpătat nici glasul, nici auzul".

Agripina intervine prin oamenii de casă ca senatul și armata să-l accepte pe Nero ca împărat. Soldații pretind însă 15000 de

sesterți fiecare pentru a-și da votul. Suma totală este enormă: peste două milioane de franci actuali! Lucrurile au fost aranjate și, când Nero s-a prezentat în fața soldaților adunați în careu, aceștia au izbucnit:

„Trăiască Nero împărat!"

În Senat, proclamarea împăratului s-a făcut ca urmare a mai multor discursuri, pline de servilism. Senatorii au mers până acolo, încât i-au conferit lui Nero titlul de „părinte al patriei". La sfatul lui Seneca, pentru a impresiona masele, Nero refuză politicos onoarea acordată, invocând vârsta sa: abia împlinise 17 ani.

Manevrele Agripinei își atinseseră scopul: fiul ei era de acuma împărat. În fond, el nu era altceva decât un interpus: în realitate ea era cea care domnea. Și domnește cu adevărat, instaurând un regim de teroare. Cine i se împotrivea, îl trimitea imediat la moarte. Începutul l-a făcut cu cumnata ei, Domiția, cea care îl crescuse pe Nero.

Nero, încă de la începutul domniei sale, declară sus și tare că este adeptul unei domnii a păcii și a dreptății. Nu avem motive să nu-l credem, pentru moment, că nu era sincer. Un exemplu ni-l oferă următorul fapt: Seneca prezentându-i, într-o zi spre semnare ordinul de execuție a doi banditi, el pare foarte impresionat și răspunde: „Ce mult aș vrea să nu știu a scrie!" aluzie transparentă la spiritul său clement.

Față de public și de anturajul său se manifestă ca un om dedicat trup și suflet artelor: pasionat de poezie, de pictură, de arta lirică, frecventa mediul artistic și compunea numeroase poeme. Suetoniu (69-125) relatează că a avut în mână o serie de „tablete și caiete cu versuri celebre, scrise chiar de împărat". „La prima vedere s-a constatat că ele nu sunt împrumutate de la alții, nici scrise după dictarea altuia, ci compuse de o ființă care gândea cu inteligență și care crea apoi prin propria sa trudă". Parte din aceste scrieri au ajuns până în zilele noastre și acestea vădesc în mod indiscutabil o temeinică lectură elenistică. Nero era un personaj ce iubea Grecia, legendele și eroii ei. Ia lecții de canto și declamare și nu se dă în lături de a-și declama propriile sale opere. Grijuliu cu menținerea condiției sale lirice se preocupă în permanență să-și păstreze calitățile sale vocale și nu pregetă să se ferească de curent și face gargară de mai multe ori pe zi cu fierturi de ceaiuri medicinale.

În plus, Nero dorește să practice și arhitectura și-și dorește propria lui „casă de aur" în Roma care stârnește uimirea contemporanilor, și nu numai rămânând menționată timp îndelungat.

Împreună cu prietenii săi apropiați, Nero se hotărăște să

sărbătorească în palatul său sărbătoarea Saturnaliilor. Cei prezenți cad de acord ca fiecare, pe rând, să recite, să cânte sau să danseze. Printre invitați, se afla și Britannicus. Tacit ne relatează scena care a avut loc: când i-a venit rândul lui Britannicus, acesta a început să cânte „versuri ale căror înțeles reamintea că fusese deposedat de rangul său și fusese alungat de la tronul părintesc". Nu era altceva decât o tiradă extrasă dintr-o tragedie, din care Britannicus a citat pasajul esențial:

„Mai mult decât nașterea,
norocul îmi lipsește.
Să știți că am avut un tron
Vedeți, deci, că la cât noroc,
de la putere, de la câte
bogății...
Soarta m-a izgonit..."

Cuvintele lui Britannicus cad ca un trăsnet asupra comesenilor îngroziți, iar lui Nero nu-i vine să creadă urechilor acuza care i se aduce. După opinia istoricilor momentele care au urmat au fost decisive pentru soarta lui Britannicus: Nero se hotărăște să-l înlăture.

Nero, încă de la vârsta de 17 ani, își arată caracterul, și este inexplicabil chiar și pentru un psihiatru cât de bine știe și mai ales reușește să-și ascundă intențiile simulând stări afective total opuse. Îl copleșește pe Britannicus cu atenții și o afecțiune ce pare că nu cunoaște margini. Printr-un slujitor credincios, Nero o cheamă la el pe Locusta, care ocupa rangul de „otrăvitoare oficială" a familiei. Îi cere acesteia să-i prepare o otravă foarte puternică.

Locusta îi dădu lui Nero o otravă care inițial nu acționează așa cum spera și nu-i provoacă lui Britannicus decât diaree. Nero o chemă pe Locusta și o lovi, reproșându-i că i-a dat un remediu și nu o otravă. Și cum ea se scuză că nu putea comite o crimă așa de odioasă, acesta îi ordonă să prepare în fața lui o otravă cu efectul cel mai prompt posibil. O încercară pe o capră, care însă nu muri decât după cinci ore. Vrăjitoarea a întărit otrava și au fiert-o din nou, administrând-o unui porc, care muri pe loc.

Nero pregătește un banchet la care, bineînțeles, este invitat și Britannicus. Nero și Agripina fiind de față, i se oferă lui Britannicus o mâncare în care au strecurat o parte din otrava preparată de Locusta. „Cum însă un sclav anume ales – spune Tacit – gusta înaintea lui din toate mâncărurile și băuturile, atât pentru a respecta obiceiul cât și pentru a nu da în vileag atentatul prin moartea amândurora, se recurge la următoarea șiretenie: după gustarea

mâncărurilor, i se oferă lui Britannicus o băutură neotrăvită, dar atât de fierbinte încât a trebuit să fie trimisă înapoi la bucătărie. Atunci, în apa rece, se toarnă otrava care îi atacă toate membrele, cu atâta violență, încât îi ia în același timp și glasul și viața."

În timp ce Britannicus în agonie este scos pe brațe de câțiva dintre invitații prezenți, Nero îi liniștește pe cei rămași: Britannicus are doar una din crizele sale obișnuite. Se știa de toată lumea că Britannicus suferea de epilepsie. Puțin mai târziu se dă vestea că Britannicus murise. A fost, se spune, prima crimă săvârșită de Nero, când încă nu împlinise douăzeci de ani. Era poate una dintre cele mai monstruoase.

Istoricul Georges-Roux are o părere cu totul opusă și afirmă că istoria asasinatului lui Britannicus are „toate șansele să fie complet falsă". Autorul ne oferă următoarele argumente: în primul rând evenimentul otrăvirii lui Britannicus ne este cunoscut doar prin scrierile lui Suetoniu și Tacit, care au făcut relatarea cu cincizeci de ani de la petrecerea faptelor, în plină epocă contraneroniană. În timpul vieții împăratului nu se face nici cea mai mică aluzie la această crimă: nici Seneca, nici Petronius, nici Vindex și nici Plutarh nu pomenesc de implicarea lui Nero în asasinat. În schimb toți aceștia îl acuză pe Nero de a-și fi ucis mama.

Se spune că dacă Nero intenționa într-adevăr să se dezbare de Britannicus, putea să folosească altă cale, cum ar fi exilarea lui într-un colț îndepărtat al imperiului și acolo să pună un om de încredere să-l lichideze.

Admițând ipoteza că ar fi voit să-l otrăvească, atunci de ce n-a folosit o otravă cu acțiune lentă, ale cărei simptome să fi semănat cu cele ale unei boli naturale?

Georges-Roux reamintește precizările făcute de Tacit: „Abia s-a atins de pocal și Britannicus s-a prăbușit imediat în nesimțire, pierzându-și glasul și cunoștința". În concluzie, după Tacit, Britannicus a murit pe loc. Otrava administrată era „literalmente fulgerătaore". Georges-Roux și-a mai pus întrebarea dacă pe vremea romanilor, se cunoșteau de mânuitorii lor astfel de otrăvuri. Doi reputați specialiști toxicologi contemporani au dat următorul răspuns: „Otrăvurile susceptibile să provoace o moarte instantanee nu erau cunoscute romanilor". Afirmația aparține doctorului Raymond Martin și profesorului Kohn Abrest.

În ceea ce ne privește[1] suntem de altă părere: cei vechi cunoșteau nenumărate otrăvuri cu acțiune fulgerătoare: egiptenii foloseau acidul prusic la suprimarea celor care nu treceau probele

1. Paul Ștefănescu: *Drama otrăvurilor*, Editura Medicală, 1980.

de inițiere; aconitul și stricnina provoacă morți extrem de rapide și provin din plante ce cresc în Europa.

Doctorul Raymond Martin este de părere că „moartea fulgerătoare a lui Britannicus seamănă foarte bine cu rupturile de anevrism frecvent constatate în cursul crizelor de epilepsie".

Iată, deci, din cele de mai sus, că otrăvirea lui Britannicus de către Nero este îndoielnică și acuzele împotriva sa nu se bucură de probe suficient de convingătoare.

Domnia lui Nero, cel puțin primii ani, rămân consemnați de școala istorică modernă, ca fiind cei mai buni pe care i-a avut Roma. În acest timp Nero și-a consacrat forțele pentru binele poporului. Parte din impozite le desființează iar restul le reduce făcând viața mai ușoară. Din averea sa personală dăruiește locuitorilor Romei câte 400 sesterți de persoană. În plus, acordă pensii substanțiale nobililor și senatorilor fără avere. Ajutat de sfetnicii săi Burus și Seneca îmbunătățește administrația și revizuiește legislația, aducându-i îmbunătățiri substanțiale în favoarea cetățenilor.

Foarte popular, îi plăcea să circule prin cetate singur, fără garda sa personală, salutând, spunându-le pe nume patricienilor întâlniți în cale, fapt care producea un efect deosebit în ochii oamenilor, crescându-i popularitatea.

În ochii oamenilor de rând, Nero apare ca un om integru, echilibrat și dârz. În realitate este aproape complet lipsit de voință și curaj. De când era copil tremura de frică „mai întâi în fața mamei sale, apoi în fața preceptorilor și, în sfârșit, în fața Senatului, a poporului, a armatei, a spectatorilor de teatru, a juriilor concursurilor, a sclavilor și a femeilor".

Nero este pe deplin conștient de defectele sale și urăște din tot sufletul lașitatea. Căutând să se convingă pe sine că nu este laș, pe neașteptate răbufnește în crize de mânie, care-i întunecă mințile, și ucide. Mulți au scris despre Nero că ucidea din plăcere, cu alte cuvinte că era un sadic, un criminal învederat. Lucrurile nu stau așa. Din punct de vedere psihiatric este evident că el ucidea din frică. Se știe că era împotriva aplicării pedepsei cu moartea, dar greu de înțeles pentru unii atunci „când îl cuprindea frica, ucidea ca o fiară hăituită până în bârlogul ei".

Am spus la început că Nero nu trebuie judecat prin prisma moravurilor actuale. Între cutumele din zilele noastre și cele ale Romei de la începutul erei creștine este o distanță greu de apreciat. Se poate spune că atunci era permis orice, sau mai bine zis se petrecea orice: crime, incesturi și sacrilegii. Măsura era alta.

Agripina, mama lui Nero, se dovedise a avea o fire dominatoare, care nu pregeta să apeleze la orice mijloc pentru a-și atinge scopul propus. Ea nu se dădea în lături chiar să ucidă și avea la activul ei numeroase crime. Ea încercase să-l asasineze pe Caligula și își otrăvise primul bărbat. Pusese să fie sugrumată rivala ei, Lolia Paulinia, și să fie omorâtă cumnata sa, Domitia Lepida, îl ucisese pe preceptorul lui Britannicus, Sosibius, își otrăvise pe cel de al doilea soț, Claudiu și contribuise în mod decisiv la condamnarea ministrului Narcissus. O asemenea femeie a exercitat o puternică influență asupra lui Nero. Mai întâi i-a determinat și netezit calea spre tron și după aceea, de ce să n-o recunoaștem, ea era cea care conducea. Nero era totodată atras dar și înspăimântat de această femeie. Cu timpul puterea pe care ea o exercita asupra sa se diminuă. Agripina sesizase aceasta și nu avea de gând să cedeze. Pentru a-și recăpăta autoritatea maternă și imperială, ia o decizie majoră: se oferă fiului ei. Sentimentele lui Nero sunt tulburi: dar dă curs relațiilor incestuoase cu propria sa mamă. Și cum secretul nu putea fi păstrat mult timp, cetățenii Romei aflară despre incredibila legătură dintre ei. Dacă depravarea, orgiile și incestul erau la ordinea zilei, legătura dintre Nero și Agripina determină mânia populației. Într-un moment de luciditate și poate la sfaturile uneia dintre favoritele sale – Acteia, o sclavă eliberată –, Nero realizează monstruozitatea faptelor sale. Cuprins de regrete, o blestemă pe Agripina conștient că cea mai mare parte a vinei îi aparține acesteia. Pe la sfârșitul anului 55, o dă afară din palat și îi rezervă vila Antonia, retrăgându-i totodată și detașamentul de gardă care-i asigura paza. Agripina rămâne înconjurată doar de câțiva pretorieni credincioși care o serveau. Într-un cuvânt este dizgrațiată.

Agripina nu înțelege să cedeze așa de ușor. Complotează împotriva propriului său fiu, intrând în legătură cu dușmanii lui Nero și țese intrigi monstruoase. Nero, prin oamenii săi, este la curent cu activitatea potrivnică a mamei sale. „A sfârșit prin a înțelege – afirmă Tacit – că oriunde s-ar afla, ea reprezintă un pericol pentru dânsul. Și a hotărât moartea ei".

Prin oamenii săi pune la cale un ingenios atentat: o corabie pe care se afla Agripina se scufundă cu repreziciune. Mulți oameni mor, dar Agripina, bună înnotătoare, reușește să ajungă la mal și scapă cu viață.

A doua încercare nu mai dă greș: asasinii tocmiți de Nero forțează intrarea în vilă și pătrund în camera ei: ea se ridică din pat și-l înfruntă pe șeful bandei de asasini:

— Dacă ai venit după vești, poți spune celor care te-au trimis

că mă simt bine. Dacă ai venit cu gânduri criminale, află că nu-l cred în stare pe fiul meu de această faptă, el nu a putut da porunca de a se săvârși un matricid!

Cei veniți încremenesc. O tăcere înspăimântătoare îi cuprinde pe toți. Nimeni nu se aștepta la o asemenea reacție. Unul din bărbați, înarmat cu o măciucă, face un pas înainte, o ridică și o lovește în cap. Căzând, îl vede pe centurion cum își scoate paloșul. Într-un ultim gest, Agripina își smulge cămașa de la gât, o sfâșie, arătându-și goliciunea:

— Lovește în pântecele care l-a purtat pe Cezar!

Acesta i-au fost ultimele cuvinte.

Poporul Romei, care dezaprobase cu putere incestul nu se manifestă dezaprobator când află de moartea Agripinei. Dimpotrivă, Nero primește felicitări din partea Senatului.

Istoricii n-au încercat să-l dezvinovățească pe Nero de uciderea mamai sale. Unii au încercat s-o explice, ținând seama de moravurile vremii.

Din punct de vedere fizic, Nero încă de foarte tânăr era obez. Se îngrășase foarte mult. Fața, gâtul și abdomenul îi erau năpădite de un strat gros de grăsime care-i confereau un aspect inestetic. Ochii - prea mici în raport cu fața - îi erau înfundați în orbite, fapt accentuat de buhăiala obrazului. Bolnav n-a fost decât de trei ori în toată viața sa, bucurându-se de o sănătate de fier. Privirea însă îi dezvăluia tarele psihice care-l măcinau: „era tulbure și rătăcită". Denota grave tulburări psihice pe care cu greu le ascundea.

Viața de familie nu i-a fost prea fericită. Astfel, față de soția sa Octavia - impusă de mama sa - Nero nu simte decât repulsie. Era, din descrierile contemporanilor, o femeie urâtă și proastă. Nero nu stă mult pe gânduri și o repudiază după care o va lua de soție pe Popeea, de care se îndrăgostise. După nouă luni, soția naște o fetiță, Agrippa, dar care va muri la vârsta de patru luni. Boala psihică de care suferea Nero se manifestă din nou, o stare depresivă, care îl face să nu-și mai suporte soția. Într-o zi, între cei doi izbucnește o ceartă. Soția e din nou însărcinată și Nero, furios, își pierde controlul și o izbește puternic cu piciorul în burtă, iar femeia moare.

Nero este acum complet schimbat și duce o viață de desfrâu, dedându-se la orgii, inconjurat de oameni care-i încurajau înclinațiile spre dezmăț. În căutare veșnică de senzații tari, adaugă zi de zi petrecerilor noi rafinamente. Este preocupat de jocurile de circ.

În tot acest timp, în umbră se înfiripă o opoziție tot mai

puternică împotriva sa, care cuprinde mai mult aristocrația decât păturile de jos. Comportarea de saltimbac a lui Nero în arenele circurilor și în amfiteatre a sfârșit prin a provoca disprețul claselor aristocratice. Când termină de declamat - hobiul său favorit - obișnuia să îngeuncheze în fața mulțimii îngrămădită în tribune, luând o atitudine sfielnică, de parcă s-ar teme de verdictul spectatorilor. Se simte ceva mai destins și liniștit doar când se dezlănțuie ploaia de aclamații. În realitate aceste aclamații sunt provocate de o brigadă special angajată. Pedepse severe îi așteptau pe toți aceia care manifestau indiferență la producerile împăratului. Se spune, că, într-o zi, un spectator a adormit în vreme ce Nero declama. Oamenii lui Nero îl văd, îl înfașcă și se pregătesc să-l ducă într-un anume loc unde îl aștepta sfârșitul. Scapă în ultimul moment spunându-și numele: Vespasian. Acum era doar un înalt funcționar dar în curând va ajunge împărat (9-79).

Într-una din zile, unul dintre tovarășii săi de petrecere, rostește în treacăt o frază care a rămas de atunci proverbială:

— N-are decât să ardă lumea, când eu nu voi mai fi!

Nero se intoarce către respectivul și-i dă replica:

— Eu unul spun: să ardă și s-o văd!

Aceasta a stat la baza legendei care a circulat de-a lungul veacurilor atribuindu-i lui Nero incendierea Romei. La originea tuturor celor spuse pe seama lui Nero se află Tacit. Se afirmă că Nero a vrut să-și satisfacă o plăcere estetică, văzând cum arde Roma. Dar să rememorăm evenimentele.

În zorii zilei de 19 iulie a anului 64, un mesager trimis din Roma sosea în goana calului la reședința de vară din Antium a împăratului Nero. Aducea cu sine o veste care a provocat stupefacție: „Arde Roma!" Cezarul, trezit imediat din somn, a încălecat și, însoțit de o mică escortă, a galopat spre Capitală, aflată la o distanță de circa 50 km. Ajuns acolo după o cavalcadă de patru ore, i s-a înfățișat o priveliște apocaliptică: marea cetate era cuprinsă de un incendiu pustiitor.

Incendiul izbucnise de undeva din apropierea Circului Mare, acolo unde se înghesuiau puzderia de prăvălioare de lemn încărcate cu mărfuri inflamabile, printre care și mari cantități de ulei de măsline. Focul - alimentat de vântul puternic ce venea dinspre mare - s-a răspândit cu violență și repreziciune, cuprinzând cartierele centrale ale Romei. Spre sfârșitul celei de a doua zi, incendiul părea să se potolească. Dar, subit, în zorii zilei următoare, s-au ivit focare noi. Focul nu a putut să fie stins definitiv decât după o săptămână de aprigă luptă a oamenilor cu flăcările.

Tacit a menționat în scrierile sale că, din cele 14 cartiere ale Romei, trei fuseseră complet distruse iar șapte afectate într-o măsură mai mică sau mai mare. În orice caz, centrul Romei era de nerecunoscut, așa de violent fusese pojarul. Pe colina Palatinatului, fostele palate imperiale au fost complet mistuite de foc; Domus Augusta, locuința preferată odinioară de Augustus, arsese până în temelii. Chiar palatul lui Nero, precum și vechiul For, aflate în apropierea locului de unde se iscase probabil incendiul, suferiseră mari stricăciuni.

Cine se face vinovat de acest imens dezastru, care a provocat pagube incalculabile, mai ales dacă ținem seama de operele de artă ce nu au mai putut fi refăcute niciodată? De peste 20 de secole acest incendiu devastator a fost pus pe seama împăratului Nero.

Mulți istorici de-a lungul timpului, chiar și unii contemporani, precum Pliniu cel Bătrân (contemporan cu împăratul), Suetoniu și Tacit l-au considerat pe Nero ca autor al dezastrului bazându-se pe afirmațiile acestuia – reale sau pur imaginare – despre „arderea" Romei. Se afirmă, de pildă, că Nero a vrut să-și satisfacă o plăcere estetică, văzând cum arde orașul, imagine care ar fi putut să-l inspire să compună o operă nemuritoare. Dacă ar fi fost așa, nimic nu îl împiedica să monteze un asemenea spectacol într-o localitate mai mică și nu în însăși capitala imperiului.

Vom examina mai târziu argumentele pro și contra vinovăției lui Nero. Să vedem cum a reacționat după ce a ajuns la fața locului. În primele ore ale dimineții, Nero și-a văzut cu ochii săi propriul palat mistuit de flăcări. Imediat a dat dispoziții pentru stăvilirea sinistrului, străduindu-se să salveze, în măsura posibilităților, celebrele colecții de artă adăpostite în palat. Personal s-a implicat, ocupându-se după aceea de izolarea și stingerea principalelor focare din oraș. Mărturii scrise confirmă faptul că împăratul putea fi văzut, în acele teribile nopți, fără escortă, în cartierele centrale cele mai afectate de incendiu. Prevăzând pericolul ivirii foametei, întrucât depozitele cu grâne și ulei arseseră, Nero a ordonat rechiziționarea tuturor produselor agro-alimentare aflate în Ostia, portul Romei; a dirijat spre oraș proviziile disponibile din jurul capitalei și, mai ales, pentru a împiedica specula și creșterea artificială a prețurilor, a stabilit prețuri fixe la grâne, sub nivelul mediu anterior dezastrului.

Fapt care spulberă orice acuzație defăimătoare la adresa sa, „s-a arătat sensibil față de nenorocirea celor năpăstuiți – cum menționează istoricul Michand – le-a deschis propriile grădini pentru a-i adăposti, le-a distribuit hrană și îmbrăcăminte: într-un cuvânt, le-a dăruit tot ce aveau nevoie". Și toate acestea nu din tezaurul public, ci din averea personală.

După cum am mai menționat, trei istorici îl acuză pe Nero de incendierea Romei: Pliniu cel Bătrân (contemporan cu împăratul), Suetoniu și Tacit.

Pliniu cel Bătrân[1] face o afirmație cu totul întâmplătoare. Astfel, referindu-se la arborii seculari ai Romei, el spune că „au existat până la incendiul împăratului Nero", afirmație ce poate fi înțeleasă nu neapărat în sensul că împăratul a provocat incendiul, ci și în sensul că incendiul a avut loc în timpul domniei lui Nero.

Al doilea istoric, Suetoniu[2] este foarte categoric: „Nero a incendiat Roma". Din relatările acestuia și a altor biografi latini, Nero ar fi dat ordin să se pună foc în cele patru colțuri ale Romei, ca să se bucure de un spectacol care ar fi amintit de „groaza sublimă a arderii Troiei".

Tacit[3] îl consideră pe Nero autorul incendiului, dar se ferește să facă precizări: „Anul acesta s-a abătut asupra noastră un dezastru care nu știm pe seama cui trebuie pus, pe seama întâmplării, sau a perversității împăratului, căci s-a spus și una, și cealaltă".

Tacit mai spune că Nero nu va ezita, pentru a abate bănuielile ce planau asupra sa, să-i acuze de această crimă pe creștinii ce formau o mică colonie la Roma. Tacit povestește că aceștia, capturați și condamnați pe loc, au fost răstigniți în grădinile imperiale. „Unși cu substanță inflamabilă și, o dată cu lăsarea serii, luminând întunericul ca niște lampadare". Pentru posteritate, nici o îndoială incendierea Romei e fapta lui Nero!

În ce privește relatările lui Suetoniu și Tacit, trebuie avut în vedere că ele au fost scrise după mai bine de trei decenii de la petrecerea evenimentului. În plus, ambii au îndeplinit înalte funcții în timpul dinastiei Flavia, urmașa și adversara dinastiei Iulia, din care a făcut parte Nero.

Despre Suetoniu, profesorul Wilhelm Sollub afirmă: „El acceptă atât zvonurile cât și faptele... Nu are câtuși de puțin spirit istoric... Trebuie să fim, față de el, de o prudență extremă"...

La originea tuturor acuzelor de incendiere a Romei, îl găsim invariabil pe Tacit. În ceea ce privește însă relatarea represiunii

1. *Pliniu cel Bătrân* născut la Côme (23-79) autor al unei „Istorii naturale" în 37 volume, o adevărată enciclopedie a cunoștiințelor științifice ale antichității. A pierit cu prilejul erupției Vezuviului în anul 79 în vreme ce se străduia să salveze locuitorii orașelor Herculanum și Pompei.
2. *Suetoniu*, istoric latin, născut la Ostia sau la Hippom (69-125). A scris „Viețile celor 12 cezari" (de la Cezar la Domițian), culegere de povestiri cu caracter istoric.
3. *Tacit*, istoric latin, născut la Roma (55-120). A scris *Analele, Istoriile, Germania* și *Dialogul oratorilor*. Are un stil extrem de concis.

anticreștine, nu ne-au parvenit alte informații de la Tacit decât cele oferite de un manuscris datând din secolul XI. Profesorul Hochart de la facultatea de litere din Bordeaux, și-a pus întrebarea dacă nu cumva zeloșii călugări din acea vreme vor fi adăugat povestirii istoricului latin acest pasaj zguduitor. Ceea ce se cunoaște însă în mod sigur, este că în momentul declanșării incendiului, Nero nu se afla la Roma. El era plecat de opt zile la Antium, pe malul mării, la o distanță de circa 50 km. de Roma.

Aici apar trei neconcordanțe:

Prima: Nero a vrut să-și satisfacă o plăcere estetică, văzând cum arde orașul. Dar nu era la... Roma!

În al doilea rând, Nero era un pasionat colecționar de comori de artă inestimabile. Cum putea să dea foc el însuși caselor aflate lângă palatul său, cu riscul ca acesta să ardă cu tot ce era înăuntru, lucru care s-a și întâmplat, de altfel.

Leon Homo face precizarea: „Noaptea precedentă catastrofei era o noapte cu lună plină, destul de puțin propice punerii în aplicare a planului atribuit lui Nero".

Curtea palatului lui Nero, după cum se știe, era locul de întâlnire al celor mai luminați oameni din imperiu; împăratul proteja pe literați și sculptori și își transformase propriul palat într-un veritabil muzeu ce cuprindea nenumărate opere de artă, unicate și vechi, de o extraordinară valoare. Să nu uităm că celebrul Apolo din Belvedere, ca și faimosul grup Laocoon, au aparținut lui Nero. Dacă acesta ar fi intenționat să dea foc Romei, cum au afirmat denigratorii săi, atunci este greu de presupus că ar fi început cu templele antice și chiar cu propriul său palat, pline de comori de artă după cum am menționat, și nu cu cartierele mărginașe, insalubre și sărăcăcioase ale orașului.

Apărătorii lui Nero, mai susțin, în sprijinul tezelor lor, și faptul că, în întreaga istorie a omenirii, nu s-a menționat nici un suveran care să-și dea foc la propria Capitală. Dacă Nero ar fi făcut acest lucru, însemna că era... nebun! Dar nu s-a păstrat nici o dovadă în acest sens. Prin absurd, presupunând, totuși, că ar fi făcut-o într-un acces de nebunie, se pune întrebarea de ce nu a rămas la Roma pentru a privi la producerea dezastrului.

În ultima vreme, tot mai mulți cercetători și istorici încearcă să demonstreze netemeinicia învinuirilor ce i s-au adus lui Nero în privința incendierii Romei.

„Pare ciudat - scrie istoricul francez Georges Roux - și un alt lucru: nici unul dintre ceilalți autori ai vremii nu pomenesc nimic despre incendierea Romei de către Nero". Nici Plutarh, nici Flavius,

ambii recunoscuți prin seriozitatea informațiilor; nici măcar Pausanias și Marțial, potrivnici împăratului în momentul căderii sale în anul 68. De asemenea, primii autori creștini - Clement I (papă între anii 88 - cca 97), Tertulian (cca. 155 - cca. 220), Lactanțiu (sec III), Ion Hrisostomul (cca. 344 - 407) nu-i aduc vina lui Nero de provocarea incendiului Romei.

Considerăm important să mai amintim și următorul episod: la un an după cumplitul incendiu, s-a descoperit un complot ce viza răsturnarea lui Nero și uciderea sa. Conjurații supuși torturii, au reproșat împăratului o serie de învinuiri dar nu au făcut nici cea mai mică aluzie la incendierea Romei.

În anul 68, când a izbucnit răscoala împotriva lui Nero, Galba a dat un fel de proclamație în care împăratului i se aduceau nenumărate păcate, dar despre vina acestuia în incendierea Romei nu se menționează nici un cuvânt.

Există autori care au spus că Nero își propusese să înnoiască cetatea, renunțând la tot ce era mizer, arzând cocioabele. În realitate, au fost mistuite de incendiu cele mai frumoase case și clădiri. Cartierul Trastevere și împrejurimile au rămas intacte. Focul - s-a stabilit ulterior - că a izbucnit în dughenele din preajma marelui circ. O serie de barăci intercalate printre dughene, erau locuite de oameni săraci. Se pune întrebarea: locatarii ar fi stat liniștiți, acceptând să fie arse locuințele, modeste cum erau ele, fără să protesteze, fără să se opună cu dârzenie? „În mod cert s-ar fi iscat încăierări - spune Georges Roux între oamenii lui Nero și ocupanții barăcilor, și s-ar fi aflat, s-ar fi vorbit". Știm cât de sensibil este poporul la astfel de lucruri. Ni se pare grăitoare în acest sens atitudinea locuitorilor Romei. După incendiu, aceștia l-au aclamat pe Nero cu entuziasm sporit. Ne întrebăm, pe bună dreptate, dacă această populație ar fi fost convinsă de culpabilitatea împăratului în provocarea incendiului, l-ar fi întâmpinat, oare, astfel? Întrebarea și-o pune și marele istoric francez Alain Decaux[1], a cărui lucrare ne-a servit la prezentul studiu.

Suntem de aceeași părere cu marele istoric Léon Homo care a conchis în privința acuzațiilor aduse împotriva lui Nero: „Culpabilitatea lui Nero este neverosimilă" și am adăuga noi „o pură speculație cărturărească ce urmărește un scop ascuns de discreditare".

Sunt discutabile și învinuirile aduse creștinilor ca și persecuțiile împotriva lor, cel puțin așa cum rezultă din scrierile autorilor citați.

1. Alain Decaux: *Grandes Aventures de l'Histoire*, Ed. Librairie Academique, Paris, 1969.

Oamenii de știință au criticat de pe o poziție pur științifică descrierea acestor persecuții. Se știe că trupurile oamenilor nu pot lua foc și nici arde ca niște torțe. În crematorii, se calcinează în interval de 20 de minute. Deci, aprinderea lor în parcuri este o simplă speculație fără fundament științific.

Un alt aspect în favoarea lui Nero: Roma a fost după incendiul pustiitor, aproape complet reconstruită, operație ce a constituit un exemplu grăitor de urbanism. Din cenușa incendiului s-a născut un oraș demn de toată admirația. Noul palat al lui Nero – Casa de Aur – era o adevărată bijuterie arhitecturală. Activitatea de mari proporții a construcțiilor edilitare s-a repercutat asupra populației, dând de lucru unui mare număr de oameni. Într-un cuvânt, a contribuit la prosperitatea generală, element ce nu se poate nega. Șomajul era inexistent, meșteșugarii prosperau, prețul pământului a cunoscut cote ridicate. Într-un cuvânt a fost o perioadă de avânt economic. Dușmanii lui Nero s-au ferit să menționeze acest aspect și n-au pomenit nimic despre implicarea lui Nero în ștergerea urmelor incendiului. În timpul incendiului și multă vreme după aceea, popularitatea împăratului nu a scăzut, ci a crescut. Este de înțeles acest lucru, mai ales dacă se ține seama de comportarea lucidă și omenoasă a lui Nero în zilele nenorocirii.

În concluzie, nu i se poate imputa lui Nero incendierea Romei. Nu cunoaștem motivele care au dus la încercarea de discreditare a sa, mai ales că aceasta nu s-a făcut în timpul vieții, ci după moartea împăratului.

Moartea lui Nero

În ciuda prosperității economice și a popularității sale, Nero era bine văzut de către pătura săracă a populației, în vreme ce aristocrația îi era potrivnică, speculând și luând în derâdere exhibițiile lui Nero la circ și în amfiteatre.

O primă conspirație a fost aceea pusă la cale de unul dintre favoriții împăratului, Pison. Ea a fost descoperită la timp și autorii au fost pedepsiți cu moartea. Dar adversarii lui Nero nu se lasă. Vindex, guvernatorul Galiei Celte și Galba, guvernatorul Spaniei, denunță domnia lui Nero și-i neagă autoritatea acestuia asupra provinciilor romane pe care le guvernau. Pe neașteptate, evenimentele iau o turnură potrivnică. O parte din imperiu recunoaște ca împărat pe Galba. De asemenea senatul Romei și pretorienii se alătură lui Galba. Proscris, prin decret public, părăsit de toți, Nero

părăsește pe ascuns Roma, adăpostindu-se în vila sclavului său eliberat Faon. Presimte că adversarii săi îl vor urmări fără cruțare și că va fi pedepsit „după legile străbune". Dezorientat, nu mai știe de el. Întreabă pe urmăritori în ce constă acest supliciu la care urmează a fi supus. I se răspunde scurt: „în despuierea criminalului, strângerea grumazului său într-o furcă și bătaia cu vergi până la moarte". Iată cum descrie Suetoniu sfârșitul său:

„Copitele cailor ce se apropie în galop răsună în ritm cadențat pe lespezile «viei» romane. Nero se ridică, murmurând un vers de Homer.

Zgomotul bidiviilor porniți în pas iute îi lovește auzul..."

Atunci ia hotărârea de a scăpa de acest destin dezonorant. Pune să i se sape groapa sub ochii lui, repetând de mai multe ori la rând:

„— Ce moarte pentru un artist atât de mare!"

Când cavalerii s-au apropiat, apucă două pumnale. Secretarul său Epafroditus îl ajută să-și înfigă în gât tăișul unuia din ele.

Un centurion sare de pe cal și încearcă să oprească sângele care gâlgâie din rană, acoperindu-l cu mantia sa. Nero știe că Senatul vrea să-l prindă de viu pentru a-l biciui până la moarte. Rostește în șoaptă: „Prea târziu". Glasul i se frânge. Câtă amărăciune în ultimele sale cuvinte:

— Aceasta este fidelitatea voastră...

„Când își dădu sufletul – spune Suetoniu – ochii lui bulbucați rămaseră ficși și expresia lor inspiră scârbă și spaimă celor care-l văzură."

Avea 30 de ani și șase luni. Domnise 13 ani și opt luni...

Concluzii...

În pofida sinistrului său renume, Nero nu a fost nici mai prejos, nici mai presus de ceilalți Cezari ai familiei sale.

A întreținut raporturi incestuoase cu mama lui, Agripina, pe care a ucis-o apoi. Era un client al lupanarelor și tavernelor ordinare. Ca împărat a violat pe vestala Rubria și a castrat pe un tânăr, Sporus, căsătorindu-se cu el în mod solemn. Îmbrăcat ca împărăteasă, Sporus îl însoțea în lectică la reuniunile din Roma și în cetățile grecești. Acoperit cu o piele de fiară, Nero se năpustea asupra bărbaților și femeilor legate de stâlpi și, după ce își satisfăcea poftele sexuale, se lăsa el însuși prada unui sclav eliberat, Doriphare, cu care s-a căsătorit, ca și cu Sporus, imitând strigătele de durere ale unei fecioare violate. Nu i se împotriveau nici femeile și fetele

din familiile cele mai nobile, care, la golful Baies, veneau atât de multe, încât făceau coadă.

Cruzimea lui Nero era proverbială. Cu o lovitură de picior, a ucis pe soția sa, Popeea, însărcinată și bolnavă. A condamnat la moarte pe Antonia, fiica lui Claudiu pentru că a refuzat să ocupe locul Popeei. A deflorat și torturat pe Aulus Plautius, sub pretext că Agripina, mama sa, îl iubea. L-a otrăvit pe fratele său vitreg, Britannicus și nu era străin de otrăvirea predecesorului său, Claudiu. Celebra Locusta experimenta, pe animale și sclavi, otrăvurile pe care le imagina din plante, minerale și sânge putrefiat. Până și pe Seneca l-a silit să se sinucidă.

În ciuda unei existențe monstruoase, a avut totuși admiratori în timpul vieții și după moartea sa. Cetățenii romani îi împodobeau mormântul cu flori... S-a pus întrebarea, de-a lungul veacurilor, dacă Nero, care a încercat aproape toate artele (versurile sale nu erau de disprețuit) a fost într-adevăr monstrul legendar, așa cum ni-l descriu unii istorici, sau dacă nu cumva memoria lui n-a fost vestejită de patrioții romani care nu-i puteau ierta preferința lui pentru cultura greacă și mai ales de creștinii care nu puteau trece cu vederea faptul că a dezlănțuit primele persecuții din istorie împotriva lor. Unele studii tind să demonstreze că Nero a intenționat să ușureze poporul de biruri, că a apărat pe greci și pe sclavii eliberați și că a supus controlului public finanțele statului. O serie de istorici de vază, precum G. Brandes, Georges Roux, Léon Homo, Gerard Walter, Gilbert-Charles Picard, Wilhelm Gollub, Hochart și Alain Decaux au scris că un om cu judecată nu poate crede că Nero a dat foc Romei!

În ce privește persecuțiile feroce împotriva creștinilor, este de reținut că ele nu sunt menționate în nici o scriere creștină anterioară apariției *Analelor* lui Tacit. În cartea *Faptele Apostolilor* nu sunt pomenite persecuțiile neroniene. Abia în cronica lui Sulpiciu Sever, din secolul V, se găsește o aluzie la masacrul creștinilor.

După unii autori e greșit să se spună că sub domnia lui Nero s-a dus o luptă între noua religie a creștinismului și păgânism. Sunt autori care îl aseamănă cu Petru cel Mare al Rusiei, socotindu-l obsedat de ideea de a infuza imperiul roman cu sânge nou, din Orient, după cum Petru cel Mare împingea Rusia spre Occident.

Se spune că Sporus, favoritul lui Nero a spus la moartea acestuia: „Ați ucis pe Nero, pentru că el înțelegea Frumusețea. Sunteți niște brute... Eu însă, voi trăi cu amintirea lui Nero, câtă vreme se vor găsi oameni care să adore Elada..."

O analiză lucidă scoate la iveală o altă fațetă, necunoscută, a împăratului roman. Astfel, treptat istoria, scoate la lumină adevărul.

După moartea lui Nero, a urmat o perioadă frământată, în care, la Roma și în provincii, s-a desfășurat o violentă luptă pentru putere, câțiva generali proclamându-se împărați, dar păstrându-și numai pentru scurt timp domnia (Servius Sulpicius Galba (5 î. Ch. - 69) a domnit șapte luni (68-69) și a fost asasinat de pretorieni; Aulus Vitellius (15-69) a domnit opt luni (69); a fost un mare gurmand și s-a remarcat printr-o cruzime ieșită din comun. A fost masacrat de popor.

Profitând de aceste vremi tulburi, un tânăr din Orient, care semăna la chip și la voce cu Nero a declarat că el este de fapt împăratul considerat mort, că senatul l-a destituit pe nedrept și că își va recăpăta drepturile uzurpate. Impostorul a început să-și adune o armată - alcătuită din tot felul de oameni nemulțumiți de discursurile de la Roma, precum și din bandiți și vagabonzi. Într-o serie de regiuni, falsul Nero a introdus o nouă administrație, obligând populația să-i plătească impozite. După ce și-a făcut numeroși prozeliți în Grecia, el s-a dus în insula Delos. Când a luat cuvântul pentru prima dată într-o piață publică, toată lumea a crezut că recunoaște vocea defunctului împărat, fapt care i-a permis să recruteze și aici soldați și să strângă impozite.

Tocmai atunci, însă, două galere romane au aruncat ancora, forțate de furtuna ce se abătuse în largul coastelor insulei. Angajând lupta cu ele, în focul bătăliei, falsul Nero a fost rănit mortal, dispărând astfel de pe scenă.

Incredibila istorie a Sinodului Cadaveric

Consolidarea statului pontifical a condus la crearea unor raporturi speciale între papalitate și dinastia carolingiană, papii obișnuind să apeleze pentru a li se respecta autotitatea și neutralitatea politică la sprijinul instituției imperiale care devenise „jandarmul" Italiei.

Totul a decurs în limite normale până la sfârșitul secolului al IX-lea Domnii strălucitoare au ilustrat această perioadă. Între ele se remarcă cea a Sfântului Pascal I (817-824), Sfântul Leon IV (847-855) și Sfântul Nicolae I (858-867). Dar, pe măsură ce puterea carolingienilor slăbea, fie datorită atacurilor normanzilor, fie progresului înregistrat de multe state feudale, papalitatea a sfârșit prin a înțelege că protecția asigurată de urmașii lui Carol cel Mare nu se va mai exersa. Într-adevăr, în anul 887, adunarea de la Tribur l-a detronat pe împăratul Carol cel Gras și imperiul a fost divizat în șapte regate.

De acum înainte, demnitatea imperială devenea vacantă și la discreția oricărui prinț interesat s-o adjudece. Pentru a restaura acest frumos titlu, gol de orice sens, ambițiile au început să se înfrunte și papalitatea va fi amestecată din plin în aceste conflicte, care îi vor provoca neplăceri și teribila întâmplare din anul 897 ce se va solda cu profanarea rămășițelor sfântului papă Formosa.

Formosa s-a născut la Roma în anul 816. Papa Nicolae I l-a numit episcop de Porto în 864, după destituirea episcopului Radoald. După doi ani, papa i-a încredințat misiunea de a-i creștina pe păgânii din Bulgaria, ca urmare a solicitării regelui Boris.

Formosa, om de o puritate ireproșabilă a moravurilor, ducea o viață austeră și își supunea spiritul la o pocăință împinsă la extrem, încât purta vesta din păr de capră direct pe piele, fapt care-i provoca în permanență suferințe groaznice. Abilitatea de care da dovadă și virtuțile sale au făcut ca el să obțină o serie de succese uluitoare. În decurs de numai doi ani Formosa a reușit să convertească la creștinism întreaga națiune bulgară.

Noii creștini erau foarte atașați de episcop și regele Boris a solicitat papei să-l numească pe trimisul său șeful suprem în ierarhia ecleziastică din Bulgaria. Dar Nicolae I, succesorul lui Adrian al II-lea a refuzat acestă cerere pe motiv că Formosa era deja numit episcop de Porto și transferurile de la un sediu episcopal la altul erau interzise.

Această intransigență l-a determinat pe Boris să se separe de Roma și să se supună patriarhului bizantin de la Constantinopol, separat de curând de Roma după schisma lui Fotius. Mai târziu, i se va reproșa lui Formosa faptul că pentru a se răzbuna, l-a determinat pe regele Boris să abandoneze obediența față de Roma. Cu toate acestea, la scurt timp după cele de mai sus, Formosa a fost chemat la Roma de către papa Nicolae I și, la 13 noiembrie 867 și 5 ianuarie 868, a participat la consacrarea sfinților Metodiu și Ciril, apostoli ai slavilor.

Sub pontificatul lui Adrian II (868-872), Formosa, care își recăpătase sediul pontifical din Porto, a făcut din nou să se vorbească despre el: părea că se aliase cu aripa prelaților intransigenți, partizani fermi ai unei puteri pontificale severe și adversari ai oricăror concilieri. Această trăsătură caracteristică îi va fi nefastă mai târziu, împiedicându-l să se supună unor exigențe inerente timpurilor dificile pe care le traversa.

După moartea lui Adrian II, în 872, episcopul de Porto candidă la funcția de suveran pontif, dar Ioan al VIII-lea reuși, în cele din urmă, să ocupe scaunul papal. Acesta îi va păstra rivalului său o ură neîmpăcată, având grijă să-l fure. În 875, Ioan al VIII-lea, tulburat de ravagiile efectuate de bandele de arabi ce operau în peninsulă, fapt care impunea prezența unui protector al Statului pontifical, l-a delegat pe Formosa la Carol cel Chel pentru a-i oferi coroana imperială, dar în anul următor fu supus unei persecuții groaznice.

Ioan al VIII-lea, la sfatul prietenilor săi, a hotărât ținerea unui sinod pentru a-l judeca pe Formosa. Acesta, îngrozit și speriat, temându-se pentru siguranța sa, nu așteptă să i se aducă acuzațiile și, însoțit de câțiva prieteni apropiați, fugi din Roma în ajunul zilei când urma să fie judecat.

Era tocmai ceea ce aștepta și papa, care, la 19 aprilie 876, a reușit convocarea unui sinod pentru destituirea și excomunicarea nefericitului episcop de Porto. Patru capete de acuzare i-au fost incrimintate:

1° Faptul că l-ar fi obligat pe Boris să nu accepte un alt arhiepiscop al Bisericii bulgare;

2° Punerea la cale de intrigi pentru alegerea papei în ciuda interdicției trecerii de la un scaun episcopal la altul;

3° Faptul de a fi fugit.

4° Faptul de a fi conspirat împotriva lui Carol cel Chel.

Se poate judeca temeinicia acestor acuzații știindu-se că, după fuga lui Formosa, acesta s-a refugiat în Franța, tocmai acolo unde domnea Carol cel Chel. El nu și-a mai făcut apariția în public cât timp a trăit adversarul său, Ioan al VIII-lea, și care, la sinodul din Troya, în anul 878, a decis să-l distrugă definitiv.

Formosa, părăsit de toți, a fost nevoit să vină îmbrăcat în haine laice și să se prosterne la picioarele papei și să scrie cu propria sa mână sentința pontificală, care îi interzicea până la moarte să-și mai reocupe scaunul episcopal și să mai revină la Roma, chiar sub pretextul efectuării unui pelerinaj, toate acestea în schimbul ridicării excomunicării care fusese pronunțată împotriva sa.

Călătoria papei Ioan al VIII-lea în Franța, ca și încrâncenarea sa împotriva lui Formosa, nu se puteau explica decât prin teama pe care o avea papa față de dorința pe care ar fi nutrit-o Formosa de a dobândi scaunul pontifical. Când a murit, patru ani mai târziu, noul papă Marin al II-lea (882-884) l-a chemat pe Formosa la Roma, i-a anulat toate jurămintele și i-a redat episcopia din Porto.

Formosa a știut să se folosească cu abilitate de revenirea sa și, sub pontificatele lui Adrian al III-lea (884-885) și Ștefan al V-lea (885-891), nu a încetat o clipă să-și consolideze poziția, atât pe a sa, cât și pe a prietenilor săi. Sub ultimul papă, pe care îl consacrase episcop în septembrie 885, el a știut să-și pregătească viitorul, fără să uite să șteargă urmele penibile pe care le lăsase trecutul asupra sa. În acest fel, a reușit să distrugă toate actele pontificale ale lui Ioan al VIII-lea ce îi erau ostile.

Triumful lui Formosa a fost complet abia după moartea lui Ștefan al V-lea, în momentul când a văzut de la fereastra palatului său din Porto, un lung cortegiu alcătuit din clerici și laici care veneau să-l aclame pentru faptul de a fi fost ales nou papă. Astfel, la data de 19 septembrie 891 fosta victimă a lui Ioan al VIII-lea, ce fusese excomunicat și obligat să jure că nu va mai reveni niciodată la Roma, urca acum pe scaunul pontifical[1].

Ca și predecesorii săi, principalul obiectiv al domniei lui Formosa consta în a încerca să restabilească o putere imperială puternică și să mențină echilibrul între diverșii prinți care amenințau în Italia Statul pontifical.

Un nou împărat domnea cu toate acestea de câteva luni, când

1. André Thevenet: *Historama*, nr. 275, oct. 1974, p. 119.

Formosa își primea coroana pontificală. La 21 februarie 891, ducele Guy de Spolète îl obligase pe Ștefan al V-lea să-și pună pe cap diadema imperială, dar papa, neliniștit de progresele înregistrate de această casă regală vecină cu statul pontifical și care, într-o bună zi, i-ar fi putut amenința chiar independența, s-a grăbit să scrie regelui Germaniei, carolingianul Arnulf „să se grăbească să vină la mormintele Apostolilor pentru a îndeplini o sacră sarcină în Italia, debarasând țara de păgâni și creștini răuvoitori". Păgânii erau arabii din Sudul Italiei, iar creștinii răuvoitori nu erau alții decât Spoletanii, nimic mai limpede.

Formosa urma o aceeași linie de conduită. El visa întocmai ca și predecesorii săi să reînnoiască vechea alianță cu dinastia carolingiană cunoscută prin fidelitatea ei față de papalitate.

În Franța, îl incită din toate puterile pe arhiepiscopul din Reims, Fulque să-l repună pe tron pe moștenitorul acestei dinastii, tânărul rege Carol cel Simplu, de a cărui educație se ocupa. Un capețian, Eudes domnea încă din 888 și arhiepiscopul se aliase, după toate aparențele, cu el. Fulque, forțat de papă, a reunit la Reims pe partizanii săi și, la 28 ianuarie 893, l-a consacrat în catedrala sa pe urmașul lui Carol cel Mare.

Deîndată Formosa și-a trimis emisarii pentru a-l felicita pe arhiepiscop pentru zelul de care a dat dovadă în susținerea urmașului legitim și mai ales pentru a-i încuraja pe ceilalți episcopi să-i ia parte împotriva uzurpatorului Eudes. Dar puterea lui Carol cel Simplu era contestată de Eudes, care a pornit o armată împotriva sa și tot ceea ce a putut realiza arhiepiscopul din Reims, cu ajutorul papei, a fost să încheie un armistițiu între cei doi rivali.

Formosa a înțeles că va trebui să caute un alt campion pentru sediul apostolic pe care să-l opună împăratului Guy de Spolète. Acesta, cu scopul de a-și consolida poziția și de a putea păstra titlul imperial în familia sa, l-a obligat pe papă să-l încoroneze totodată și pe fiul său Lambert ca împărat, în catedrala din Revenna la 30 aprilie 892.

Nu este greu de imaginat furia intransigentului Formosa, care ura casa lui Spolète, capabil de a se opune fără încetare hotărârilor papalității. Imediat, în 893, el a reînnoit invitația adresată lui Arnulf al Germaniei, pe care o făcuse cu trei ani mai înainte papa Ștefan al V-lea.

Carolingianul a acceptat să vină la Roma pentru a se încorona, dar mai întâi l-a delegat pe unul dintre copiii săi nelegitimi, Swentibald să încheie o alianță militară cu Berenger de Friul, obligându-l astfel pe împăratul Guy de Spolète să părăsească

Lombardia. După aceasta a devastat Nordul Italiei și a avansat până la Piacenta.

Moartea lui Guy de Spolète la scurt timp a reînnoit speranțele lui Formosa, care i-a solicitat din nou lui Arnulf să vină la Roma. Papa juca un dublu joc pe care inamicii săi nu i-l vor ierta niciodată. Căci, în momentul în care îl presa pe regele Germaniei să răpească coroana imperială împăratului Lambert de Spolète, fiul lui Guy, el nu înceta să-și manifeste afecțiunea în scrisorile pe care i le adresa: „Nimic, scria el, nu va putea rupe legăturile care ne unesc și noi îi vom fi pentru el un tată și el pentru noi un fiu".

În această vreme, Arnulf trecea Alpii și în toamna lui 895 ajungea la Pavia, la 1 decembrie, iar în februarie 893 se afla sub zidurile Romei.

Dar dacă împăratul Lambert grăbit în țara sa, în schimb mama sa, Agiltruda, văduva lui Guy de Spolète, mai bărbătoasă decât el, se avântă asupra Romei fără să țină seama de Formosa și, în fruntea unei mici armate, se opuse trupelor lui Arnulf. Germanii trecură peste fortificații și Agiltruda, care se bucura de ostilitatea locuitorilor fideli papei, a fost nevoită să abandoneze Cetatea Eternă pentru a se alătura fiului său. Răzbunătoarea împărătească nu va uita niciodată umilința la care a fost supusă.

De acuma, Formosa, stăpân pe situație, a fost în măsură să-l primească pe alesul papalității după ceremonialul antic ce data de aproape un secol, când în urmă Leon al III-lea l-a primit pe Carol cel Mare. Ca și acesta, Formosa, la 22 februarie 896, a așezat pe fruntea descendentului său, Arnulf, coroana imperială în bazilica Sfântul Paul-hors-les Murs, și a făcut ca poporul roman să depună jurământ de credință față de noul împărat.

În acele momente, Formosa putea să creadă că găsise pe adevăratul împărat și că reușise să reconstituie imperiul lui Carol cel Mare. Într-adevăr, Arnulf, regele Germaniei, instalat în Italia, era pe punctul de a regla problemele Franței interpunându-se în războiul civil care se prelungea între Etudes și Carol cel Simplu, rezolvând în același timp stabilirea fiului său natural Swentibald, în Lorena.

Ce mai lipsea atunci pentru a reconstitui marele Imperiu al lui Carol cel Mare? Aproape nimic, fiind de ajuns a fi supus Lambert, celălalt împărat provenit din Spolèți, unde implacabila Agiltruda nu vroia cu nici un chip să cedeze, obligându-și fiul să reziste cu orice preț.

În martie Arnulf a pornit campania împotriva lui Lambert, dar pe neașteptate o boală misterioasă l-a doborât, fiind atins de o

paralizie. Nu se mai punea problema de a mai continua luptele. Trupele lui Arnulf au bătut în retragere și chiar au lăsat impresia că au luat-o la fugă.

Visul lui Formosa se prăbușea. Niciodată Imperiul Carolingian nu va mai fi reconstituit. Scopul aproape atins era acum în joc. Bătrânul papă se apropia de 80 de ani și nu a mai supraviețuit acestei grele încercări, dându-și sufletul în ziua de Paște, 4 aprilie 896. Nu a trecut nici un an și Lambert de Spolète însoțit de mama sa Agiltruda, însetați de răzbunare, își făceau intrarea în Roma.

Corpul lui Formosa, acoperit de însemnele pontificale, a fost purtat să se alăture în subsolul bazilicii Sfântul Petru rămășițelor predecesorilor lui. Imediat, un nou papă a fost ales în persoana lui Bonifaciu al VI-lea, dar a fost înlocuit după câteva zile din cauza unui atac de gută și episcopul Anagni i-a urmat sub numele de Ștefan al VI-lea.

Lambert de Spolète și mama sa au revenit la Roma în ianuarie 897 și l-au forțat pe nevolnicul pontif să-i însceneze lui Formosa o răzbunare răsunătoare. Nu-l hirotonisise pe barbarul german Arnulf după ce îi acordase aceeași demnitate și împăratului Lambert și nu era el trădător și sperjur față de casa Spolète?

Acum se juca la Roma o dramă teribilă ce va depăși în oroare tot ceea ce se poate imagina. Existau deja la acea oră numeroase exemple de punere sub acuzație a unor persoane moarte, dar totul se rezumase la a condamna, fie memoria sau actele comise de cei acuzați.

De data aceasta nu s-a mai dat în lături de la nimic și cadavrul fostului papă însuși, acoperit cu ornamentele pontificale, a fost exhumat din cavoul în care zăcea și târât în interiorul bazilicii Sfântul Petru. Aici, a fost așezat, de bine de rău, pe un scaun și alături a fost plasat un diacon ce trebuia să vorbească în numele său. Pentru a se găsi un cap de acuzare, s-a răscolit viața lui Formosa, s-au reamintit relațiile sale cu Ioan al VIII-lea, excomunicarea sa, reîntoarcerea la Roma în ciuda jurământului depus și s-a dezgropat vechile canoane uitate de mult timp.

Papa cel viu i s-a adresat personal papei cel mort: „Pentru ce, a strigat el, din spirit de ambiție ai uzurpat scaunul pontifical, în vreme ce erai doar un simplu episcop de Porto?" Apărarea nefericitului diacon, care, terorizat, nu a putut decât să se bâlbâie, a fost în mod firesc considerată ca insuficientă și s-a trecut imediat la ceremonia degradării. Cadavrul lui Formosa a fost despuiat de ornamentele sale pontificale și sacrilegiul nu a putut fi oprit decât de vesta din păr de capră pe care Sfântul papă o purta direct pe

piele, din spirit de mortificare a trupului. Cum acest vesmânt de penitență îi intrase în carne, nu i-a putut fi scos.

În schimb, i s-au tăiat trei degete de la mâna dreaptă, lucru care în ritualul catolic serveau episcopilor să dea binecuvântarea. După aceea rămășițele au fost îngropate din nou, dar de această dată departe de bazilică, undeva în cimitirul străinilor „inter peregrinorum tumulos" conform unui martor contemporan. Dar aceasta nu a fost de ajuns. La scurt timp, mormântul i-a fost violat din nou și cadavrul papei a fost târât până la Tibru și aruncat în el.

Răzbunarea lui Agiltruda era totală, dar papa Ștefan al VI-lea, care, din lașitate, se pretase la aceste sacrilegii nu s-a bucurat prea mult timp de izbânda sa. Anul 897 nu se sfârșise când o răscoală avu loc. Furioși oamenii pe autorul odiosului atentat, invadară palatul și nedemnul pontif fu la rândul său deposedat de ornamentele pontificale, aruncat în închisoare și în final sugrumat. Doi dintre succesorii săi, Romen și Theodor, s-au perindat pe tronul Sfântului Petru și ambii au dispărut în teribilul an 897.

Celui de al cincilea succesor al lui Formosa, Ioan al IX (898-900) i-a revenit meritul de a-i restabili memoria lui Formosa. El a făcut-o la începutul pontificatului său, din câte se pare în iulie 898, în cursul unui sinod solemn pe care l-a ținut la Ravenna. Între timp, cadavrul, ce fusese scos de un credincios din Tibru și înhumat de un călugăr pios și adus la Roma pentru a fi înmormântat. O legendă spune că atunci când corpul lui Formosa reabilitat a fost adus la Sfântul Petru în catacombe, statuile sfinților ce își aveau aici sălașul, s-au înclinat în fața lui.

Inchiziția - tribunalul bisericii catolice

Inchiziția a fost creată cu scopul de a cerceta și a-i descoperi pe eretici, de a-i ancheta, de a le încheia actele de acuzație și de a-i preda pe cei vinovați tribunalelor laice pentru judecare, condamnare și pedepsire.

Prin termenul de erezie se înțelegea, la vremea respectivă, o serie de abateri de la dogma bisericii catolice. Astfel, era socotit ca fiind eretic acela care punea la îndoială litera *Evangheliei* și cuvântul unui călugăr, indiferent de comportarea acestuia. Mai era de asemenea considerat eretic și țăranul care întârzia la predarea dijmei către mânăstire, sau meseriașul de la oraș care depunea un obol prea mic în „cutia milei", sau femeia care mergea la piață într-o zi de post... Și exemplele pot fi înmulțite.

Dintre cele două biserici, între care a avut loc prima ruptură între 863 și 867 și cea definitivă la 1054, când patriarhul Kerularios l-a excomunicat pe papa Leon al IX-lea, după ce acesta îl excomunicase mai întâi pe patriarh (excomunicări ridicate reciproc în 1966), cea ortodoxă s-a dovedit a fi mult mai tolerantă. Biserica catolică s-a amestecat și în viața laică, de exemplu interzicând divorțul și provocarea avorturilor.

În limba latină „*inquisitio*" înseamnă „*cercetare*". Încă de la apariția sa, a cărei dată este dificil de apreciat, inchiziția și-a propus ca scop cercetarea și descoperirea ereticilor care începuseră să se înmulțească, luând o amploare îngrijorătoare, fie că era vorba de vrăjitoare sau de abateri de la credință.

În atitudinea față de eretici, autoritățile clericale, care jucau un rol de prim plan în viața socială a timpului, au evoluat în decursul timpului de la o relativă indulgență într-o primă etapă, la o asprime din ce în ce mai mare, mergând până la aplicarea unor pedepse extreme. Sf. Augustin, de pildă, recomanda tratarea acelora care încălcau dogma cu o „*temperata severitas*", ceea ce însemna de regulă condamnări la amenzi mai mici sau mai mari și la exil.

Amenzile puteau culmina cu confiscarea bunurilor și a averii, bineînțeles în folosul bisericii. Începute în secolele X–XII, execuțiile ereticilor prin ardere pe rug sau spânzurare s–au înmulțit în Franța, Italia, Imperiul Romano–Germanic și Anglia. Cu toate acestea, încă în 1184, papa Lucius al III–lea și împăratul Barbarossa au căzut de acord ca pedepsele aplicate celor vinovați de această crimă să se reducă la exil, confiscarea averii, dărâmarea locuinței și pierderea drepturilor civile.

Pe măsură, însă, ce caracterul exploatator al bisericii devenea tot mai evident pe imensele latifundii aflate în stăpânirea mânăstirilor și a înalților prelați (vezi acumularea de bogății imense din partea a Templierilor), pe măsură ce clericii de toate rangurile se compromiteau prin imoralitatea vieții pe care o duceau, prin dorința de chivernisire rapidă și cu orice preț, prin imixtiunea lor fățișă în intrigile cu caracter politic ale epocii, în rândul maselor de orășeni și țărani se constată o tendință tot mai accentuată de îndepărtare de religia oficială și de încercare de a adopta principiile unei „credințe noi", mai corespunzătoare condițiilor social–economice extrem de grele în care se afla imensa majoritate a populației.

Aceasta a fost cauza majoră ce a condus la ivirea nenumăratelor „schisme" și a motivelor acestora: „ereziile". Așa a apărut la rândul ei represiunea feroce reprezentată de Inchiziție și practicarea ei cu începere din prima jumătate a secolului al XIII–lea, de către ordinele călugărești ale dominicanilor și franciscanilor.

Ordinul dominican sau al fraților cerșetori, a fost fondat la Toulouse în 1215 de sfântul Dominic pentru a lupta împotriva ereticilor albigenzi. Suprimat în Franța pe vremea Revoluției, ordinul a fost restabilit de Lacordaire, în 1839. Ordinul contemplativ al Dominicanilor a fost fondat de Sfântul Dominic (1170–1221), predicator castilian, ordin ce a fost confirmat de papa Honorius al III–lea, în 1216. Papa Inocentiu al III–lea a încredințat ordinului misiunea de a lupta împotriva ereticilor albigenzi în Languedoc. Ordinul este sărbătorit la 4 august.

Ordinul Franciscanilor, ordin religios al cerșetorilor, a fost înființat de Sfântul Francisc d'Aissis în 1209. Regulile sale au fost aprobate în 1215 de Papa Inocentiu al III–lea, și au fost apoi modificate în 1221 și 1223. Acest ordin cuprinde trei ramuri: frații minori ai observării, denumiți în mod curent franciscani; capucinii și frații minori conventuali.

Principala preocupare a acestor „frați cerșetori" (numiți astfel pentru că făcuseră legământ de sărăcie și trăiau – oarecum în

aparență – din pomenile primite de la credincioși) era descoperirea și identificarea ereticilor și izbăvirea acestora de păcatele comise prin arderea lor pe rug.

Simbol inchizitorial.

Se socotește ca fiind actul oficial de înființare al Inchiziției o scrisoare adresată în anul 1233 de către papa Grigore al IX–lea către episcopii din sudul Franței, prin care–i anunța asupra intențiilor sale de a lupta împotriva ereticilor cu ajutorul călugărilor dominicani și franciscani. Realitatea este că, încă cu doi ani mai înainte, călugării dominicani din Friesach primiseră din partea papei titlul de „*Inquisitores hereticae pravitatis*" pentru Germania, la fel după cum, în 1232, același titlu i se atribuise dominicanului Alberic, ce acționa în zona Lombardiei.

Drept recompensă pentru felul în care s–au achitat de sarcinile ce le fuseseră încredințate, „frații cerșetori" au primit o serie de privilegii, astfel încât, în 1244, au devenit complet independenți de celelalte organizații clericale și aproape independenți față de Papa însuși. Astfel, în 1296, dominicanii și franciscanii au ieșit complet de sub orice jurisdicție episcopală, singurele legi după care puteau fi judecați rămânând doar statutele ordinelor lor.

Inchiziția, reprezentată de aceste două ordine călugărești, ce deveniseră totodată tribunal ecleziastic și poliție secretă, a început să–și dezvolte treptat și o jurisprudență proprie. Astfel, într–o primă fază de început, curțile sale de judecată peregrinau din loc în loc, anunțându–i pe locuitorii din regiunea unde se stabileau pentru un timp, să vină și să–și mărturisească păcatele și să se denunțe reciproc. Se acorda o „*perioadă de grație*" de aproximativ o lună, timp în care păcătoșii care veneau de bună voie li se aplicau pedepse indulgente. După expirarea termenului anunțat, însă, începea ancheta propriu–zisă și ereticii descoperiți astfel, indiferent dacă erau sau nu vinovați, erau condamnați cu mare severitate, la detenție pe viață sau, de cele mai multe ori, la moarte.

Când inchizitorii conchideau că au stârpit orice erezie în locurile respective, își mutau sediul tribunalului în altă parte. Cu vremea,

însă, aceste tribunale au devenit permanente și stabile, fiecare oraș mai mare al unei provincii dispunând de propria sa curte de judecată.

La originea înființării Inchiziției trebuie luată în considerație apariția și dezvoltarea fulgerătoare a ereziei albingenzilor. În cea de a doua jumătate a secolului al XII-lea, credința cathară se răspândise în așa mare măsură în țările din sudul Europei, încât adepții acesteia alcătuiau o adevărată Biserică, potrivnică celei de la Roma. În jurul anului 1170 catharii au ținut un conciliu la Saint-Felix-de-Caraman, lângă Toulouse, mobilizați fiind de către episcopul Niceta sau Niquinta, adept al bulgarului Bogomil, sosit de la Constantinopole. Bisericii catolice îi revenea sarcina să anihileze erezia ce se răspândea tot mai mult. Un prim pas l-a constituit excomunicarea ereticilor în anul 1119. În 1145 papa Eugeniu al III-lea îl trimite în Languedoc să-i combată pe cathari pe Sfântul Bernard de Clairvaux. La conciliul ținut după câțiva ani la Lyon, instigat de regele Ludovic al VII-lea, papa Alexandru al III-lea ordonă seniorilor să confiște averile ereticilor și să-i arunce în închisoare.

Papa Lucius al III-lea (1181-1185) cu prilejul conciliului de la Verona din 1184 elaborează o constituție, pe care o proclamă pe data de 4 noiembrie 1184, care, în rezumat, prevedea următoarele:

— conții, baronii și ceilalți seniori se obligă prin jurământ să ia cele mai aspre măsuri în sprijinul Bisericii; în caz contrar vor fi excomunicați;

— locuitorii se obligă prin jurământ să denunțe episcopului orice persoană asupra căreia ar plana bănuială de erezie;

— episcopii vor inspecta personal, de două ori pe an, orașele și satele din diocezele lor pentru a-i depista pe eretici;

— cei ce vor instiga la erezie vor fi scoși în afara legii și vor fi destituiți din funcții.

Toți autorii sunt unanimi de acord în a considera această constituție ca fiind actul de naștere al *Inchiziției episcopale*.

După moartea lui Lucius al III-lea, survenită în 1185, și până în 1198, când a fost ales papa Inocențiu al III-lea, Biserica de la Roma s-a rezumat să condamne erezia cathară, fără a trece la măsuri drastice împotriva ei.

În 1200 un conciliu reunit la Avignon decide ca, în fiecare parohie, să fie înființată câte o comisie formată dintr-un preot și doi sau trei laici remarcați prin viața austeră, care se vor obliga, prin jurământ, să-i denunțe pe eretici. În 1203, Sfântul Scaun va conferi puteri excepționale la doi legați: Pierre de Castelnau și

Raoul, călugări cistercieni din abația Fontfroide, de a acționa în Languedoc împotriva catharilor. Regele Franței Filip-Auguste împreună cu principii din nordul țării au inițiat o cruciadă împotriva ereticilor, ucigând aproximativ 30 000 de victime și atribuind pământurile acestora unui senior din Ile-de-France, Simon de Monfort. Cruzimile săvârșite și excesele l-au determinat pe Inocențiu al III-lea să precizeze că seniorii trebuie să se angajeze prin jurământ că nu vor executa decât hotărârile Sfântului Scaun, în caz contrar riscând să fie excomunicați.

Sfântul Părinte știa că s-au comis atrocități și că mai mulți prinți au trimis un mare număr de albigenzi pe rug iar numărul nevinovaților era mai mare decât cel al culpabililor. Papa a fost de acord să fie lăsate în mâinile oprimanților din nord pământurile smulse de la cathari. Decizia papei a declanșat un imens val de mânie și revoltă în întreg Languedocul.

La începutul pontificatului său, Grigore al IX-lea (1154-1241) a trebuit să dea dovadă de multă abilitate, pentru că împăratul era stăpânul unei mari părți din Italia Centrală și rege al Siciliei. În afară de aceasta, papa avea nevoie imperioasă de sprijinul regalității. Cunoștea însă limitele intervențiilor nobililor, influențați de lăcomia de a confisca averile ereticilor. Perioada de indulgență a lui Grigore al IX-lea nu a durat însă prea mult, pentru că, la sfârșitul anului 1227, l-a excomunicat pe regele Frederic al II-lea (1194-1250). Această hotărâre demonstrează faptul că suveranul pontif considera că trebuie să dovedească lumii supremația Bisericii. Reprimarea ereziei cathare revenea papalității și nicidecum principilor. La 12 aprilie 1229, a fost semnat la Paris un acord între contele de Toulouse, Blanca de Castilia și cardinalul Roman de San-Angelo, legat al papei. Raymond al VII-lea se obliga să rămână supus regelui și Bisericii și să-i alunge pe cathari de pe domeniile sale.

Torquemada. Gravură de epocă.

Conciliul cu hotărârile promulgate în 1229, în care erau codificate prevederile privitoare la represiunea albigenzilor, sunt considerate drept cele dintâi baze

legate ale procedurii aplicate de acum încolo de tribunalele inchizitoriale. Cele hotărâte de conciliu sunt:

— în fiecare parohie se instituie o comisie formată dintr-un preot și doi sau trei laici cu o reputație neștirbită și care să aibă ca sarcină căutarea tuturor ascunzătorilor și să-l informeze pe episcop sau pe seniorul ținutului despre existența oricărui eretic;

— seniorii trebuie să-i depisteze pe eretici. Se vor institui pedepse împotriva ofițerilor vinovați de neglijență și a oricăror locuitori ce-i ajută pe eretici;

— s-a mai precizat că ereticii puteau fi căutați oriunde și că judecătorii locali aveau obligația să ajute la îndeplinirea acestor hotărâri;

— pentru ca nu cumva un nevinovat să fie pedepsit din greșeală, conciliul a hotărât ca nimeni să nu fie condamnat ca eretic înainte ca episcopul locului sau un alt împuternicit al Bisericii să-l fi judecat ca atare;

Pentru a evidenția această decizie, Sfântul Părinte a publicat, în februarie 1231, o constituție împotriva ereticilor, prin care Biserica își rezerva dreptul exclusiv de a-i condamna pe eretici: „Numai cei care vor fi condamnați de Biserică - Damnați per Ecclesiam - vor fi dați pe mâna puterii seculare sau vor suferi alte pedepse". Pe de altă parte, papa afirmă că toți cei care se căiesc vor fi pedepsiți cu închisoarea pe viață pentru a-și ispăși păcatul. Tot în februarie 1231 a avut loc un proces împotriva catharilor, judecat de senatorul roman Annibaldo, care a publicat și un statut contra ereticilor, unde este menționat pentru prima dată cuvântul latin „inquisitor" care înseamnă „*inchizitor*" și nu „*anchetator*". Senatul a mai decis ca toate averile ereticilor să fie confiscate, iar locuințele lor demolate; cei care nu-i vor denunța pe cathari vor fi și ei condamnați, și anume la plata unei amenzi de 20 de livre și apoi surghiuniți, dacă nu o vor achita. În sfârșit, o anexă prevedea ca, înainte de investire, orice senator trebuie să jure că va respecta această reglementare; în caz contrar, va fi pedepsit cu o amendă și cu suspendarea dreptului de a îndeplini vreo magistratură.

Constituția papei Grigore al IX-lea precum și legislația senatorului roman Annibaldo au format ceea ce se va numi *Statutul Sfântului Scaun*. Acesta va fi trimis tuturor cu promptitudinea și energia pe care a dorit-o suveranul pontif. Ca atare, papa ajunge la concluzia necesității unei forțe armate proprii pentru a lupta împotriva ereticilor. În acest scop, el alege ordinul Fraților Predicatori, cărora le încredințează misiunea de inchizitori.

Printr-o bulă din 22 decembrie 1216, papa Honorius al III-lea

a recunoscut acest ordin și l-a luat sub protecția sa. În 1221, a precizat că Frații Predicatori vor fi însărcinați, atât cu reprimarea ereziei, cât și cu reforma Bisericii. Sfântul Scaun le-a încredințat călugărilor Cerșetori sarcina de a-i reprima pe eretici. Aceștia erau supuși exclusiv autorității papale. Ei nu trebuiau să dea socoteală episcopilor, iar sentințele lor nu puteau fi modificate decât de Sfântul Părinte. Pedepsirea ereziei era problema Bisericii și nu a prinților, care trebuie să se supună hotărârilor clericale.

În concluzie, Inchiziția nu a apărut decât în urma unor hotărâri deliberate, și a reprezentat rezultatul unei lungi serii de măsuri juridice, fiind produsul unei evoluții lente care a trebuit să țină seama de numeroase cerințe.

Procedura inchizitorială

Procedura urmată de părinții inchizitori era stabilită de bulele papale și de un ansamblu de texte redactate de conciliile provinciale din Narbonne (1235) și Beziers (1246). Au existat manuale scrise de patru dominicani între 1244 și 1254: Guillaume Raymond, Pierre Durand, Bernard de Caux și Jean de Saint-Pierre. Cel mai celebru manual aparține lui Bernard Gui, redactat pe la 1320. Mai menționăm textele aflate în colecția *Decretales* întocmită de Raymond de Penafort la ordinul papei Grigore al IX-lea în 1230.

Bernard Guy (1261-1331), în lucrarea *Liber Sententiarum inquisitoris*, dominican mult mai crud decât Torquemada, arată că anchetele se efectuau în cel mai strict secret, având un caracter cu desăvârșire arbitrar. Acuzatul era întemnițat încă de la început, pe baza unei simple bănuieli cel mai adesea, iar judecătorii săi - care erau totodată și acuzatori -, aveau puteri discreționare asupra lui.

Inculpatul era socotit vinovat încă înainte de a începe cercetările pentru vina care i se aducea. Aceasta nu avea nici o limită în timp, putând dura luni, ani sau chiar decenii, așa cum s-a întâmplat în multe cazuri. Acuzatul nu avea dreptul la un apărător, căci a apăra un eretic însemna a-i împărtăși convingerile.

I. Perioada de iertare

Printr-o predică publică, cei care se simțeau vinovați de erezie erau îndemnați să se prezinte în fața judecătorilor, într-un interval de timp ce varia de la 15 zile la o lună, aceasta numind-se perioada

de iertare, pe durata căreia ereticul putea veni singur să-și mărturisească greșeala sub rezerva că va fi tratat cu indulgență.

Exista *edictul de credință*, prin care toți creștinii, sub amenințarea excomunicării, trebuiau să-i denunțe pe eretici sau pe cei suspectați de erezie. După expirarea termenului, ereticii nu mai puteau conta pe indulgența tribunalului.

II. Interogatoriul

După ce era încarcerat, acuzatul trebuia să compară în fața unui tribunal. I se aduceau la cunoștință acuzațiile existente împotriva lui, iar el trebuia să răspundă la acestea și putea vorbi cât considera el de cuviință. Judecătorul îi cerea să jure pe *Evanghelie* și, dacă era necesar, îi cerea explicații mai amănunțite.

Interogatoriul se desfășura după anumite canoane, menite să-l oblige pe acuzat să se contrazică sau să se încurce. Iată ce-i sfătuia pe confrații săi dominicanul Bernard Guy, pe care l-am menționat mai sus: „Un inchizitor energic nu trebuie să se lase convins cu ușurință, ci să continue cu fermitate până ce oamenii își mărturisesc erezia... Dacă un acuzat consimte să jure că nu este eretic, eu îi spun: «Dacă juri numai pentru a scăpa de rug, nu-mi ajunge un jurământ. Nu-mi ajung nici zece, nici o sută, nici o mie de jurăminte, căci te voi socoti că ai jurat sub constrângere. În afară de asta, dacă voi reuși să dovedesc, așa cum cred că se va întâmpla, că ești eretic, jurămintele tale nu te vor scăpa de arderea pe rug. Așa încât nu vei face altceva decât să-ți pătezi conștiința, fără a te izbăvi de pedeapsă.»

Înspăimântați de asemenea cuvinte, mulți eretici își mărturisesc crimele."

Interogatoriul trebuia să se desfășoare în prezența a doi preoți și a unui notar sau funcționar însărcinat cu redactarea procesului-verbal. Cu timpul, inchizitorii vor ajunge să dispună de interogatorii - tip, în funcție de felul ereziei cu care aveau de a face și pe care trebuiau s-o ancheteze. Astfel, Bernard Guy precizează în manualul său ce gen de întrebări trebuie puse adepților sectei maniheene, respectiv valdeniștilor (aceștia din urmă fiind caracterizați, după părerea lui, prin viclenie) sau beghinilor etc. Aceste chestionare model demonstrează cunoașterea aprofundată a diverselor doctrine eretice. Dar la viclenie recurg și judecătorii, care trebuie să folosească toate mijloacele pentru a descoperi adevărul. Astfel, îi îndeamnă pe acuzați să mărturisească, promițându-le că tribunalul va da dovadă de indulgență. Ei adună, de asemenea,

dovezi cu ajutorul provocatorilor care se prefac că aparțin aceleiași secte ca și suspectul. În 1261, Alexandru al IV-lea a autorizat luarea în considerare a depozițiilor făcute de ereticii înșiși. Doi martori erau suficienți pentru a justifica o condamnare.

Respectând, însă, cu scrupuloasă ipocrizie formele exterioare Inchiziția nu se mulțumea să ceară acuzatului istovit de chinuri doar recunoașterea vinei sale. El trebuia să reconfirme a doua zi mărturisirea, adăugând că o făcea „fără să fie silit de nimeni". Dacă, după trecerea unui răstimp, cineva îndrăznea să revină asupra celor spuse sub tortură, îl așteptau cazne și mai cumplite, echivalând cu condamnarea la o moarte lentă și groaznică.

III. Constrângerea și tortura

Într-o primă fază, inchizitorii încercau să obțină de la cei bănuiți de erezie, mărturisiri ale vinovăției lor, acestea fiind superioare dovezilor. Atunci când învinuitul nega acuzațiile, inchizitorii recurgeau la diverse mijloace de constrângere, dintre care pe primul loc se situa încarcerarea preventivă. Exista o serie de modalități la dispoziția judecătorilor. Vinovatul putea fi pus în lanțuri, lipsit de hrană sau somn pentru o perioadă îndelungată. Pedeapsa putea dura chiar ani, iar Bernard Guy preconiza folosirea unor astfel de procedee întrucât „deschideau spiritele": *Vexatio dat intellectum.*

În cazul că învinuitul rezista, era supus la tortură. Începând cu secolul al XIII-lea, prin bula *Ad extirpanda* din 15 mai 1252, papa Inocențiu al IV-lea a autorizat folosirea torturii, iar la 30 XI 1259 Alexandru al IV-lea și Clement al V-lea au confirmat această hotărâre, cu mențiunea de a se evita mutilarea sau moartea suspectului *„citra membri diminutionem et mortis periculum"*.

Existau următoarele modalități de torturarea învinuiților: flagelarea, considerată ca sancțiunea cea mai ușoară; furcile; spânzurarea de mâini sau de picioare; cărbunii încinși, cizma spaniolă și proba apei.

După ce torționarii terminau pregătirile în camera de tortură, judecătorul îl îndemna pe acuzat să-și recunoască și să-și mărturisească erezia. În acest timp respectivul era dezbrăcat în vreme ce îi erau arătate instrumentele de tortură pentru a-i provoca spaima. Dacă respectivul rezista, călăul începea cu torturile cele mai puțin dureroase. Se acordau pauze pentru ca torturatul să-și revină în simțiri și judecătorul să-l poată interoga din nou. Fiecare probă de tortură putea dura maximum o jumătate de oră și era interzisă reluarea „chestionării" dacă victima nu mărturisea, judecătorii hotărau să se continue după câteva zile torturarea respectivului.

Începând cu 1264, judecătorii tribunalelor inchizitoriale prezidau probele de tortură și chiar le aplicau.

Pedepsele aplicate de Inchiziție se întindeau pe un registru foarte larg și variat: în ordinea severității, ele constau în penitențe, zile de post, și rugăciune, pelerinaje în diverse localități considerate sfinte, spovedanii publice, țuintuirea la stâlpul infamiei, purtarea de „Stigmate" (semne distinctive, specifice culpei respective și cusute pe veșminte: cruci galbene, limbi de culoare roșie, anumite litere, etc.).

IV. Sentința, auto da fe și sermo generalis

Practic, Inchiziția nu cunoștea noțiunea de achitare a vreunui acuzat, cazurile în care el era absolvit de orice vină fiind rarisime. La capătul anchetei care putea să dureze de la câteva luni până la câțiva ani, acuzații erau împărțiți în două categorii:

— cei care își mărturiseau „păcatele" și renunțaseră la „ereziile" lor;

— cei care nu își recunoscuseră „crimele", făcându-se astfel vinovați de „erezie persistentă".

Mai poate fi menționată chiar și o a treia categorie, a acelora care recidivau după ce se legaseră prin jurământ să renunțe la erezie.

Încă din primele decenii ale activității lor, dominicanii și franciscanii au dobândit dreptul de a-i condamna pe inculpați la plata unor amenzi în bani sau în natură. Ei s-au grăbit să profite din plin de acest privilegiu, spoliind sute de mii de persoane și acumulând averi imense. Lucrurile au mers atât de departe, încât, în 1244 și 1251, papa Inocențiu al IV-lea s-a văzut nevoit să intervină, reproșând „fraților cerșetori" că au abandonat legământul de sărăcie pe care și-l luaseră. Dar mustrarea nu a avut nici un efect și inchizitorii au continuat să aplice amenzi celor aduși în fața lor, ba chiar au recurs din ce în ce mai frecvent la confiscarea în folosul lor a întregii averi a condamnaților.

Sentința nu putea fi pronunțată decât cu acordul episcopului diocezei pe al cărui teritoriu se afla inchizitorul.

Sentința era pronunțată în mod solemn, în timpul unei întruniri publice, denumită „*predică generală*" sau „*auto da fe*" al spaniolilor. Ea se celebra de regulă duminica dimineața și la ea luau parte magistrați, funcționari regali, clerici și soborul creștinilor. Se organiza în piața principală a orașului sau în fața bisericii, unde se ridica o estradă pe care erau expuși acuzații. Marele Inchizitor ținea dimineața o predică pe care o întrerupea din când în când, cerând

asistenței să-și mărturisească credința. Se da apoi citire numelor celor iertați. Cei condamnați stăteau în genunchi pe estradă, își afirmau cu voce tare pocăința și se rugau. Sentința de excomunicare, în vigoare până atunci, era cu acest prilej ridicată. Se citeau sancțiunile date ereticilor, începând cu cele mai ușoare și terminând cu cele mai înspăimântătoare.

V. Sentințele

Cele mai severe pedepse erau de trei feluri: confiscarea averii, închisoarea și pedeapsa cu moartea.

Ereticii nepocăiți, cei recăzuți în greșeală și cei care refuzau să-și retracteze greșelile erau condamnați la ardere pe rug.

Pedeapsa cu închisoarea sau *murus* se dădea în funcție de gravitatea păcatelor săvârșite. Această pedeapsă era, de fapt, considerată ca un mijloc prin care penitentul obținea iertarea crimelor sale. Încarcerarea temporară era rezervată tuturor acelora care, pe durata „perioadei de iertare", își mărturiseau rătăcirea. Ereticii care, din cauza torturii sau a fricii de moarte, se convertiseră, urmau să îndure *murus strictus* sau *murus largus*...

Murus strictus însemna carcera strâmtă, adică detenția într-o celulă strâmtă și întunecoasă, condamnații fiind legați în lanțuri de pereții celulei.

Murus largus sau carcera mare consta într-un regim mai blând, cei închiși putând primi vizite din afară sau chiar își puteau părăsi celula pentru o perioadă de timp determinată. Femeile ce urmau să nască, li se întrerupea pentru o vreme detenția.

Confiscarea totală a averii îi privea pe ereticii condamnați la închisoare pe viață. Defuncții erau pedepsiți ca și cum ar fi rămas în viață și toți membrii familiilor lor își pierdeau orice drept de moștenire. Toți aceia care nu puteau face pelerinaje puteau face donații Sfântului Oficiu sau unor instituții caritabile.

VI. Însemnele infamiei
Crucile

În principiu erau confecționate din fetru galben și măsurau două palme și jumătate lungime și trei palme lățime; brațul transversal măsura trei degete în lățime și două palme în lungime. Se purta una pe piept și alta pe spate, trebuind să fie ușor vizibile. Crucile duble, care aveau un al doilea braț transversal, erau destinate sperjurilor, persoane expuse disprețului public.

Cei care se bucurau de libertate provizorie purtau haine cu două ciocane din fetru galben; cu limbi de pânză roșie erau însemnați calomniatorii care au adus acuzații de erezie false, iar cu ostii cei care au profanat taina Eucaristiei.

VII. Flagelarea

Condamnatul desculț, doar în cămașă și îmbrăcăminte de corp, trebuia să meargă la biserică, ținând în mână o lumânare și verigile cu care urma să fie bătut. În timpul unei slujbe solemne, în general după predică, el preda verigile preotului, care, după aceea, îi administra pedeapsa. După aceea își ocupa locul într-o procesiune care traversa orașul și, la ultima oprire, era pedepsit încă o dată. Atunci păcătosul pocăit declara în fața adunării credincioșilor că și-a meritat pedeapsa, ținând cont de greșelile comise față de Biserică.

VIII. Pelerinajele

Au fost stabilite două feluri de pelerinaje:

— pelerinaje majore (în afara regatului Franței): Roma, Santiago de Compostella, Canterbury, Köln;

— pelerinaje minore: Notre-Dame de Rec-Amadour, Notre Dame du Puy, Notre Dame de Chartres, Sainte-Foy de Conques, Saint Paul de Narbonne etc.

Pelerinajul trebuia efectuat în interval de trei luni de la pronunțarea sentinței și la întoarcere trebuiau să aducă o adeverință că și-au executat pedeapsa.

IX. Distrugerea caselor, dezgroparea morților

În 1220, Inocențiu al III-lea a decretat ca toate casele în care ereticii se adăposteau sau au ținut întruniri și predici să fie distruse.

Când cel bănuit de erezie era decedat, Inchiziția îi intenta un proces, în cursul căruia urmașii îi puteau apăra memoria. Orice mort pedepsit cu închisoarea pe viață era excomunicat iar averea confiscată. Sfântul Oficiu poruncea să se dezgroape corpul și să fie ars pe rug. Osemintele și cadavrele erau purtate în procesiune pe străzi: crainicul orașului le precedea anunțând că cei care vor greși vor avea parte de o soartă similară. Urma apoi arderea pe rug pentru ca păcatul ereziei să fie pedepsit și dincolo de moarte.

Ereticii

1. Catharii

Cuvântul cathar provine din cuvântul grecesc „*Katharos*", care înseamnă pur și se referă la existența catharilor, sectă cunoscută și sub numele de *albigenzi*, considerată ca eretică și răspândită mai cu seamă în comitatele Toulouse și Languedoc încă de la începutul secolului al XI-lea.

Mișcarea cathară a fost inspirată din gnosticismul manihean, fiind derivată din doctrinele lui Manes. Mani sau Manes a propovăduit doctrina sa inițial în Persia și după ce a străbătut mai multe țări din Asia s-a reîntors acasă, unde regele Bahram l-a pedepsit în anul 277, fiind jupuit de viu. Doctrina sa cu caracter dualist, a fost puternic influențată de Zoroastrism, Budhism și Gnosticism cu preponderență. *Evanghelia Manihеenilor* purta denumirea de *Erenko Mani* și era ilustrată cu miniaturi minunat colorate în roșu și albastru, conținând *Evangheliile* și *Epistolele Sf. Pavel*. În prezent au rămas câteva Biblii catolice în aparență, dar ce conțin ritualuri catharice; cea de la biblioteca din Lyon fiind celebră. În prezent literatura cathară poate fi considerată ca dispărută în totalitate.

Religia cathară s-a răspândit în Europa astfel: în preajma anului 300, Marcu Egipteanul a propovăduit în Spania învățăturile maniheene și gnostice. Unul dintre discipolii săi, Priscilian a reușit să sporească numărul de adepți printre care se numărau și doi episcopi, Instantius și Salvanius. Spania precum și o regiune din Franța a păstrat numele de cathari, adepți ai lui Priscilian.

Alți succesori ai vechilor maniheeni sunt panlicenii sau publicanii sau popalicanii. Secta se pare că a fost întemeiată de Pavel și Ioan din Samosata, care au predicat în mod cu totul special în Armenia, dar emisari ai acestora au făcut lungi călătorii cu scop misionar și în Europa.

O altă grupare cathară cuprinde diferite școli ale Bisericii grecești, cum ar fi bogomilii și isihaștii, existenți pe muntele Athos și al căror întemeietor a fost starețul Simeon. Bogomili găsim în sudul Moldovei, vecina noastră și în Delta Dunării, ocupându-se cu predilecție cu pescuitul.

Grupurile de cathari menționate mai sus duceau o activitate misionară intensă, străbătând atât Orientul cât și Occidentul în lung și-n lat, frățiile unite fiind strâns legate prin secretul comun.

Propaganda cathară a fost dusă încă de la început într-o formă conspirativă, pe ascuns și ea a apărut la lumină, brusc, în secolul al XII-lea în întreg Occidentul.

Apariția catharismului a dat naștere imediat la violente lupte politice și revolte populare, bulversând ordinea publică în țările vest-europene și constituind o adevărată problemă pentru Biserica catolică, dând de lucru Inchiziției. Astfel, se menționează agitația produsă către 1100, de numitul Tauquelin (Tauchelm) care făcea propagandă cathară în Țările de Jos, Flandra și regiunea romană din Germania, unde înființa societăți secrete. Tot cam în aceeași perioadă Henri, un fost călugăr, și Pierre de Brungs străbăteau Franța și Germania recrutând numeroși adepți. Propaganda își avea centrul în orașul Albi și regiunea înconjurătoare (de unde și denumirea de albingenzi) din care loc au pornit diverse grupuri, considerate drept eretice de către Biserica catolică.

Jean Guirand face următoarea distincție între curentele ce acționau în această perioadă:

— 1. Un curent manihean și gnostic, ce alcătuia principala mișcare cathară;

— 2. Un curent de sărăcie voluntară, dublat de anticlericalism al Bisericii, ce va sta la baza Reformei;

— 3. Un curent evanghelic, precursor al protestantismului;

— 4. Un curent iudeo-creștin, o combinație de Kabbalism și creștinism.

Tezele catharilor, comune curentelor menționate mai sus sunt următoarele: împingerea până la extrem a doctrinei celor două principii, ale Binelui și Răului. Astfel, se susținea că întreg universul vizibil a fost creat de Prințul Întunericului, motiv pentru care erau adepții unei morale ascetice, condamnând unirea cuplurilor, nașterea și viața considerându-le în sine ca pe ceva rău, motivându-și atitudinea că întemnițează sufletul luminos în materia întunecată.

Catharii se împărțeau în două mari grade: perfecții și auditorii. Perfecții se supuneau unui ascetism strict, în vreme ce auditorii beneficiau de un trai mai blând.

Potrivit concepției cathare, Pământul era considerat drept regatul lui Satan, excluzându-se Infernului din lumea de Apoi, din lumea suprasensibilă și spirituală. La sfârșitul Lumii, catharii credeau că toate spiritele, după ce s-au reîncarnat de mai multe ori, vor fi mântuite și Lumea va fi eliberată de întuneric.

Treptat, catharii au început să fie desemnați sub denumirea de albigenzi, fiind subînțelese cele patru mari curente menționate mai sus. Biserica făcea următoarea distincție între cele două mari erezii:

Imagine grăitoare a „ororilor inchiziției". Gravură de epocă.

catharismul sau dualismul ce admitea existența a două principii și a două lumi opuse, fiind mai degrabă o religie anticreștină decât o simplă erezie; *valdeismul*, care era un fel de creștinism opus catolicismului. Dar de cele mai multe ori se făcea o confuzie între aceste două curente. Biserica catolică pedepsea crima de erezie atribuită în mod special catharismului și cea de „super crimine heresis et Valdesiae" atribuită Valdeismului.

Între cathari și valdeiști existau deosebiri evidente. În vreme ce catharii alcătuiau frății cu o doctrină precisă, în același timp valdeiștii constituiau o sectă creștină întemeiată în jurul anului 1160 de către Pierre Valdo având ca scop reformarea Bisericii.

Studierea esoterismului cathar în prezent este foarte mult îngreunată de absența aproape totală a textelor scrise. Astăzi ea ne este cunoscută doar din documentele Inchiziției, cât și mai ales datorită publicării uni „*Ritual*" și a „*Cărții celor două principii*" scrise în Italia între anii 1250-1280[1].

Doctrina cathară, cu caracter dualist, după cum am mai menționat, se bazează pe o interpretare aparte a *Bibliei* scoțând în evidență caracterul dualist. Spiritul și Binele, Materia și Răul.

1. Jacques Brosse, *Maeștri Spirituali*, Editura Albastros, București, 1992, p. 112.

Conform doctrinei cathare, omul a fost creat de un Dumnezeu unic, sursă a oricărui bine, dar a fost adus de Satan în materia supusă distrugerii, reprezentantă a unui nivel inferior al emanației creatoare, al cărui stăpân este. Pentru ca totuși omul să poată fi salvat, Dumnezeu l-a trimis pe Christos pe Pământ într-o lume plină de păcate. După ce și-a îndeplinit misiunea pe Pământ, Christos s-a urcat la ceruri șezând de-a dreapta Tatălui Ceresc, lăsând sufletele oamenilor în grija Spiritului consolator.

„Întruparea – menționează Jacques Brosse – este, deci, o decădere și numai prin separarea de trup va reuși spiritul uman să se elibereze, cu ajutorul unei asceze extrem de riguroase, implicând mortificări și posturi, care pot merge până la renunțarea completă la alimente (endura) și exclud căsătoria și procrearea. Astfel de prescripții nu puteau fi urmate decât de perfecți, care, după ce primiseră consolamentum, adică botezul Spiritului, care îi transforma în îngeri, încă de pe Pământ, își închinau restul vieții operei de apostolat. Ceilalți credincioși denumiți «oameni de treabă» constinuau să ducă o viață normală, dar se angajau să primească consolamentum înainte de moarte“[1].

Catharii aveau ceremonii, rituri inițiatice și practice oculte diverse, al căror scop urmărit era desprinderea spiritului de această lume și eliberarea sufletului, prizionierul trupului. În fond, nu era vorba decât de o anumită manieră de dedublare, practicată curent în isihasm și în unele mânăstiri de către călugări. Unii cathari ar fi dorit să ajungă dintr-o dată la această stare prin „*endura*“, adică o înfometare împinsă până la extrem. Călugării anumitor ordine ca și sihaștrii asociau aceasta cu autoflagelarea și privarea de somn prin adoptarea unor poziții incomode. Se cunoaște cazul acelora, care, de exemplu, au trăit ani de zile în vârful unui stâlp. Moartea unor astfel de personaje antrenează de cele mai multe ori după sine, producerea unor fenomene paranormale, cum ar fi, de exemplu, neputrezirea, prin mumificare a trupului, secreția de uleiuri plăcut mirositoare și săvârșirea de minuni a relicvelor respective. În cărțile de specialitate sunt prezentate pe larg fenomenele menționate mai sus[2]. Majoritatea catharilor se resemnau la ritualurile inițiatice propriu-zise, de ajungere la iluminarea spirituală prin asceză și diverse tehnici (vezi isihasmul, ca și tehnici de yoga adaptate, ca să spunem așa, la creștinism) prin care se realiza despărțirea temporară de trup (dedublarea și călătoria în astral, vezi lucrările

1. Jacques Brosse, op. cit.
2. Brian Inglis: *Enciclopedia fenomenelor paranormale*, Editura Valdo, 1993, p. 188–193.

dr. Yram și A. E. Powell[1] în care sunt descrise tehnicile de dedublare. Catharii dispuneau de semne de recunoaștere, întocmai ca și francmasonii și roziicrucienii, parole și o doctrină astrologică încă din secolul al XII-lea, scrie Aroux.

În *Suma Autorităților* (p. 118) găsim referiri la doctrina cathară. Încă din secolele II și III ale erei noastre, gnosticii și maniheenii au crezut în emanațiile nenumărate și din ce în ce mai degradate ale substanței divine, numite *eoni*, iar această credință a fost predicată de neo-maniheenii Evului Mediu. Eonul Stelei și-a spus astfel, în secolul XII, pentru că pretindea a fi eon, fiu al lui Dumnezeu, și după acest element al doctrinei sale au recunoscut contemporanii în el un manihean. 250 de ani mai târziu, un cathar din Saint-Paul-de-Fenonillet afirma: „Dumnezeu, creatorul suprem a făcut și a creat mai întâi arhanghelii, care sunt cu adevărat fiii lui Dumnezeu tatăl și creatorul lor. Aceștia au făcut, la rândul lor, îngerii, cu virtuți și valori morale mijlocii; acești îngeri de rangul doi se chemau toți Fecioara Maria. La rândul lor, îngerii au creat abstinența și castitatea care trăiesc deasupra soarelui și a lunii“.

Suma Autorităților rezumând doctrinele curente ale catharilor, menționează: „În loc să dea naștere în veșnicie unui Fiu unic, Tatăl a dat la iveală, în nesfârșita sa fecunditate, o infinitate de ființe veșnice ca și el. Exista, deci, un număr nelimitat de Fii ai lui Dumnezeu, printre care se afla Sfântul Duh, cel mai puternic mesager al curții cerești, care merita să fie numit Dumnezeu pentru că purcedea din Dumnezeul etern, dar care, pe de altă parte, era inferior Tatălui, fiind creat de el pentru a trăi la porunca lui. Mai era și Iisus Christos, tot de origine divină, dar fără a avea atotputernicia lui Dumnezeu. Același lucru era valabil și pentru duhurile preafericite care formau curtea cerească și pentru cele desemnate să apere fiecare om: heruvimii, serafimii, îngerii păzitori, toți, ca și Sfântul Duh și Iisus Christos, emanații hipostatice ale substanței divine și fii ai lui Dumnezeu“[2].

Tot în *Suma Autorităților* găsim menționat că aceste ființe hipostatice erau ființe create care serveau drept punți de legătură între Creator și Creație, Absolut și Relativ, Infinit și Finit. Fiecare conținea trei naturi. Dispuneau în primul rând de un corp imaterial sau glorios, fapt pentru care catharii pretindeau că Iisus Christos mai înainte de a se fi coborât pe pământ, a posedat un trup ceresc.

Învierea sa nu ar fi fost nimic altceva decât reunirea duhului

1. Yram, *Doctorul sufletului*, Ed. Ram, 1938; A. E. Powell, *Dublul eteric*, Ed. Ram, 1947.
2. *Suma Autorităților*, p. 118.

venit pe pământ cu trupul rămas în cer. Catharii priveau cu pesimism lumea sensibilă, afirmând „că tot ceea ce se află sub soare și sub lună nu este decât stricăciune și neorânduială". Ei denumeau natura drept „coruptibilă". Supusă descompunerii, materia purta în sine germenii morții, fiind sortită, încă din momentul apariției, distrugerii și neantului. Ca atare, denumeau ca „*transitoria*" întreaga lume sensibilă. Se punea firească întrebare, existență dintotdeauna la marii filosofi: „Nefiind creată de Dumnezeu, natura materială este veșnică? A existat ea, oare, dintotdeauna? A avut un început? Pentru a da o explicație era nevoie de a se admite existența unui creator rău, care o scosese din neant, rău întrucât îi acordase toate imperfecțiunile sale."

Bernard Guy, în Practica, p. 129 și 237, definește această doctrină în modul următor (după Jean M. Rivière, *Istoria doctrinelor esoterice*, Editura Symposion, 1996, p. 229). „Acești eretici mărturisesc și proclamă existența a doi dumnezei, și a doi domni, unul bun, care a creat lumea invizibilă și spirituală, celălalt rău, care a creat lumea sensibilă. Ei susțin că lumea materială nu a fost făcută nici de Dumnezeu Tatăl ceresc, nici de Domnul Iisus, ci de Dumnezeu cel rău, pe care îl numesc Diavol, Satan, Dumnezeul al acestui veac, Prinț al acestei lumi".

În conformitate cu doctrina cathară dualistă, au existat dintotdeauna două lumi:

„1. Cea care se află deasupra soarelui, și lunii, împărăția cerească, unde domnește Dumnezeu cel bun peste o infinitate de ființe create de el, pur spirituale, având aceeași natură cu el. Această lume constituie lumea invizibilă și suprasensibilă a spiritelor prea-fericite.

2. Lumea sensibilă, pământeană, având caracter material, opera Dumnezeului cel rău pentru a constitui împărăția sa veșnică.

Aceste două lumi aparțin și sunt creațiile celor doi Dumnezei: bun și rău. Există cathari care consideră creația materiei ca fiind făcută ex nihilo de Dumnezeul cel rău, iar alții predică o doctrină sensibil diferită. În *Suma Autorităților* aceștia spuneau și credeau că substanța celor patru elemente vizibile - recte apa, focul, aerul și pământul, pe care le regăsim și la alchimiști și kabbaliști - nu au avut început și nu vor avea nici sfârșit. Prințul acestei lumi, care este Satan sau șarpele din vechime, a despărțit aceste patru elemente vizibile și le-a împodobit cu un soare, o lună și stele, așa după cum ne arată ochii trupului... Din aceste elemente inferioare, diavolul, prințul acestei lumi, a făcut și continuă să facă, în fiecare zi, toate corpurile sensibile, ale oamenilor ca și ale tuturor lucrurilor... Natura

vizibilă s-a născut și se naște în fiecare zi din aceste elemente inferioare prin virtutea, puterea și teama acestui Dumnezeu rău"[1].

Guilleume de Montgiscard afirmă că „chiar dacă nu au fost făcute de Dumnezeu, nu înseamnă că lucrurile vizibile au apărut fără voia și consimțământul său"[2].

Tot în Suma Autorităților[3] găsim menționat: „Pe de altă parte, există două momente care îi opun radical pe cathari catolicilor. Primul se referă la iad, căruia catharii îi neagă existența, în timp ce Biserica îl socotea veșnic. Făcând din pământ împărăția lui Satan, catharii excludeau iadul din lumea de dincolo, din lumea suprasensibilă și spirituală ei susțineau că nu are nici un rol deoarece la sfârșitul veacurilor toate spiritele vor fi mântuite". Catharii respingeau atât infernul cât și purgatoriul. Ei plasau pe pământ și nu în cer această purificare necesară. Catharii considerau că Diavolul este temnicerul sufletului, identificându-l pe Iehova, dumnezeul eroilor, cu Satan. Despre Christos spuneau că era și nu era Dumnezeu. Era Dumnezeu având în vederea originea sa și atotputernicia pe care i-o conferise Tatăl ceresc și nu era pentru că nu putea fi egalul lui Dumnezeu.

Jean Guirad, citat de Bernard Guy (*Un rituel cathare*, in *Revue des questions historiques*) menționează următoarele referitor la această spinoasă problemă: „Cât despre Încarnarea Domnului nostru Iisus Christos în pântecele prea-fericitei Maria, pururea fecioară, ei o neagă. Ei pretind că Domnul Christos nu a avut un adevărat trup omenesc și o adevărată carne omenească, asemenea tuturor celorlalți oameni. Ei neagă că Fecioara Maria a fost cu adevărat mama Domnului nostru Iisus Christos, ba chiar că a fost o femeie adevărată. Ei susțin că Fecioara Maria este secta lor, adică adevărata penitență, neprihănită și virgină, care aduce pe lume fii ai lui Dumnezeu."

Endura sau inițierea cathară

Inițierea cathară are la bază o concepție pesimistă în privința lumii. Țelul urmărit de inițiere era detașarea de această lume și eliberarea sufletului, prizonier al trupului. Realizarea acestui țel se făcea în mod diferit. Spre exemplu, unii erau partizani ai modului de stingere printr-o acțiune decisivă, în consecință practicarea sinuciderii. „Printre cathari, sunt unii care își deschid venele și mor în baia umplută cu apă fierbinte pentru a grăbi procesul, în vreme ce alții beau soluții otrăvitoare sau se înjunghie". Găsim în inițierea

1. *Suma Autorităților*, p. 115-116.
2. Bibliothèque di Toulouse, ms. 609, fila 65.
3. *Suma Autorităților*, p. 112-126.

cathară idei care au stat la baza unor societăți secrete contemporane, cum ar fi Templul popoarelor sau Templul solar. Endura a fost întotdeauna modalitatea de sinucidere cea mai des practicată la albingenzi, constând din moartea prin inaniție.

În ziua inițierii, catharii promiteau să respecte pentru tot restul vieții cea mai strictă castitate, iar dacă viața constituia cea mai mare dintre nenorociri, conform doctrinei lor, nu numai că erau obligați s-o distrugă, dar să se ferească să o transmită și urmașilor, care se vedeau astfel obligați să participe la nefericirea generală a omenirii.

Păcatul Evei, fructul dat lui Adam, era plăcerea cărnii, „delectatis coitus".

Inițierea cathară cuprindea, în primul rând, însușirea tehnicilor de realizare a extazului și a dedublării, tehnici, după cum am mai arătat similare cu cele yoghine și isihaste. În fond, ele constau în atingerea unor stări de iluminare spirituală, obiectiv urmărit în fond de toate inițierile esoterice și comuniunea adeptului cu planurile superioare ale Ființei prin asceză, tehnici clasice și comune tuturor societăților oculte din antichitate și până în zilele noastre. Catharii nu mâncau brânză, ouă, carne, într-un cuvânt tot ce ținea de procreație. Era permisă consumarea doar a peștelui și a fructelor.

Catharii condamnau vărsarea sângelui, uciderea animalelor și a oamenilor, căci ar fi însemnat să se calce preceptul Decalogului: „să nu ucizi". La fel era condamnat orice jurământ, lucru cu care se angajau la ceremonia de inițiere. După respectarea acestor percepte putea fi recunoscut un cathar.

Frățiile cathare se împărțeau în două mari grupuri principale:

1. Desăvârșiții (sau perfecții);
2. Credincioșii (sau auditorii).

Desăvârșiții constituiau clasa ce cunoștea doctrina cathară și practica strict perceptele acesteia. Calitatea de desăvârșit se atribuia în cadrul unei ceremonii de inițiere și de hirotonisire, cu dublu caracter, denumită *consolamentum*, oarecum identice cu botezul și hirotonisirea existente în Biserica catolică. Ea constituia cea mai importantă ceremonie din cultul cathar și consta în transmiterea Sfântului Duh către credinciosul ce dorea să devină desăvârșit. Prin consolamentum nu se transmitea Duhul principal, afirmă J. Guiraud (*Op. cit.*), căci exista Duhul principal și Duhul - Paraclet. Conform concepției cathare fiecare creatură cerească era formată din două elemente: un suflet și un trup imaterial, aflat în paza unui duh sfânt. Existau, deci, tot atâtea duhuri sfinte câți îngeri existau mai înainte de cădere, dar nu exista decât un singur Duh principal. Prin consolamentum, Dumnezeu trimitea duhul prea fericit ce se

separase de om și rămăsese în cer. Duhul sfânt redobândit căpăta numele de Duh consolator sau Paraclet. Consolamentul repara efectele negative ale căderii îngerilor, reunind ceea ce se despărțise. Această acțiune reda sufletului spiritul său.

„Inițierea întru desăvârșire - menționează Jean M. Rivière (*Op. cit.*, p. 244) era precedată de un lung catecumenat, de o perioadă de probă destul de asemănătoare îndelungilor încercări din vechile mistere și care permitea instruirea atentă a neofiților și observarea soliditățiii convingerilor lor."

Cum se petrecea inițierea propriu-zisă? Consolamentum-ul cathar era precedat de o alocuțiune rostită de unul dintre Desăvârșiți în fața credincioșilor. Predicatorul ținea în mână *Noul Testament* deschidea ceremonia instruindu-l pe neofit în doctrinele catharilor, descriindu-i viața austeră pe care urma să o ducă după primirea în sectă și îndemnându-l, mai ales, să nu-și mai pună nici o speranță în Biserica de la Roma, și să persevereze până la moarte în noua sa credință, singura care îi putea aduce mântuirea și îl putea readuce la Dumnezeu (Schmidt, citat de J. Guiraud, *Op. cit.*).

Raynier Lacconi a redat formularea promisiunilor botezului care urmau după inițiere: „Te dăruiești lui Dumnezeu și *Evangheliei*? întreba Cel Desăvârșit - Da, răspundea credinciosul. Făgăduiești că de azi înainte nu vei mai mânca nici carne, nici ouă, nici brânză, nici grăsimi și nu te vei hrăni decât cu apă și lemn (adică pește și undelemn), că nu vei minți, că nu vei jura, că nu vei ucide, că nu te vei deda la nici un desfrâu, că nu vei merge niciodată singur, când poți avea un însoțitor, că nu vei dormi niciodată fără pantaloni și fără cămașă și că nu-ți vei părăsi credința de teamă de apă, de foc sau de orice altfel de moarte? - Da, răspundea Credinciosul"[1].

Urma ceremonia ce purta numele de Medioramentum, adică recunoașterea greșelilor, cu alte cuvinte o spovedanie publică.

În continuare, se desfășura ritualul *parcia*. Inițiatul îngenunchea și, atingând pământul cu mâinile, spunea: „Binecuvântează-mă!". I se răspundea: „Dumnezeu să te binecuvânteze!". Operația se repeta de trei ori și de fiecare dată credinciosul pășea înainte, rămânând prosternat la pământ. Ultima oară spunea: „Stăpâne, roagă-te lui Dumnezeu pentru mine păcătosul, să mă conducă la liman". După aceasta neofitul se angaja solemn să respecte toată viața regulile ce-i fuseseră impuse în perioada de abstinență. Raynier Lacconi expune formula ce o pronunța cel ce aspira la inițiere: „Făgăduiesc să mă dăruiesc lui Dumnezeu și *Evangheliei*, să nu mint și să nu jur niciodată, să nu mă ating de nici o femeie,

1. J. Guiraud, *Op. cit.*

să nu ucid vreun animal, să nu mănânc nici carne, nici ouă, nici lactate, să nu mă hrănesc decât cu legume, fructe şi peşte, să nu fac nimic înainte de a spune rugăciunea duminicală, să nu călătoresc, să nu petrec nicăieri noaptea şi să nu mănânc vreodată singur şi dacă voi cădea în mâinile duşmanilor şi voi fi despărţit de fratele meu, să mă abţin, cel puţin trei zile, de la mâncare, să nu dorm decât îmbrăcat pentru a nu-mi trăda niciodată credinţa în faţa oricărei ameninţări cu moartea"[1].

Adunarea se încheia cu sărutul păcii pe care îl dădeau cei desăvârşiţi noului confrate, sărutându-l de două ori pe obraji. Bărbaţii, exceptând femeile, se îmbrăţişau frăţeşte între ei. Esoterismul cathar era completat cu parole de recunoaştere şi semne prin care adepţii se recunoşteau între ei. Ascetismul Desăvârşiţilor urma să fie însoţit de apostolat, aceştia fiind consideraţi drept continuatorilor Apostolilor. Credincioşii aveau obligaţia să ia parte la adunările Desăvârşiţilor când aveau loc ceremonii rituale ce se sfârşeau cu masa comună, obicei ce îl întâlmin şi astăzi la punctul geometric al francmasonilor.

În sfârşit, amintim şi sărutul păcii, care era complementul necesar ceremoniilor liturgice. Cu el se sfârşea Consolamentumul. Ordinul catharilor a fost esoteric. Prin învăţături, el face parte din marea tradiţie a esoterismelor. Originile sale proveneau din Asia Mică.

Atunci când s-au stabilit în cetatea privilegiată Montsegur, catharii pretindeau că lanţul Pirineilor constituie un loc deosebit al spiritualităţii ale cărui radiaţii subterane sunt în armonie, şi pentru a ne exprima astfel „sincronizate", cu acelea ale marilor platouri din Anzi şi Tibet.

„Astfel se explică, unele fapte miraculoase, pentru radeştezişti, printr-o intensă conjuncţie în unele locuri ale curenţilor telurici care, la o mare adâncime, brăzdează subsolul planetei noastre", afirma la rândul său abatele Mermet, celebrul specialist în radiaţii.

Lourdes, este evident un exemplu izbitor şi, de asemenea, pe un alt plan, sarcofagul miraculos din Arles-sur-Tech, din apropiere de Céret. De aproape nouă secole, acest mormânt enigmatic furnizează fără întrerupere, şi fără a se putea explica, o apă limpede care se naşte singură, se reînoieşte misterios pe măsură ce se consumă din ea.

Or, această apă „profetizează" şi „vindecă". În timp ce reîmprospătarea sa este mai abundentă, debitul mai regulat, s-a

1. Jean M. Rivière, *Op. cit.*, p. 247.

constatat în două reprize că ea era aproape epuizată. De fiecare dată acesta a durat 8 zile, apoi s-a produs o creştere lentă până la nivelul anterior.

2. Valdensii

Dintre toate ereziile contra cărora a trebuit să lupte Biserica catolică, cea a valdensilor a fost cea mai tenace.

Prima condamnare a fost făcută în 1184 prin bula *Ad abolendam* dată de papa Lucius al III-lea, decizie care a fost întărită în 1215 de cel de-al patrulea conciliu de la Lateran. Pentru a scăpa de represalii valdensii s-au exilat ajungând până la ţărmul Mării Baltice, în văile Alpilor şi zona Piemontului.

Această erezie nu a dispărut cu totul, pentru că şi în prezent are un număr destul de mare de adepţi în Piemont, Lombardia, Toscana, Sicilia etc. unde aceştia trăiesc în pace din anul 1848.

3. Spiritualii

Apăruţi în secolele XII şi XIII, spiritualii se mai numesc heghini sau fraticelli. Originile lor trebuie căutate în scrierile lui Gioacchino da Fiore, călugăr vizionar, care a trăit în a doua jumătate a secolului al XII-lea.

Această doctrină, care discredita Biserica – acuzată o dată în plus de a fi acumulat bogăţii lumeşti – era suficient de atractivă pentru a-i seduce pe valdensii aflaţi la capătul puterilor sau pe cathari care au reuşit să supravieţuiască. La 7 octombrie 1317 papa Ioan al XXII-lea i-a condamnat în bula *Quorundam exigit*, mulţi eretici fiind arşi pe rug la Narboune, Beziers, Lodéve, Carcasonne etc.

4. Demonomania

Încă de la apariţia creştinismului, Diavolul a constituit obstacolul cel mai puternic în calea gloriei cereşti a creştinilor. Satana acţionează neobosit în permanenţă, corupându-i pe credincioşi. Iniţial, într-o primă fază, Biserica s-a mulţumit să instituie pedepse uşoare, considerând că are de a face cu simple practici superstiţioase: prin urmare, tot ce făcea era să îndepărteze necromanţii şi vrăjitoarele din sânul comunităţii creştine.

Însă atunci când antagonismul tradiţional dintre bine şi rău a

căpătat dimensiuni alarmante, în urma apariției ereziei maniheiste, când nu numai țăranii, ci și clasele educate încep să adore prezența eternă a Satanei, Biserica a început să se opună cu mai multă vigoare vrăjitorilor. Papa Alexandru al IV-lea a decretat ca actele de vrăjitorie, dacă erau însoțite de acte de erezie, țineau de competența tribunalelor inchizitoriale.

Bernard Guy a redactat un manual care, în partea a VI-a, se ocupă de interogarea „vrăjitorilor, ghicitorilor și a celor ce invocă demonii". La sfârșitul evului mediu, acuzațiile de vrăjitorie serveau foarte frecvent la lichidarea celor pe care seniorii și vârfurile clericale îi socoteau primejdioși, insolenți sau pur și simplu jenanți.

Procesele și execuțiile constituiau nu numai o metodă sistematică de represiune, ci aveau și scopul de a răspândi o teroare „preventivă" în sânul tuturor celor care pătimeau de pe urma abuzurilor comise de către nobili și înalții prelați. De aceea, de multe ori, judecătorii nici nu-și dădeau osteneala să „dovedească" delictele puse pe seama acuzaților, ci se mulțumeau să-i tortureze și să-i ucidă, dându-le astfel de știre celor eventual sensibili la germenele răzvrătirii să știe ce-i așteptă dacă vor vrea să-și facă dreptate.

Urmărirea, arestarea și condamnarea „vracilor" și a „vrăjitoarelor" jucau, de asemenea, un important rol de diversiune.

De la un capăt la celălalt al Europei, zeci de mii - poate chiar sute de mii - de demonolatori și mai ales de demonolatre au murit pe rug, pe eșafod, în camere de tortură sau într-un fund de temniță. La Köln, numărul execuțiilor pentru „relații cu diavolul" se ridica, în secolele al XIII-lea și al XIV-lea, la 300 pe an. La Paris și Geneva, la Nürnberg și Toulouse, la Londra și Roma, la Madrid și Lisabona, în aceeași perioadă, se înregistrau între 200 și 500 de execuții anual.

Mulți dintre cei osândiți de inchizitori sufereau de maladii mintale sau nevroze. Epilepsia, îndeosebi, reprezenta o manifestare concludentă a puterii pe care o avea diavolul asupra omului, convulsiile care aveau loc fiind socotite drept încercări de eliberare de sub dominația Satanei. Pentru a veni în ajutorul posedatului, se folosea exorcismul - ceremonie religioasă destinată a sili necuratul să părăsească trupul în care își găsise lăcaș.

Demonolatria a dat naștere demonologiei. Pentru a lupta cu eficiență împotriva celor care se închinau diavolului, au apărut specialiștii în probleme de vrăjitorie. Autori ai unor voluminoase lucrări „științifice", ei explicau din punct de vedere teoretic, în ce constă magia neagră, cum este alcătuită lumea spiritelor rele, prin

ce se manifestă legăturile muritorilor cu Necuratul etc. etc. Chemați ca experți de tribunalele laice sau ale Sfântului Oficiu, demonologii interpretau faptele, atitudinile, cuvintele, ba chiar și înfățișarea acuzaților, oferind celor care-i judecau „motivele" de acuzare.

Încă din 1260, o bulă a papei Alexandru al IV-lea enumera simptomele după care urmau a fi identificați adepții magiei negre: ei îl renegau pe Dumnezeu, blestemându-l, și adorau pe Satana, căruia îi jertfeau copiii, pentru a căpăta în schimb de la el puteri supraomenești. În 1484, o altă bulă, emisă de papa Inocențiu al VIII-lea, recomanda cu insistență inchizitorilor să stârpească pe demonolatri, indicându-le și câteva semne de recunoaștere.

Inchiziția medievală a fost un tribunal excepțional, înființat de Biserică pentru a face față pericolelor ce o amenințau și care puteau submina întreaga societate. Este cert că tribunalele laice au dat dovadă de multă cruzime, pentru ele apărarea religiei creștine însemnând și apărarea statului iar războaiele au prilejuit masacre sângeroase. Nu se poate trece cu vederea faptul că Inchiziția a permis și a autorizat abuzuri revoltătoare, masacrul catharilor fiind un exemplu în acest sens. Trebuie reținut, de asemenea, că Inchiziția s-a înclinat în fața unor suverani ca Filip cel Frumos, că a sprijinit activitatea unor personaje de trist renume, cum au fost Conrad de Marburg sau Robert Bogomil, că în Spania, unde a constituit un sprijin de bază al regalității, s-a arătat nemiloasă, că, în paralel cu lupta împotriva ereziei, ea urmărea păstrarea puterii papale, a suveranului pontif ca principe temporal.

Pe scurt, Inchiziția reprezintă un fenomen istoric pe care trebuie să-l acceptăm. Singura modalitate de a o justifica este să încercăm a regăsi mentalitatea oamenilor din evul mediu.

Comoara Templierilor

Mai întâi câteva cuvinte despre Ordinul Templierilor. Când au luat ființă și cine sunt?

În plină efervescență de luptă împotriva necredincioșilor, venind în întâmpinarea ideii de eliberare a locurilor sfinte, Ordinul Templierilor a fost întemeiat la Ierusalim, în anul 1118, de cavalerul Hugues de Paynes și de alți câțiva cavaleri francezi. Ei s-au numit:

André de Montbard,
Payen de Montdidier,
Geoffroy de Saint-Omer,
Archanband de Saint-Arnaud,
Geoffroy Bisol
Godemar
Rossal

și un ultim sosit cu oarecare întârziere:

Hugues de Champagne.

Oficial, acești primi cavaleri veniseră asumându-și misiunea să ocrotească drumul pelerinilor, tot mai numeroși de la o vreme, porniți în hagealâc către Sfântul Mormânt. După unii autori, ei mai primiseră în mare taină și o a doua misiune, încredințată lor de către starețul de la Clairvaux, a cărui mănăstire se afla chiar pe moșia contelui Hugues de Champagne, pe atunci o feudă independentă de coroana Franței. Templierii se născuseră. Atunci „Pauvrés Chebaliers du Christ" (Sărmanii cavaleri ai lui Hristos) cum s-au numit inițial, își propuseseră ca obiectiv exclusiv: apărarea teritoriilor cucerite în Țara Sfântă. Vestmintele pe care le purtau erau de călugări; când unul dintre ei murea, locul lui era liber timp de patruzeci de zile, după care un neofit îl ocupa.

O intreprindere religioasă condusă prin metode militare sau, dacă vreți, o expediție militară animată de o ideologie religioasă, ceea ce a creat o ambianță hibridă: viața de garnizoană s-a combinat și amestecat cu meditația cea mai pioasă. Pentru a face față acestei situații fără precedent și a concilia puritatea începuturilor cu realitățile timpului, Hugues de Payen a avut o idee nouă și neașteptată: cavalerii săi erau în același timp soldați și călugări.

Pentru a prezida această stranie sinteză, sfântul Ioan, autorul *Apocalipsei*, a cărui viziune mistică este precedată de vacarmul trompetelor, Sfântul Ioan profetul îngerilor înarmați și al cavalerilor purificatori, era patronul ideal căci el oferea templierilor o imagine măreață în proprii ochi. Când Payen le-a dezvăluit companionilor săi locul unde își vor stabili cartierul general, Templul lui Solomon, ei l-au denumit Locuința Sfântului Ioan.

Dar această credință în evanghelist, care-i deosebea pe Templieri de alții, printre care de Ordinul rival al Ospitalierilor, pus și el sub aripa ocrotitoare a Sfântului Ioan Botezătorul, pălea în fața cultului pe care-l închinau Fecioarei pe care o venerau cel mai mult. „Fecioara Maria menționa regulamentul Ordinului, este de la începutul religiei noastre și în Ea și cu onoarea Ei, dacă Dumnezeu va voi, va fi și sfârșitul religiei noastre".

Filip IV, cel Frumos. Reproducere după întruchiparea în piatră aflată în bazilica din Saint Denis.

Zece ani mai târziu, cavalerii Templului erau în număr de trei sute. Ei comandau trei mii de oameni. Pentru ei venise momentul să dobândească recunoașterea oficială a Bisericii catolice. Sfântul Bernard, inventatorul călugărilor-constructori, i-a îndrăgit pe călugării-soldați.

Trebuie știut că la vremea lui, Sfântul Bernard – supranumit și „arbitrul regilor și al Papilor" – a fost ceea ce am numi noi astăzi „un om modern" cu idei înaintate. De origine nobilă, dar fiu mezin, și deci fără drept de moștenire, el alesese una din puținele cariere deschise tinerilor în situația sa: cea bisericească. Această cale i se și potrivea, fiind de o mare pioșenie, mistic și totodată foarte cultivat, înzestrat cu o vie inteligență și cu o voință tot atât de puternică. Iată de ce omul acesta roșcovan, pirpiriu, a devenit în foarte scurt timp una din figurile cele mai preominente ale secolului XII.

Or, umbla un zvon la acel început de veac. Conform lui „Lumina" – a se înțelege „Adevărul" – se afla și trebuia căutată nu în Occident, ci la Răsărit. Acolo unde cele trei religii principale,

dar și multe altele, se aflau în posesia unor interpretări diferite ale acelorași texte originare.

De altfel, cei nouă inițiatori ai ordinului nu și-au îndreptat direct pașii către Palestina, ci, porniți de pe pământurile Franței, ei s-au oprit mai întâi la Efes, oraș al cărui prim propovăduitor și episcop fusese Sfântul Apostol Ioan, iar acum era păstorit de cel de-al 77-lea mitropolit creștin, Theocletes. Aici, sub oblăduirea acestui prelat, al cărui nume se poate traduce prin „dreapta cunoaștere a lui Dumnezeu" (și nu a Papei de la Roma, n. a.), ei s-au călugărit. Mitropolitul, trebuie să reținem, era de rit bizantin, deci ortodox.

Ajunși în Palestin, cei Nouă Sărmani Cavaleri ai lui Hristos s-au întâlnit cu o altă formație, instalată aici, având scopuri identice militare oficiale de mai multă vreme: „Ordinul Suveran Militar de Sfântul Ioan", cunoscut mai târziu sub numele „Ordinul de Rhodos" și mai apoi sub cel de „Ordinul de Malta", ordin ce le-a fost deopotrivă aliat și rival în diverse ocazii.

Trebuie amintit, de asemenea că, după ce și-au stabilit sediul în apropierea ruinelor Templului din Ierusalim – distrus de împăratul roman Titus în 70 d. Hr. – cei nouă inițiatori au dispărut vreme de 9 ani, timp în care se poate presupune că au luat contact cu celelalte religii înconjurătoare sau chiar mai vechi, după cum o dovedește însemnele săpate în piatra catedralelor gotice. La reapariție, cavalerii-călugări nu mai erau nouă, ci trei sute și se aflau în fruntea unei oști de trei mii de oameni. Printre aceștia din urmă se aflau foști tâlhari de drumul mare, păcătoși, excomunicați, tot soiul de vagabonzi, care încercau să-și redobândească, în lupta cu necredincioșii, iertarea lui Dumnezeu și un anume statut social. Doar puțini dintre ei știau carte și mai nimeni nu avusese prilejul de a-l cunoaște pe Bernard de Clairvaux. E limpede că nu puteau fi puși la curent cu secretele „adevăratei căutări".

La 13 ianuarie 1128, un conclav general al Bisericii Catolice s-a reunit la Troyes, capitala feudei lui Hugues de Champagne, pentru a recunoaște Ordinul și a-i conferi o Constituție. Nu există în istoria cavaleriei europene vreun alt exemplu în care validitatea unei formații de acest gen să fi fost recunoscută cu o asemenea solemnitate. Or, sufletul acestui conclav era însuși Bernard de Clairvaux și lui i se datorează Regulamentul Templier oficial, din care reproducem un scurt pasaj: „... Scump Frate, Domnia Voastră cereți nu mult și mare lucru, deoarece din Ordinul Vostru nu vedeți decât partea din afară, scoarța, dar scoarța este doar ceea ce se vede... și vi se pare că veți fi în tihnă aici printre noi. Dar nu cunoașteți poruncile cele tari *care se găsesc pe dedesubt...*"

Iată o parte din formula rituală de recepție a unui neofit în rândurile Cavalerilor, consacrată de articolul 661 al Regulamentului Templier scris de mâna sa de Bernard de Clairvaux. Ea dovedește că de la bun început, încă de la origine, la adăpostul aparenței, al scoarței ostășești, cei mai bine informați cunoșteau existența unor reguli cu mult mai însemnate.

Conclavul de la Troyes le-a acordat templierilor nenumărate privilegii materiale foarte substanțiale. Astfel, printre altele, nu plăteau impozite, dar pe moșiile lor erau autorizați să le perceapă de la cei care le foloseau. Nu erau supuși nici unei autorități judiciare, fără a mai da nici un fel de socoteală episcopilor, cardinalilor și nici măcar Papei, în ce privește alegerea demnitarilor Ordinului.

Datorită acestor avantaje, templierii au devenit în scurtă vreme o formație extrem de puternică și a reușit să strângă o avere mult mai mare ca a oricărui suveran european. O jumătate de secol mai târziu, ei posedau, pe lângă sediul principal de la Ierusalim, de numeroase alte Comanderii amplasate în diferite provincii: în Antiohia și la Tripoli, în Portugalia, în Spania, în Ungaria, ajungând până în Transilvania, undeva în apropierea minelor aurifere din Munții Abrudului.

Pentru a putea călători în siguranță de la o localitate la alta, fără a fi expuși acțiunii hoților, Templierii au născocit Scrisorile de Credit, devenind bancheri de încredere și numărând printre clienții lor capete încoronate, iar dintre ele pe însuși regele Franței.

Dacă, pe plan militar, cavalerii templieri nu și-au precupețit câtuși de puțin energia și sângele în lupta cu musulmanii, se pare totuși că au întreținut niște legături subterane stranii cu celelalte două religii monoteiste din partea locului. Astfel de legături stranii ieșeau la lumină în unele ocazii.

Cavalerii templieri erau împărțiți în cavaleri (nobili), frați, servanți, capelani și preoți; o parte din membrii ordinului se bucurau de privilegiul de a se putea căsători, cu obligația însă, ca după moarte, cea mai mare parte a averii lor să intre în patrimoniul templierilor.

În 1140, papa a conferit ordinului o uniformă specială, o mantie albă, pe care era cusută o cruce roșie. La acea dată, ordinul nu mai era de mult ceea ce fusese la întemeiere. Stăpâni ai unor vaste domenii, ei au început să se amestece și în disputele feudale, fapt care le-a atras din partea dușmanilor lor suspiciunea că ar fi îngăduitori față de Islam și ar acționa în funcție de cum le dictează interesul. Trezoreria Ordinului era solidă, permițându-i să împru-

mute pe regii Europei, chiar și atunci când eșecurile militare ale cruciaților în Palestina erau tot mai evidente, iar băncile italiene au fost împinse în pragul falimentului.

După evacuarea Palestinei sub presiunea musulmanilor, templierii s-au repliat în Cipru. Între timp, ei au creat și un mare număr de castele, fortificații și temple, în vestul Europei. La sfârșitul secolului XII, Templul din Paris devenise o bancă atât de puternică, încât regele Franței făcea deseori apel la ea. De aceea, până în 1307, templierii au fost menajați și ocrotiți de monarhia franceză, cu toate că aceasta nutrea față de Ordin o invidie cu greu disimulată. Iar atunci când regele a început să fie serios stânjenit de prezența ordinului și a socotit că monarhia avea nevoie de averile lui spre a-și consolida puterea, monarhul și-a schimbat atitudinea și a trecut la un atac fățiș.

Templierii intenționaseră în secret, încă de la începutul închegării lor, să constituie un stat în stat și izbutiseră atâta vreme cât dăinuise dezmembrarea feudală. Dar între timp Franța evoluase. Statul centralizat nu mai era un simplu deziderat; un singur gest al regelui putea pune în mișcare oricare dintre angrenajele sale. În acest organism nu mai rămânea loc pentru o altă putere în afară de monarhie.

Și, în zorii zilei de 13 octombrie 1307, brațul ei de fier a sfărâmat partida Templului din Paris. O sută cincizeci de cavaleri – în frunte cu marele maestru al ordinului – au fost arestați; o aplicație perfect sincronizată a asigurat concomitent capturarea tuturor templierilor din țară. Regele însuși a deschis mânios mormântul arhitectului care clădise turnul Templului din Paris și i-a împrăștiat osemintele în vânt. Era un gest care, indiferent de cauzele lui reale, simboliza cele două aspecte ale loviturii regelui: succesul, prin spulberarea puternicului ordin o dată cu cenușa ultimului mare maestru ars pe rug și în al doilea rând spulberarea speranței într-o pradă bogată. Căci nicăieri, în incinta Templului din Paris sau în alte locuri posesiuni ale Ordinului, nu s-a găsit nici urmă din fabulosul tezaur sau arhiva care dispăruseră ca prin farmec.

Când Napoleon a cucerit Roma, a ridicat din arhivele Vaticanului toate documentele ce se refereau la această problemă. La scurt timp, în baza Concordatului încheiat cu papalitatea, documentele au fost restituite. Ele fuseseră studiate de mai mulți savanți, care alcătuiseră un catalog al pieselor respective. În felul acesta s-a putut constata că la Vatican nu se găsește nimic din arhiva templierilor. Diversele reședințe ale acestora au fost percheziționate în mai multe

rânduri, fără nici un rezultat. Cu toate acestea, toți cei ce s-au dedicat studierii misterului ordinului au ajuns la concluzia existenței incontestabile a unui tezaur la fel de bogat în metal prețios, ca și în documente.

Din câte se pare, Jacques de Molay cunoștea data arestării, stabilită cu o lună înainte de lovitură și că-și luase, desigur, în secret, măsuri de prevedere. Cu prilejul anchetei întreprinse de papa Clement V, templierul Jean de Chabon, aparținând Templului din Nemours, dioceza Troyes, a declarat că în ajunul descinderii, la 12 octombrie 1307, a văzut trei care încărcate cu paie ieșind la căderea nopții din Templul parisian, sub conducerea lui Gerard de Viliers care luase cu sine cincizeci de cai, și a lui Hugues de Châlous. În aceste care se aflau cuferele cu tezaurul lui Hugues de Pairaud (care avea gradul de „Grand Visiteur de France"; ele au pornit către coastă, pentru a fi îmbarcate pe 18 corăbii ale ordinului și trimise peste hotare. Documentul figurează în arhivele secrete ale Vaticanului. Cel mai apropiat punct de îmbarcare al celor 18 corăbii, se afla în dreptul actualei localități Le Tréport, până la care, pe vremea aceea, nu se putea ajunge decât pe vechiul drum roman care traversa ținutul Vexin, trecând prin Gisors. Acesta pare să fi fost, deci, cel mai probabil traseu, cu mențiunea că cele trei care n-aveau cum să ajungă într-o singură noapte până la țărm și că nu s-a aflat vreodată de capturarea unui convoi transportând un asemenea tezaur. În răstimpul de câteva ore pe care l-a avut la dispoziție convoiul, nu ar fi putut străbate mai mult de circa 60 km. În consecință, singura ipoteză plauzibilă rămâne că, undeva pe acest traseu, nu mai departe de 60 km depărtare de Paris, misterioasele care trebuie să-și fi depus încărcătura într-un loc sigur, ferit de vigilența oamenilor lui Filip care păzeau toate drumurile mari și evitând reședințele oficiale ale templierilor, pasibile de a fi percheziționate[1].

1. Gerard de Sède, *Les Templiers sont parmi nous*, Editions J'ai lu, Paris, 1962; *Magazin istoric*, nr. 6, 7, 1974.

Enigmatica moarte a lui Ludovic cel Stăruitor

Ludovic al XI-lea s-a născut în 1423, ca fiu al lui Carol al VII-lea și al Mariei d'Anjou. A luat parte la mișcarea feudală din Praguerie împotriva tatălui său (1440). Carol al VII-lea, tatăl său, i-a încredințat totuși guvernarea provinciei Dauphine, dar împăcarea cu tatăl său a durat puțin. În 1461 i-a urmat tatălui său, care domnise aproape 40 de ani, suindu-se pe tronul Franței. Vremurile erau turburi. Deși războiul cu Anglia cunoscut sub numele de „Războiul de 100 de ani" se încheiase cu lupta de la Castillon, în urma căreia englezii au fost izgoniți din Franța (unde nu mai păstrau decât orașul Calais). Între cele două țări nu fusese semnat nici un tratat de pace. Pe de altă parte, statul condus de noul suveran cuprindea doar o mică parte din Franța actuală, restul fiind în stăpânirea unor mari seniori, unii dintre aceștia la fel de puternici ca și suzeranul lor, Ludovic al XI.

După ce a cumpărat orașele de pe Somme în 1463, de la Filip cel Bun, marele duce al Burgundiei, s-a pomenit în fața unei adevărate coaliții a țărișoarelor din jur, intitulată „Liga Binelui Public". Bătălia nedecisă de la Monthéry (1465) dintre cele două forțe beligerante i-a permis lui Ludovic să-și păstreze tronul. Regele a folosit răgazul obținut pentru a-și întări forțele și pentru a ataca și zdrobi, în 1468, armata ducelui de Bretania, alipind această provincie la regatul francez.

Între timp, în 1467, în Burgundia a urmat la tron Carol Temerarul, fiul lui Filip cel Bun. Carol s-a născut la Dijon (1433) și domnea în Burgundia și Flandra. El a încercat să constituie un principat puternic pe cheltuiala monarhiei capetiene. Șef al „Ligii Binelui Public" el l-a silit pe Ludovic al XI-lea să semneze tratatele de la Confians și Saint Maur, după bătălia nedecisă de la Montlhéry. Învingător în insurecția liegeneză (1467-1468), a constituit o a doua ligă împotriva regelui Franței și l-a luat prizonier pe acesta la Péronne (1468). Timp de zece ani, între ducele Burgundiei și

Ludovic al XI-lea a avut loc un război aproape neîntrerupt, în care Carol a încercat să-i atragă de partea sa și pe englezi. Eliberat din captivitatea lui Carol, Ludovic al XI-lea a reușit să desfacă alianța dintre Anglia și Burgundia (tratatul de la Picquigny, 1475), realizând unirea cantoanelor elvețiene și Lorena împotriva lui Carol. După ce a suferit câteva înfrângeri severe, în 1476 armata burgundă a fost zdrobită la Nancy (ianuarie 1477); în această luptă Carol Temerarul și-a pierdut viața.

Se părea că Ludovic triumfase deplin. Dar după câteva luni, în august 1477, fiica lui Carol Temerarul s-a căsătorit cu Maximilian de Habsburg, fiul împăratului Frederic al III-lea al Austriei. Între Franța și Burgundia a izbucnit un nou război, care a luat sfârșit abia în 1482. După pacea de la Arras, Ludovic a alipit la regatul său Burgundia și Picardia. În plus, alte regiuni, care aparținuseră ducatului Burgundiei, urmau să revină Coroanei franceze la suirea pe tron a lui Carol al VIII-lea.

În ultimii ani ai domniei, Ludovic a mai anexat la Franța și provinciile Roussillon, Cerdagne, Anjou, Maine și Provence.

Ludovic al XI-lea s-a manifestat ca un suveran autoritar, fiind propriul său prim ministru. A reorganizat armata, a pus la punct administrația centrală a statului, a dezvoltat economia, într-un cuvânt a adus strălucire Franței.

În ton cu preocupările timpului, a fost obsedat de cucerirea mărilor, în care scop și-a propus crerea unei flote comerciale, lărgind schimburile economice cu Orientul.

Contemporanii săi îl descriu pe Ludovic al XI-lea ca fiind de statură mijlocie, rotofei și dizgrațios, cu privirea scrutătoare. Nasul lung atârna deasupra unor buze groase și cărnoase ce marcau o gură bănuitoare și trădau o ființă vicleană având un caracter crâncen. Acelora care îl vedeau pentru prima oară, le inspira mai mult teamă decât dragoste.

Craniul îi era în întregime chel, și mintea sa evidența o mentalitate aidoma eroilor din romanele cavalerești, un geniu lucid și deosebit de realist. Adeseori putea fi auzit spunând: „Eu sunt Franța", fapt care dezvăluia o fire orgolioasă ce impunea cu tărie supremația Coroanei asupra nobilimii. Pătruns de importanța misiunii sale, în ciuda unor greșeli săvârșite pe parcursul domniei sale, s-a preocupat de unificarea și independența Franței.

Și-a dobândit porecla de „cel Stăruitor" datorită talentului său demonstrat de a imagina intrigi subtile, de „paianjen universal", reușind ca, pe parcursul domniei sale, să efectueze o performanță excepțională: să anexeze, grație unor manevre îndrăznețe, pregătite

din timp cu grijă și mai ales cu răbdare, opt provincii dintre cele mai frumoase, pe care le-a alipit la regatul Franței, sporindu-i astfel puterea economică, politică și mai ales militară, în detrimentul marii aristocrații feudale.

Acest mare rege francez, care și-a cucerit un loc important printre făuritorii statului centralizat francez, și care a lărgit granițele țării pe uscat, s-a gândit să-și extindă și dincolo de mări puterea și influența. Pentru a-l înțelege în privința preocupărilor sale expansioniste, trebuie să ne imaginăm ce mentalitate puteau avea oamenii care trăiau în a doua jumătate a secolului XV-lea, înainte de Cristofor Columb și mai ales ce gândeau aceștia despre configurația lumii. „Am întreținut, apărat și cârmuit regatul, pe cât am putut mai bine, întinzându-i hotarele în toate direcțiile". În acest mod își prezenta pe scurt Ludovic al XI-lea istoria domniei sale, în sfaturile pe care le acorda urmașului său la domnie.

Dorința permanentă care l-a obsedat toată viața de a-și extinde posesiunile, a avut-o de timpuriu, chiar de la începutul domniei. Atent la evenimentele politice, și-a propus să folosească orice prilej pentru a-și duce la bun sfârșit obiectivele pe care și le-a propus. Astfel a procedat și în cazul, când, sesizând că se pregătea o „cruciadă" împotriva necredincioșilor ce stăpâneau Sfântul Mormânt, pusă sub conducerea Papei, la care Ludovic urma să îndeplinească rolul de gonfalonier (stegar) al Sfântului Părinte. Interesat mai puțin de scopul real și declarat al cruciadei programate, Ludovic urmărea să degaje regatul de seniorii turbulenți, vecini cu el, mai cu seamă de marele duce al Burgundiei, Filip al II cel Bun, care devenise regent al Franței pe vremea când Carol al VI-lea înnebunise. În timpul domniei lui Carol al VII-lea, regele Filip l-a primit la curtea sa pe viitorul Ludovic al XI-lea, care lua parte la răscoala feudală a Pragheriei inițiată împotriva tatălui său. Răscoala a izbucnit în Franța în 1440 împotriva reformelor lui Carol al VII-lea. Carol i-a înfrânt pe răsculați, dar i-a tratat cu blândețe după aceea.

Filip al III-lea era, în vremea sa, unul dintre cei mai puternici suverani din Europa, fiind printre altele și întemeietorul, în 1429, a ordinului Lânii de Aur a lui Jason.

Filip al III-lea a participat împreună cu Ludovic al XI-lea la „cruciada" din 1464, care a sfârșit în mod dezastruos din cauza izbucnirii unei epidemii de ciumă.

După cum am mai menționat, Ludovic s-a preocupat îndeaproape și de aspectele economice ale vieții și anume de modalitățile de a dobândi venituri mai mari pentru visteria statului.

Astfel, el a poruncit construirea a patru mari galere de circa 12 000 chintale. Începând din 1465, s-a preconizat ca vasele să efectueze câte o călătorie anual, în luna martie, pornindu-se din portul Aignes-Mortes, cu opriri la Marsilia, Nisa, Savona, Pisa, Gaeta, Napoli, Palermo, Messina, Sion și Rodos. De aici, galerele urmau să navigheze până la Alexandria direct sau prin Jaffa și Beirut. După ce își descărcau mărfurile exportate, navele erau încărcate cu mărfuri produse în Orient, mătase și mirodenii în mod special și se întorceau de unde au pornit.

În tot regatul a fost interzis importul de mirodenii pe altă cale decât prin intermediul galerelor regelui. Ludovic al XI-lea își pusese în cap să întemeieze „Compania franco-genoveză", în fond o întreprindere uriașă pentru acea vreme, care să monopolizeze mirodeneiile Orientului pentru desfacerea lor în Europa apuseană. Întreprinderea a dat, însă, greș, monopolul regal ciocnindu-se și venind în contradicție cu adepții liberului schimb din micile orașe.

Ideea cuceririi mărilor nu a încetat o clipă să-l preocupe pe rege, imaginând, în acest scop, un proiect gigantic pentru vremurile acelea. „Compania Generală de Comerț și de Navigație în Marea Levantului", cu un capital de 100 000 livre procurat de negustori. Campania urma să beneficieze de galere mari pentru transportul mărfurilor și de nave de război pentru protecția primelor de atacurile piraților și corsarilor care populau nordul Africii și țărmurile Mării Adriatice. Regele intenționa să dea exclusivitate acestei companii pentru transportul de mărfuri cu și din Levant. Pentru a-și materializa proiectul, în 1478, a dispus cumpărarea a trei galere mari și a ordonat să se construiască alte două galere mai mici, rapide precum și câteva caravele destinate să asigure paza navelor de comerț împotriva atacurilor berberilor și eventual să-i urmărească pe jefuitori până în vizuinele lor, atât în Berberia (Nordul Africii) cât și în Turcia și Siria. În 1481, Ludovic al XI-lea a înlocuit baza maritimă comercială, ce își avea sediul la Aignes-Mortes, cu un cap de linie mult mai bun pentru vasele sale de comerț, și anume Marsilia, port de mâna întâi, care permitea stabilirea de legături maritime cu întreg litoralul mediteranean.

Proiectul de cucerire a mărilor l-a rezumat prin deviza „Immensi tremor oceani" (Freamătul imensului ocean) cu care a investit Ordinul Cavaleresc Sf. Mihail, înființat la 1 august 1469, condus de prietenul său, viceamiralul Guillaume de Casenove, zis Coulon. Lunând cunoștință de intențiile regelui, comercianții s-au opus cu putere, preferând liberul schimb în locul monopolului regal și protestând atât de vehement, încât Ludovic al XI-lea, dezamăgit

și scârbit, a sfârșit prin a renunța în cele din urmă la proiectul său. Astfel, într-o ordonanță emisă la 10 iulie 1483, a redat toate înlesnirile comercianților și totodată a permis armatorilor francezi să construiască galere și alte nave comerciale.

Un episod mai puțin cunoscut și consemnat de istorie este cel legat de o posibilă îmbolnăvire a regelui Ludovic al XI-lea de lepră. În sprijinul acestei ipoteze vin două consemnări. Prima se referă la claustrarea pe care și-a impus-o regele în ultima perioadă a vieții sale, pentru ca supușii săi să nu vadă urmele lăsate de cumplita maladie. Că ar fi suferit, într-adevăr, de lepră, a menționat Thomas Basin, cronicar și prelat francez (1412-1491).

A doua consemnare, care vine s-o întărească pe prima, este dispoziția regelui de a se efectua o expediție maritimă îndepărtată în căutarea unui elixir miraculos care ar vindeca lepra. De ce să aibă regele nevoie de un asemenea leac? Documentele arată că, în iulie 1483, regele a dat 1 000 scuzi căpitanului corăbiilor sale, Georges le Crec, cu misiunea de a pleca neîntârziat în Insulele Capului Verde și în ținutul Berberiei „să caute unele leacuri care priveau îndeaproape binele și sănătatea persoanei sale".

Expediția s-a făcut pe cheltuiala populației din orașele normande. Trei sute de ofițeri, soldați și bucătari, au fost îmbarcați în portul Honfleur pe trei corăbii aflate sub ordinele căpitanului le Crec.

„Totul a pornit de la relatările făcute de un călător francez, întors recent din Guineea. Acesta a spus că în Insulele Capului Verde locuitorii cunoșteau un remediu ce vindeca lepra. Leacul descris era uluitor. Se spunea că, acolo, trăiau niște broaște țestoase mari, care, în timpul refluxului, se hrăneau cu iarba de pe țărm. Băștinașii, după ce le răsturnau pe spate și le omorau, cufundau în sângele lor pe cei bolnavi de lepră... Pe dinlăuntru, aceștia se vindecau mâncând din carnea și grăsimea broaștei țestoase, în așa fel încât, urmând acest tratament, la capătul a doi ani, ei erau întru totul tămăduiți".

Insulele erau păzite cu strășnicie de oameni înarmați aparținând unei mine de aur din apropiere. Pentru eventualitatea unei lupte cu aceștia, se justifica numărul mare de soldați francezi aflați la bordul navelor trimise în expediție.

Nu era pentru prima oară când regele apela la remedii ieșite din comun. În martie 1481, un atac de apoplexie i-a pus viața în primejdie. Pentru a și-o prelungi cu orice preț a recurs la „străsnice și miraculoase leacuri". După cum se zvonea, făce băi zilnice cu sânge de copil.

Regele n-a mai avut posibilitatea să stabilească personal eficacitatea misteriosului leac al leprei, căci a murit la 30 august 1483, fără a mai afla vreo veste despre soarta expediției trimisă în Insulele Capului Verde. Se știe doar, că galerele franceze au acostat la țărmul Insulei Maio, situată la nord-est de Insulele Capului Verde. După aceasta li s-a pierdut orice urmă.

Cine a fost Cristofor Columb?

Alain Decaux[1], membru al Academiei Franceze, a înțeles să scrie istoria altfel decât o prezintă manualele și tratatele academice. Detectiv în materie de istorie, a scris numeroase lucrări adresate publicului larg în care se străduiește să descifreze unele unghiuri obscure ale trecutului. În cele ce urmează s-a oprit asupra întrebării: Crisofor Columb a fost un evreu spaniol? Și iată ce ne răspunde[2]:

La 13 august 1475, în largul coastelor Portugaliei, între Lisabona și capul Sfântul Vincențiu, patru galere aparținând veneților au fost atacate de nave pirat comandate de un francez, Guillaume de Casenove-Coullon.

Amiralul-corsar era informat că aceste galere se întorceau din Flandra cu o încărcătură bogată la bord și urmau să treacă prin largul coastelor portugheze. El s-a hotărât imediat să le atace.

Lupta era pe punctul de a începe.

Și de o parte și de cealaltă oamenii se băteau cu înflăcărare, cu ferocitate. Navele atacatoare se așezaseră de-a lungul galerelor și corsarii încercau să sară peste bordul navelor venețiene. Deodată a izbucnit un incendiu în vreme ce un vas al piraților se afla lipit de o galeră. Nu se putea ști deocamdată unde izbucnise focul: pe galeră sau pe nava pirat? Dar ambele corăbii, aflate strâns una lângă alta, ardeau împreună.

Atacatorii și atacații alcătuiau acum un ghem de carne vie supus acțiunii flăcărilor. Cea mai mare parte dintre combatanți au preferat moartea prin apă decât moartea prin foc.

Printre supraviețuitorii care se zbăteau în valurile înspumate ale oceanului, unul dintre aceștia părea că are în sfârșit ceva mai mult noroc: el tocmai apucase cu mâna o vâslă și, sprijinindu-se de

1. Alain Decaux: *Grands secrets, grandes énigmes*, Libraires Académique Perrin, Paris, 1974.
2. *Historama*, nr. 275, oct. 1974, p. 73.

această bucată de lemn, înota acum cu putere în direcția coastei ce se distingea în zare. Avea de parcurs aproximativ opt kilometri pe o mare câtuși de puțin calmă, după o luptă ce necesitase mult efort fizic din partea supraviețuitorului. Situația era cât se poate de dificilă.

Omul nu dădea semne de oboseală. Încă în putere, se apropia tot mai mult de țărm. În cele din urmă, picioarele atinseră nisipul ce vestea uscatul. Era salvat.

Acest om se numea Cristofor Columb.

Cristofor Columb. 1450/1451-1506.

Este aproape imposibil de crezut că un personaj așa de ilustru precum Cristofor Columb, despre care toată lumea civilizată a auzit pronunțându-i-se numele, este păstrătorul unei enigme greu de descifrat.

Controversele privitoare la nașterea sa depășesc imaginația. Unii autori îl consideră genovez, alții spaniol, alții corsican și, în fine, unii chiar francez. Viața sa, mai înainte de a-și fi făcut apariția pe neașteptate în istorie, în 1485, este practic necunoscută. De unde vine? Ce a făcut o vreme? Nu se cunoaște nimic din toate acestea.

S-a mers până acolo, încât o serie de autori îi contestă meritul de a fi descoperit America. Caracterul său a provocat o serie de cercetări, în care contradicțiile survin la fiecare pagină. A fost considerat ca având o mare demnitate și măreție în fața adversarilor – sau chiar din contră ca fiind meschin, invidios, egoist, extrem de avar și chiar necinstit. În vreme ce unii au vrut să-l canonizeze, alți l-au descris ca pe un criminal.

Columb este omul din istorie, poate cel mai dificil de descris. Nu dispunem la ora actuală de un portret cert care să-i aparțină. Unul îl reprezintă cu barbă, cu ochi negri, în vreme ce altul îl arată ras, având trăsăturile unui condotier aparținând campaniei romane din secolul al XVI-lea. Fără a mai vorbi de aproximativ patruzeci de alte picturi și gravuri – declarate toate „autentice". În sfârșit – și aceasta este culmea – Columb are două morminte și în ele două cadavre: unul la Sfântul-Dominic și altul la Sevilla!

Interesul pe care îl poate avea descoperirea secretelor unei vieți este proporțional cu mărimea acestei vieți. Arareori și-a făcut apariția pe pământ un om așa de grandios precum Columb. S-ar putea ca valoarea faptelor sale să ni se pară diminuată, nouă celor care trăim în secolul XXI pentru că pământul ni se pare ca o simplă și mică biată planetă. Să ne imaginăm totuși de ce prestigiu s-ar bucura în zilele noastre exploratorul interplanetar ce ar merge în Marte și ar reveni înapoi. Aventura reală a lui Columb nu este cu nimic mai prejos de o astfel de întreprindere ipotetică.

Descoperirea Americii atribuită lui Columb și de unii, cu mult mai înainte, Cavalerilor Templieri, constituie o etapă a istoriei omenești. Nu se poate înțelege realizarea ei fără descifrarea vălului cu care Columb și-a ascuns originile sale.

În 1429, un băiat de unsprezece ani a fost trimis la Genova ca ucenic într-o țesătorie. Tatăl său a declarat, într-un act întocmit în fața notarului, că îi încredințează, în mod solemn, lui Gugliemo de Brabante, german de origine, un ucenic, pe Giovanni Colombo.

Giovanni Colombo locuia la Genova. Era originar din satul Maconesi situat în valea Fontavabuona și se stabilise la Quinto, un mic orășel aflat în apropiere de Genova, care, în cele din urmă, îl absorbise ca urmare a extinderii marelui port.

Giovanni Colombo era o fire veselă și plină de viață, exuberant, la fel ca toți genovezi. Cum poți să fii, de altfel, morocănos sub soarele Rivierei italiene? Și-a părăsit locurile natale în 1444 lăsând în urma sa o fată și doi băieți. Unul dintre aceștia era micul Domenico, care a devenit și el maestru-țesător. La rândul său, Domenico a ajuns tată de familie. Meseriei sale de țesător el i-a mai adăugat funcțiile de „paznic al Turnului și Porții dell'Olivella". Era vorba de poarta Sfântului Andrei sau dell'Olivella, acolo unde, în 1451, se va naște un copil ce se va numi Cristofor.

Așa grăiesc documentele – așa-numitele „documente genoveze". Trebuie să spunem, mai întâi, că ele sunt puse sub semnul întrebării de cea mai mare parte a istoricilor. După aceștia, hârtiile considerate mai sus, sunt apocrife, iar alții afirmă că Cristofor Columb s-ar fi născut la Genova și că nu ar avea nimic comun cu viitorul descoperitor al Americii.

Ipoteza că, Columb ar fi corsican, susținută mai ales de Lorenzo di Bradi, nu rezistă la un examen mai serios. Cu atât mai mult și celalte ipoteze care fac din Columb un francez de origine. S-a dorit ca amiraul-corsar Casenove-Coullon, menționat mai sus, să fi fost tatăl lui Cristofor Columb sau de ce nu chiar Cristofor Columb în persoană. Nimic mai imaginar decât o astfel de înrudire.

Rămân valabile pentru istorici doar două câmpuri de investigație: ipoteza genoveză și ipoteza spaniolă.

Mai înainte de a examina argumentele celor două păreri, să ne mai oprim puțin asupra documentelor genoveze.

Cristoforo a crescut o dată cu scurgerea anilor. Domenico se instalase la Savoia, și profesa onorabila meserie de cârciumar. În anul 1470 se află menționat de Cristofe într-un act datat 22 septembrie, în care el semnează alături de tatăl său.

La 31 octombrie al aceluiași an, un alt act îi atribuie nouăsprezece ani lui Cristofo. Se regăsește urma fiului lui Domenico în lunile martie și august 1472 la Savona, ca și în august 1473 tot la Savona.

Cristofe avea doi frați: Bartolomeu și Giacomo. Cronicarii – din păcate puțini – care ne-au lăsat mărturii în privința tinereții lui Columb, ne relatează că în perioada pubertății, Cristofe și Bartolomeu au apucat drumul mării. În ciuda faptului că nu primiseră decât puțină pregătire, în copilărie, în tainele navigației, ei se avântară în larg confirmând moștenirea rasei lor. În cele din urmă, Bartolomeu, cel mai mare dintre frați, se stabili la Lisabona, în Portugalia, unde își câștigă existența desenând hărți pentru uzul marinarilor și care reprezentau cu exactitate elementele figurate. În fiecare an, vreme de patruzeci de ani, expedițiile care porneau din Lisabona spre coastele occidentale ale Africii și reveneau acasă descriau ținuturi și popoare necunoscute strămoșilor noștri. Dar Bartolomeu, sub influența acestor hărți pe care le studia, și a povestirilor relatate de către cei ce se întorceau din ținuturile îndepărtate, au făcut să se deschidă în ochii fratelui său, mult mai versat decât el în cunoașterea mărilor, argumente și concepții care, în cele din urmă, l-au făcut să creadă că dacă cineva la un moment dat ar pleca de undeva de pe coastele meridionale ale Africii și ar porni în larg în partea dreaptă, către vest, ar fi în măsură să descopere undeva un nou continent.

Bartolomeu a fost, deci, primul dintre cei trei frați care s-a stabilit în Portugalia. La Lisabona a început să deprindă meseria de cartograf. Un oraș mai prestigios ca Lisabona la acea vreme, mai atrăgător, nu exista în Europa. Importanța sa sporea la fel ca și a porturilor din Nordul Europei: Lisabona cosntituia cea mai primitoare escală existentă pe ruta din Mediterana către Anglia, Flandra și porturile hanseatice...

Prințul Henric Navigatorul făcuse din capitala portugheză marele centru maritim al Europei. El atrăsese către mare pe Cavaleri. Împreună cu cei mai nobili dintre seniorii vremii sale, el

și-a îndreptat privirile în direcția ținuturilor aflate dincolo de mări și oceane; el a visat Necunoscutul...

Lisabona era străbătută de o lume alcătuită din marinari, exploratori ce plecau în călătorii mirifice sau care se întorceau din insule extraordinare. În aer se respira mirosul de gudron și de sare care atribuiau cuvântului *a călători*, un prestigiu exaltant.

Aventura își avea poeții săi, cuvintele de acțiune. Ea avea și savanți. Existau la Lisabona nu mai puțin de cincizeci și patru de librării. În buticuri puteau fi găsite cărți în toate limbile, fie ele antice sau moderne. Se mai găseau, de asemenea, astrolabe, compuse, sabliere, vitrine pentru uscat la soare și hărți maritime proaspăt făcute.

În acest oraș, în care totul exalta de mare și aventură, și-a făcut apariția, într-o zi a anului 1476, tânărul Cristope Columb, scăpat de la naufragiul de la Capul Sfântul-Vincent. Întâmplarea – sau Providența – i-au îndreptat pașii către Lisabona. Acolo se va scrie destinul său.

Ce a făcut el, începând cu ziua în care a apucat pentru prima dată calea mării la vârsta pubertății? Nu dispunem decât de câteva date foarte vagi privitoare la viața sa în acești ani de ucenicie. În această direcție trebuie să ne îndreptăm cercetările. După patru sau cinci ani de navigație în calitate de muss, este foarte probabil ca Cristofe să se fi îmbarcat pe una dintre navele de corsari înarmate ce acționau împotriva aragonezilor cu sprijinul regelui Rene al Angevinilor. În acea vreme a fost câte puțin din toate: marinar, comerciant, corsar și chiar un pic de pirat, după moda timpului.

De foarte tânăr a devenit comandantul unei corăbii, avea douăzeci sau douăzeci și doi de ani. Într-o scrisoare adresată Regelui Catolic el a povestit una dintre aventurile pe care le trăise: „Într-o zi, regele René, pe care Dumnezeu l-a chemat la el, m-a trimis la Tunis pentru a pune mâna pe galeasa Fernandina; în vreme ce ne apropiam de insula Sfântul Petru de lângă Sandegna, am fost informat că se mai aflau două corăbii și o caracă (tot corabie veche) care le însoțeau; echipajul fu cuprins de agitație și hotărâră să nu mai continue călătoria și să se reîntoarcă la Marsilia pentru a se îmbarca pe o navă mai puternică și să apeleze la întăriri. În ceea ce mă privește, văzând că nu-i pot forța să-și schimbe hotărârea, fără să apelez la un artificiu, m-am prefăcut că le accept propunerea și schimbând direcția compasului am îndreptat catargul la căderea nopții și a doua zi în zori ne-am aflat în apropiere de capul Cartaginei, în vreme ce echipajul credea că ne îndreptăm spre Marsilia".

Imaginea Antarcticii neacoperite de ghețuri pe harta lui Buache (1737), ce perpetuează cunoștințe păstrate de la străvechile culturi. Asemenea hărții i-au stat, desigur, la dispoziție și lui Columb.

Aflat sub ordinele lui Casenove-Coullon, el a luat parte la evenimentele de la capul Sfântul-Vincențiu ce-l va conduce la Lisabona.

Și acum va începe o nouă enigmă...

Cistofor Columb a păstrat întotdeauna o mare discreție în privința originii sale. În ciuda faptului că a scris mult despre el însuși, el nu a lăsat în urma sa nici un document scris de mâna sa în care să menționeze că este originar din Genova. Însuși fiul descoperitorului, Don Fernando Colon se pare că a dorit să elucideze misterul: el a declarat că, grație cercetărilor personale, în privința locului nu i-au permis să găsească nici o urmă în privința familiei tatălui său „nici la Genova și nici în regiune".

O astfel de rezervă, venind atât din partea tatălui cât și a fiului, dă de gândit. Există în aceasta o „mină de argumente" pentru toți aceia care resping în bloc teza genoveză.

Pe de altă parte, faptul că Columb s-a luptat sub comanda lui

Casenove-Coullon dovedește că el trebuia să fie unul dintre compatrioții acestora. Cum se poate explica faptul că un marinar genovez a fost în măsură să atace nave genoveze?

O deducție se impune: Cristofor Columb, deși genovez, nu era un genovez patriot. Este de remarcat că nu există scrisă de mâna sa nici o declarație de fidelitate sau de loialitate în privința Genovei. Niciodată nu s-a gândit să pună descoperirea sa în slujba „patriei". Dacă într-o zi el a scris Băncii Sfântul Gheorghe că aceasta era „Republicii din Genova ceea ce Banca Franței era pentru Republica Franceză", a mai adăugat o frază: „Indiferent dacă trupul ți se află aici, inima rămâne mereu acolo". Dar această exclamație, cel puțin rezervată, a fost scrisă în limba castiliană!

Ajuns în plină glorie și măreție, magnificul senior Don Cristobal Colon nu se gândea la avantajul de a merge la Genova pentru a se bucura de triumful său. Nici el, nici frații săi, care, abia sosiți în Spania își părăsiseră numele de „Colombo" pentru cel de „Colon". Ce ciudat genovez acest Cristofe care „plecat pe mare de timpuriu" se lupta împotriva patriei sale și îi conferea „glorie" regelui și reginei Castilliei!

Un lucru ni se pare mai puțin sigur: acest genovez se exprima în limba castiliană. Este exagerat de spus - și de scris, precum unii istorici - faptul că Columb nu știa limba italiană. Însă el o cunoștea, dar o știa prost. Italiana nu era limba în care gândea Columb. Nici un cuvânt nu a rămas scris de mâna sa în limba italiană; toate scrierile, mai puțin una, sunt redactate în castiliană. Și se cunoaște cât de prolific a fost condeiul său!

Mai puțin un text, redactat în limba italiană, o italiană ce se aseamănă cu o galimatie[1], în care cuvintele italiene nu domină, lucru care confirmă perfect faptul că Columb... nu cunoștea câtuși de puțin limba italiană!

Atunci când acest genovez scria genovezilor, el se exprima în castiliană. Corespondența dintre Columb și un călugăr italian, părintele Gorricio, omul său de încredere, este scrisă, de asemenea, în castiliană. Cristofe îi scria fiului său și fratelui său Bartolomeu în limba spaniolă!

Partizanii tezei genoveze se dezlănțuie, pentru a explica o anomalie atât de surprinzătoare, într-o serie de comentarii contradictorii. S-a sugerat faptul că Columb și-a putut uita limba sa natală datorită faptului că a locuit multă vreme în străinătate. Aceiași istorici susțin cu intransigență faptul că Columb a rămas în preajma

1. Vorbire confuză, încâlcită.

tatălui său până la vârsta de douăzeci și trei de ani. Se poate oare să uiți o limbă pe care ai vorbit-o până la douăzcei și trei de ani?

Partizanii originii spaniole trebuie să se declare de acord atunci când fac afirmația că „Columb vorbea și scria în castiliană înainte de a veni în Castilia". Mai mult, el se folosea deja de limba castiliană ca „singura limbă modernă pentru a-și exprima gândurile și pentru uzul său personal". Dovada se găsește într-o notă scrisă de mâna sa, pe marginea unei cărți pe care literalmente el a acoperit-o cu indicații scrise de mâna sa: *Historia rerum ubique getarum*, al cărui autor era eruditul papă Pius al II-lea. În această notă, Columb a încercat să calculeze vârsta omenirii adunând vârstele patriarhilor ce s-au succedat de la Adam, apoi alte perioade ale istoriei evreiești „până în prezent, care este anul 1481 al Domnului Nostru". El a repetat această dată, conchizând că „de la începutul lumii până în 1481, sunt 5241 ani". Nota este scrisă în castiliană.

Există și alte note în latină. Filologi specializați au conchis că, din studiul notelor sale, rezultă că acestea sunt scrise într-o limbă latină foarte corectă; ori de câte ori latina sa prezenta defecțiuni, acestea erau în maniera castiliană. „Toate barbarismele sale sunt hispanice". Cel mai eminent specialist italian de studii despre Columb a trebuit să accepte un exemplu de greșeală „ce nu se putea produce decât datorită condeiului unui spaniol". Cum se găsesc note în latină ale lui Columb anterioare sosirii sale în Portugalia, se poate deduce că el a învățat limba latină singur navigând pe mare: ca dovadă că el gândea în spaniolă.

Un rezumat al problemei

Cristofor Columb a fost un tânăr autodidact din Genova, lucrător de hărți, devenit marinar, care:

1. Citea în limba italiană, dar nu știa să scrie;
2. Vorbea și scria în limba spaniolă pentru uzul său personal mai înainte de a ajunge în Spania;
3. Știa limba latină la fel ca și spaniola, deși o învățase mai înainte de a ajunge în Portugalia;

Aceste premise nu permit decât o singură concluzie: Cristofor Colum era un genovez fără alură de italian și a cărui limbă era spaniola;

Dacă se dorește să se studieze cu imparțialitate viața lui Columb, te afli într-o dilemă: ori te declari partizan al tezei

genoveze și nu poți să explici de ce Columb cunoștea castiliana ca limbă în care gândea. Sau te raliezi tezei care făcea din Columb un spaniol și atunci ce semnificație aveau documentele genoveze?

Să admitem că fără a avea partipri nu am ține seama de documentele genoveze considerându-le în întregime apocrife. Ele au fost examinate, criticate, analizate în așa măsură încât, dacă escrocheria ar fi existat, ea ar fi fost de mult descoperită în mod cu totul categoric.

Atunci cum se poate ieși din această dilemă? Au fost formulate două explicații foarte ingenioase și una și cealaltă. Le vom studia cu atenție pe amândouă, căci fiecare merită aceasta.

Columb avea ceva de ascuns

Prima explicație se datorează lui Marcello Gaya y Delrue. Acesta este cunoscut ca inițiatorul unei metode de predare a limbilor vii ce-i poartă numele. În paralel cu studiile lingvistice el și-a consacrat mulți ani din viață misterului lui Cristofor Columb. Rezultatul a fost o carte groasă de un interes inconstestabil.

Un singur fapt îi surprinde spiritul aceluia care studiază documentele lăsate de Columb și cele două biografii oficiale, afirmă Gaya y Delrue; apar numeroase și constante contradicții ale amiralului atunci când ne vorbește despre anii tinereții sale. Din aceste contradicții o singură concluzie se degajă: Columb avea ceva de ascuns. Impresia care se degajă din lectura tuturor cărților apărute până în prezent privitor la Columb, este că amiralul, începând din 1485 și mai ales după 1492 când a devenit renumit, relatează despre trecutul său o fabulă grosolană, a unei personalități din tinerețea sa care nu-i aparține...

„Această impresie, menționează Gaya pe care am obținut-o din citirea biografiilor celor mai serioase și cele mai moderne la fel ca și cele contemporane ale amiralului, le-am spus într-o zi uneia dintre studentele mele a cărei inteligență și perspicacitate mă impresionaseră și i-am destăinuit câte ipoteze au fost emise până în prezent, dar că absolut toate se ciocneau de obiecțiuni de o asemenea greutate, încât te vedeai obligat să le respingi și să repeți la infinit exasperanta întrebare: Ce știm ca adevărat?

— Dar,... dacă a avut loc o substituție de persoană? m-a întrebat brusc studenta mea.

— Cum, adică?

— Da, dacă amiralul, dintr-un motiv sau altul, a luat numele

de Columb în momentul dispariției adevăratului Columb și în acest caz biografia Columbului genovez ar fi exactă, dar nu ar fi corespunzătoare amiralului întrucât ar fi vorba de două persoane diferite! Aceasta ar explica ezitările și mai ales contradicțiile din tinerețe și faptul că nu cunoștea limba italiană".

„Această remarcă, afirmă Gaya, mi-a aruncat o rază de lumină".

Într-adevăr, dacă un om, despre care nu i se cunoaște adevăratul nume, și-a însușit, pentru a-și ascunde un trecut îndoielnic și probabil criminal, personalitatea adevăratului Cristofor Columb, mort în conflictul de la Capul Sfântul-Vincențiu – dacă acest bărbat, de origine spaniolă și necunoscător al limbii italiene, a devenit Columb care cunoștea istorie, totul se clarifică și dilema este rezolvată!

Rămâne, totuși, o întrebare: cum se explică faptul că aventurierul a cunoscut trecutul și viața lui Cristofor Columb? La această întrebare Gaya oferă următorul răspuns:

„Este mai mult ca probabil că atât adevăratul cât și falsul Columb să fi navigat împreună pe aceeași navă care a fost atacată la capul Sfântul-Vincențiu. Acolo aventurierul spaniol ar fi obținut confidențele tânărului genovez".

În concluzie, dacă ar fi să-i acceptăm ipoteza lui Gaya, am ajunge la următoarea încheiere mai mult decât imprevizibilă:

Cristofor Columb a murit pe mare la 13 august 1476 – adică cu șaisprezece ani mai înainte de a fi descoperită America!

*

O a doua teză în privința lui Columb o datorăm lui Salvador de Madariaga, despre care am mai vorbit. Într-o lucrare, extrem de doctă, el oferă la rândul său o explicație privitoare la „enigma lui Columb". Această explicație se rezumă la câteva rânduri:

„Nu există decât o soluție rațională pentru a explica acest ansamblu de fapte: Columbii erau evrei spanioli stabiliți la Genova care, conform tradițiilor poporului lor, rămăseseră credincioși limbii țării lor de origine".

La drept vorbind, teoria nu este nouă. Ea a mai fost vehiculată și în trecut. Don Vicente Paredes, istoric spaniol, a susținut faptul că Columb a fost un evreu din Estrémadura, provenit dintr-o familie celebră convertită la Santa-Maria. Un alt erudit, Carlos Garcia de la Riega, a identificat pe descoperitor ca fiind un evreu galician. Istoricul a descoperit o familie israelită din secolul al XV-lea ce avea numele de Colon și care a dispărut din Spania către anul 1444.

Șeful acestei familii se chema Domingo – la fel ca și tatăl lui Cristofor – și avea doi fii, Cristobal și Bartolomeu. Coincidența este extraordinară scrie eruditul spaniol și ne permite să afirmăm că Columbii genovezi și Colonii evrei din Spania nu constituiau decât aceeași familie!

Din nefericire, Paredes și Garcias de la Riega par să uite și unul și celălalt, faptul că Columb se născuse la Genova.

Salvador de Madariaga a ținut însă seama de aceste lucruri.

Biografii lui Columb, spune acesta, se împart în două tabere ireconciliabile: aceia care pretind că era genovez și aceia care spun că era spaniol. Deși toți au vederi opuse, metodele folosite sunt identice: ei resping mare parte din fapte, „fie declarând deschis că aceste fapte sunt inexacte, fie eliminându-le cu bună știință sau pe ascuns".

Este dificil de a împăca toate aceste fapte, constată Madariaga. Un singur mijloc se poate impune în schimb: să adopți ipoteza originii evreo-spaniole a lui Columb: bilingv la început, el vorbea un fel de dialect genovez popular și a fost crescut de familia sa într-o atmosferă spaniolă. Deci, avem de a face cu un evreu spaniol.

Colonii evrei au părăsit Spania datorită persecuțiilor religioase, probabil după teribilele masacre rasiale care, în 1391, au devastat peninsula. Mai târziu, Cristofor Columb, revenind în Spania, și-a ascuns cu grijă originea sa israelită, dat fiind ostracismul care-i persecuta pe coreligionarii săi. Să nu uităm că în același an în care Columb a pornit cu corabia în marea călătorie ce avea să-l conducă până în America, teribilul decret de exilare al evreilor aflați în Spania, era pus în aplicare. S-a scris pe bună dreptate „rasa evreiască a întâmpinat în Spania persecuții care pot fi comparate cu cele din Germania nazistă, ca asemănare".

Nimic nu este mai evident ca o astfel de origine să explice mai bine reticențele lui Columb cu privire la locul exact al nașterii sale. La fel se explică și comportamentul curios antigenovez și faptul că, cel puțin în două rânduri, a ridicat armele împotriva țării în care „s-a născut". Madariaga mai spune:

„Să remarcăm extraordinara sa mobilitate și aceea a fratelui său Bartolomeu. Să remarcăm deosebita indiferență cu privire la genovezi, graba de a se transplanta, de a merge să trăiască într-o altă țară, să servească sub un alt drapel, chiar împotriva Genovei".

La fel și schimbarea pe care a considerat-o nimerită s-o facă în privința numelui său. De a-l transforma pe Columb în Colon: el nu a făcut altceva decât să-și regăsească numele său originar.

Cât îl privește pe Bartolomeu o dată sosit în Portugalia, a

îmbrățișat imediat meseria de cartograf. Această profesie era pe atunci în întregime și în exclusivitate în posesia evreilor...

Cristofor Columb la data traversării Atlanticului (1492).

În notele pe care ni le-a lăsat Columb, Salvador de Madariaga a descoperit la fiecare pas confirmarea ipotezei sale. Pe marginile cărților pe care le citea Columb, el a notat de exemplu: „Jericho, oraș devenit celebru datorită lui Ieremia", sau încă – și aici se simte orgoliul: – „Toate popoarele datorează cunoștințele lor de astronomie evreilor". S-ar putea strânge citații ce denotă un spirit hrănit cu cunoașterea *Vechiului Testament*, într-o scrisoare pe care amiralul a scris-o la Aya, prințului Don Juan: „Nu sunt primul amiral din familie. Dar dacă mi se acordă acest titlu este că se dorește ca după David, regele înțelept, i-a păstrat credința mai înainte de a deveni regele Ierusalimului, iar eu sunt servitorul aceluiași Domn care l-a ridicat pe David la acest rang".

Ce se poate conchide din aceste două explicații?

Și una și cealaltă, ce e drept, nu sunt decât niște simple ipoteze. Cea de a doua dispune față de prima de avantajul că se bazează pe o serie de fapte concrete. Ipoteza lui Gaya y Delrue nu reprezintă, în fapt, decât o simplă ipoteză și poate fi cu greu acceptată de către istorici, atâta vreme cât autorul său nu este în măsură să ofere acoperirea cu documente.

Teoria lui Salvador de Madariaga este seducătoare în mod incontestabil. Ea are meritul de a împăca tezele genoveze și spaniole. Ea rezolvă dilema pe care o ridică viața lui Cristofor Columb. Ea nu poate fi considerată ca definitivă, atâta vreme cât o genealogie incontestabilă a familiei Columb nu a fost încă descoperită.

Miercuri 11 octombrie 1492, marinarii aflați pe Pinta, una dintre cele trei caravele ce constituiau flota lui Cristofor Columb, au cules din valuri „un trandafir și o rămurică precum și o bucată de lemn sculptat ce semăna cu un instrument din fier, iarbă ce nu creștea decât pe pământ și o scândurică de lemn. Au respirat ușurați văzând aceste semne și au resimțit o bucurie mare".

Două ore înainte de miezul nopții, Cristofor Columb a zărit la orizont o lumină. „Era o lumânare de ceară ce se ridica și cădea, pe care au luat-o drept un semn al pământului".

Două ore după miezul nopții s-a auzit o lovitură de tun. Fusese tras de pe Pinta. Pavilionul era pe punctul de a fi ridicat. Un marinar, Rodrigo de Triana zărise de la prova navei, pământul.

Cristofor Columb devenise de acuma Mare Amiral al Mărilor și Oceanelor. Descoperise acest pământ necunoscut către care îl purtau visele sale.

Oricare ar fi originea sa, de unde ar veni, în acest al XV-lea secol în care spiritul nu se separa de materie, Cristofor Columb a trăit cea mai prodigioasă aventură pe care un om a trăit-o vreodată[1].

În mod indiscutabil, Cristofor Columb s-a născut la Genova. Documente descoperite recent în vechile arhive genoveze vin să sprijine afirmația primilor biografi ai marelui navigator. Dar, după cum a mărturisit mai târziu genovezul însuși, el s-a îmbarcat de timpuriu, reîntorcându-se doar arareori, din motive familiare, în orașul său natal.

În prezent se cunoaște motivul pentru care Columb nu a pomenit nimic despre cei zece ani dinaintea stabilirii sale în Portugalia, în 1476: fusese îmbarcat pe nave corsare catalane. Contrar anumitor credințe acreditate, corsarii nu erau pirați, ci o categorie aparte de marinari independenți aflați în slujba unui suveran sau mare senior care îi plătea. Activitatea de corsar îi putea pune să acționeze la un moment dat, prin jocul alianțelor, împotriva propriei sale patrii. Astfel, în 1476, Columb a servit în slujba unui corsar catalan aflat în subordinea regelui francez Ludovic al XI, împotriva unor nave genoveze. Bătălia s-a dat la Capul Sao Vicente, nava pe care se afla a luat foc și Columb s-a salvat înotând până în Portugalia, unde a rămas începând o viață nouă. El a trecut sub tăcere acest episod, despre care s-a aflat adevărul de către unii biografi ai săi din sec. XIX. Prin testamentul pe care l-a lăsat, fără nici o explicație, a transmis o despăgubire financiară anonimă către neguțătorii genovezi, pentru pierderile grele materiale și umane suferite în cursul bătăliei navale de la Sao Vicente. Dar tăcerea lui Columb mai are și o altă cauză: corsar fiind, s-a aflat și în slujba lui René de Anjou, pretendent la coroana catalană a lui Jean cel fără de Credință, regele Aragonului și părintele lui Ferdinand II Catolicul, suveran în slujba căruia avea să devină Columb. Din aceste motive, genovezul era indrituit să păstreze o discreție absolută în privința trecutului său aventuros.

1. Alain Decaux.

Mulți s-au întrebat ce anume l-a determinat pe Columb să rămână în Portugalia. Toate faptele sale, călătoriile, lecturile, relațiile cu oamenii și chiar căsătoria sa cu Filippa Moniz Perestrello au fost destinate unui singur scop: ideea călătoriei în căutarea unor noi pământuri și drumul spre apus.

În anii 1470, Columb era de acuma un marinar cu o bogată experiență de navigator. Stăpânea nu numai cunoștințele navigatorilor portughezi contemporani, dar și pe ale celor nordici. După unii autori și-ar fi conceput planul de străbatere a oceanului cu prilejul unei expediții organizate de regii Cristian I al Danemarcei și Alfons V al Portugaliei în 1477 în Islanda și Groenlanda.

Într-o scrisoare, Columb avea să menționeze: „Am navigat în anul 1477, în luna februarie, o sută leghe dincolo de insula Tile (insulele Feroe), a cărei parte australă e situată la 73° de linia Echinocțiului, și nu la 63°, cum susțin unii. Ea nu se află în interiorul liniei occidentale, cum spune Ptolomeu, ci mult mai la apus. În această insulă, care este tot atât de mare cât Anglia, călătoresc englezii, îndeosebit cei din Bristol. Pe vremea când am navigat eu, marea nu era înghețată, existau maree mari, în unele locuri ele creșteau de două ori pe zi la 25 brațe și coborau tot de atâtea ori de la această înălțime. Insula Tile, despre care vorbește Ptolomeu, este aceea pe care contemporanii noștri o numesc Frislandia".

Rândurile de mai sus demonstrează în mod incontestabil faptul că genovezul a întreprins călătoria, efectuând personal o serie de măsurători, fiind astfel în măsură să-l contrazică pe celebrul Ptolomeu.

Pe marginea volumului său *Historia Rerum*, de Enea Silvio Piccolomini (papă între anii 1458–1464 sub numele de Pius II), Columb avea să noteze: „Din Cathay (China), în Orient, au venit oameni. Am văzut multe lucruri deosebite, mai ales în Galway din Hibernic [Islanda]. În două bărci care pluteau în derivă, am văzut un bărbat și o femeie cu o înfățișare splendidă".

Columb a vizitat nu o dată coastele africane stăpânite de portughezi, cele constatate de el făcând obiectul unor însemnări pe marginea lucrării *Imago Mundi*, de Pierre d'Ailly: „Zonă toridă; este locuită, deoarece în zilele noastre acolo navighează portughezii. Într-adevăr, ea este foarte populată și, sub linia ecuatorială, se află fortăreața Mina, pe care noi am văzut-o și care aparține serenissimului rege al Portugaliei".

Este perioada în care Columb a adunat toată documentația posibilă despre tainele oceanului, inclusiv opiniile cosmografice și geografice ale diverșilor învățați. A purtat discuții cu savanții creștini și mauri, stabiliți în Portugalia din vremea lui Henric

Navigatorul (1394–1460), precum și cu piloți, de la care a cules informații ce aveau să-i servească mai târziu în călătoririile sale temerare.

Columb a fost preocupat de dimensiunile Oceanului Atlantic. Singurii autori cărora le-a acordat girul au fost Pierre d'Ailly, cancelar al Sorbonei, Piccolomini și Paolo del Pozzo Toscanelli, astronom florentin și autor al unei hărți ipotetice a oceanului Atlantic, care credea în posibilitatea străbaterii acestuia.

Din studiul materialelor care i-au parvenit, Columb și-a imaginat o ipoteză în care întrevedea existența unui nou drum spre Indii. Pentru el imaginația devenise o certitudine, o credință: „Era atât de sigur de descoperirea acestor pământuri – va scrie biograful său, Las Casas (1474–1560) – ca și cum ar fi avut cheia în buzunar". El a început prin a trascrie în fascicule legendele, teoriile savante, observațiile concrete și indiciile probante, pe care apoi le-a structurat într-un ansamblu coerent care avea să-i întărească convingerile. Conștient de importanța credinței sale, el nu și-a expus cât a trăit sistemul de gândire, la care ajunsese încă de la sfârșitul ședерii în Portugalia. A păstrat secretul planului său, dezvăluind cu zgârcenie doar minimum de informații, absolut indispensabile pentru reînnoirea încrederii în proiectele sale, cât și pentru păstrarea protectorilor. Această zgârcenie era perfect explicabilă: descoperirile pe care le sconta comportau prea multe câștiguri potențiale, iar garanția stăpâniriilor era, pentru descoperitor prea incertă, astfel încât se vedea pus în fața unei contradicții: 1) să-i intereseze de ajuns pe comanditar și pe protectorul politic pentru a obține mijloacele finanțării expediției și contractul ce-i garanta beneficiul; 2) să nu dezvăluie ceea ce ar putea antrena pe protectorul politic să promită mai puțin sau să încredințeze secretul unor subordonați ai întreprinderii, pentru ca astfel beneficiile lui să fie mai mari. Era vorba, în fond, de un anume mod de a-l înșela pe antreprenor. Columb va reuși să-și ducă la bun sfârșit planul imaginat de el. Proiectul său deși era ținut secret, el se afla punctat pe marginea cărților din biblioteca sa. Teoria care se afla la baza călătoriei spre vest avea câteva puncte principale: 1) peste o jumătate din suprafața globului este alcătuită din pământuri scufundate; 2) ținuturile uscate cunoscute, începând cu extremitatea Spaniei până la cea a Asiei, reprezintă peste 180 grade, poate chiar – după opinia lui Marinos din Tyr – 225 grade, deci oceanul cuprinde aproximativ 135 grade, distanță ușor de străbătut de un navigator priceput.

Columb și-a prezentat în repetate rânduri planul călătoriei

regelui Joao II al Portugaliei (1481–1495), dar acesta l-a respins de fiecare dată. În 1484 Columb a trecut în Spania, după moartea soției sale, împreună cu fiul său, Diego. Cei doi, tată și fiu, s-au adăpostit vreme de circa doi ani, la mănăstirea spaniolă La Rabida din Andaluzia. Contele de Medinaceli s-a arătat dispus să finanțeze expediția lui Columb, dar acesta avea nevoie de un rege spre a-i acorda privilegiile pretinse, printre care se numărau: numirea sa ca amiral al ținuturilor descoperite, titlul de vicerege cu dreptul de a numi guvernatori pentru ținuturile descoperite de el și o zecime din toate mărfurile și bogățiile produse în aceste posesiuni. Deasemenea pretindea să fie înnobilat, cu titlul ereditar.

Între regele Ferdinand de Aragon și regina Castiliei, Cristofor a preferat-o pe ultima. La 20 ianuarie 1486 planul său a fost supus atenției cancelariei regale a Castiliei. Comisia, compusă din savanți și marinari prezidată de principele Hernando de Talavera a respins planul, socotindu-l irealizabil.

În 1492 expediția lui Columb finanțată de Luis de Santangel iar navele și echipajele puse la dispoziție de suveranii spanioli au părăsit țărmul la 3 august. „Ați fost obligat de membrii consiliului nostru – scria Isabela regina Castiliei – să ne slujiți douăsprezece luni cu două caravele pe cheltuiala dumneavoastră la timpul și în locul pe care le vom cere noi. Ținând seama că noi am poruncit lui Cristobal Colon să meargă cu armata sa de trei caravele în unele locuri ale Mării oceanice, spre a îndeplini acolo o misiune spre folosul nostru, hotărâm să ia cu el sus menționatele caravele".

A urmat o lungă și grea traversare a Oceanului Atlantic după care Columb a debarcat la 12 octombrie pe insula Guanachari (San Salvador de astăzi), pe care a luat-o în stăpânire în numele suveranilor de la Madrid. Cu prilejul celor trei călătorii pe care avea să le mai întreprindă, Columb a mai descoperit Insulele Bahamas, Cuba, Santo Domingo, Antilele Mici, Puerto Rico și Jamaica. Cu prilejul ultimei călătorii a pus piciorul pe Continentul american propriu zis[1].

*

În ciuda senzaționalei sale descoperiri, Cristofor Columb a fost nedreptățit de societate și numele continentului pe care l-a descoperit i-a fost atribuit altcuiva. Este unanim cunoscut că toponimul America provine de la prenumele navigatorului italian

1. *Magazin istoric*, nr. 9/1970, nr. 9/1972, nr. 4/1973, nr. 3/1979, nr. 9–10/1980 și nr. 11/1982. Cristofor Columb, *La Deconverte de l'Amérique*, Editura Francois Maspero, Paris, 1979.

Amerigo Vespucci (1454–1512), deși descoperitorul a fost Cristofor Columb (1451–1506). Vespucci a lucrat inițial într-o casă de comerț italiană din Sevilla, ocupându-se de echiparea celei de a doua și a treia expediții întreprinse de Columb în căutarea Lumii Noi. Pasionat el însuși de descoperiri geografice, Vespucci a întreprins personal, în anii 1501 și 1502, o călătorie în noul continent, descriind coastele Braziliei de mai târziu. Din anul 1505 și-a pus serviciile în slujba Spaniei. Fără măcar să-l consulte sau să-i solicite consimțământul, Martin Waldseemüller, călugăr, geograf și cartograf german, contemporan cu el, a „botezat" noul continent descoperit de Columb cu numele lui Vespucci *„America"*. În zadar a încercat ulterior din toate puterile Waldseemüller să-și repare greșeala, menționând pe hărțile pe care le întocmea că Lumea Nouă a fost descoperită în realitate de Columb. Denumirea apucase să prindă teren și avea să se fixeze în conștiința universală rămânând până în zilele noastre. Deci, nu Vespucci i-a dat numele, ci fără știrea sa, călugărul Waldseemüller.

Francisco Morales Padron în cartea sa[1], înfățișează cum s-a ajuns la numele de America. Ne permitem să extragem din lucrarea sa câteva pasaje edificatoare, autorului citat revenindu-i paternitatea textului respectiv.

„La începutul secolului al XVI-lea, ideea unei alte lumi prinsese, să zicem așa, rădăcini în conștiința geografilor și mai cu seamă a navigatorilor. Ea răspundea unei nevoi simțite de om dintotdeauna, nevoie de evadare din cercul strâmt al vieții cotidiene. Această *«altă lume»* a fost considerată ca existentă „undeva" spre apus, la capătul unui drum plin de pericole și obstacole. Încă din antichitate, omul și-a imaginat această altă lume populată de animale ciudate, o vegetație luxuriantă și mai ales cu un sol bogat în aur, argint și diamante, care doar așteaptă să le culegi. Universul era considerat ca fiind simetric. Dacă cele trei continente cunoscute la acea vreme (Europa, Asia și o bună parte din Africa) ocupau mai puțin de un sfert de glob, era logic pentru navigatori să existe un alt continent necunoscut care să le echilibreze pe cele trei. Înțelepții antichității precum Ptolomeu, Platon, Seneca, Strabon, Plutarh și Erastosthenes au menționat în lucrările lor despre existența unor antipozi, cu un litoral întins la Sud de Oceanul Indian, denumit *Terra Australis*, un petec mare de pământ la Vest și mai ales posibilitatea ca un navigator experimentat și cutezător să poată naviga până acolo.

1. Francisco Morales Padron: *Historia del Descubrimiento y Conquista de America*, Sevilla, 1978.

Cristofor Columb, cunoscând toate aceste alegorii, le-a dat crezare și, punând în practică teoriile care circulau, a dat viață *celeialte lumi, Lumea Nouă*. Este semnificativ că el credea sincer în ipotezele sale, pentru că s-a adresat familiei regale spaniole cu cuvintele: «Altețele Voastre au aici o altă lume!» Și a arătat cu degetul pe hartă un spațiu necunoscut.

Corabia amiral, cu care Cristofor Columb a descoperit Lumea Nouă („Indiile" – după el).

Bartolomeu, fratele său, care se ocupa cu cartografia, a desenat o hartă în care unise Asia cu subcontinentul Sudic, teritoriu căruia îi atribuise denumirea de *„Lumea Nouă"*. În anul 1501, trimițând o scrisoare la Florența, un anume Bartolomeo Marchioni îi scria lui Cabral, descoperitorul și exploratorul țărmului Brazilian al Americii de Sud, referitor la expedițiile navigatorului portughez Petro Alvares: «El a întâlnit în călătoria făcută de curând o *lume nouă*...»"

Istoria atribuirii numelui de America lumii descoperite de Columb are un destin aparte.

În provincia franceză Lorena, nu departe de munții Vosgi, se afla Mănăstirea Saint-Dié în care își găsiseră adăpost un grup de călugări învățați, protejați de către René II, duce de Lorena. Formau o mică Academie, denumită *„Gimnaziul Vosgi"*. Membrii micii comunități științifice visau să devină un centru spiritual al lumii. Printre membrii grupului se numărau: Vautrin Lud, canonic și proprietarul unei topografii; Jean Basin, vicarul bisericii mănăstirii, Matthias Ringmann, poet și corector tipograf și Martin Waldseemüller, cleric aspirant la funcția de canonic. Acest grup de erudiți au hotărât să tipărească cele *„Opt cărți ale Geografiei lui Ptolomeu"*, iar Martin Waldseemüller a propus să i se acorde numele de *America* pământurilor descoperite de Cristofor Columb. Mai înainte de a se începe munca de tipărire a Geografiei lui Ptolomeu, Waldseemüller a redactat un prolog intitulat *Cosmographiae Introductio*. În timp ce lucra la acest prolog, s-a primit la Academie o descriere detailată a călătoriilor întreprinse de

Vespucci, intitulată *„Scrisoarea către Soderini"*. Scrisoarea a fost primită cu viu interes, a fost tradusă imediat în limba latină și a fost adăugată la *Cosmographiae Introductio*, dând un cu totul alt sens prologului.

Relatările lui Vespucci prin informațiile sale au produs o emoție mai mare ca cele datorate lui Columb. Acesta din urmă credea cu tărie că ceea ce descoperise era Asia în vreme ce Vespucci susținea că era vorba de cea de a *patra parte a lumii*. „Capitolul al nouălea din *Cosmographiae Introductio* vorbește despre *Lumea Nouă* și *America*, acesteia atribuindu-i-se vocabula de *Amerigen*, adică pământul lui Americus sau America, după Americus descoperitorul ei, la fel cum Europa și Asia au primit nume de femei".

La sfârșitul pasajului transcris, a fost tipărită vocabula AMERICA, de gen feminin, asemănătoare cu celelalte continente cunoscute: Europa, Africa și Asia. Noua denumire a fost trecută pe harta întocmită de Waldseemüller ce însoțea *Cosmographiae Introductio*. Două medalioane cu portretele lui Ptolomeu și Amerigo Vespucci erau dispuse lângă contururile Vechii și Noii Lumi. Numele de America era de acuma consacrat. La Sevilla, Amerigo Vespucci nu era la curent cu ce se întâmplă, iar Columb nu știa la acea oră că descoperise un nou continent. Vespucci a fost printre primii care și-au dat seama că ceea ce descoperise Columb nu erau Indiile Orientale, ci un nou continent. El a recunoscut sincer și deschis că ar fi o nedreptate ca numele său să fie acordat noului pământ descoperit de Columb.

Până în secolul al XVIII-lea denumirea de *America* nu a fost acceptată de spanioli. Astfel, Juan Vespucci, nepot al lui Amerigo, cosmograful Ribero, navigatorul britanic John Cabot în hărțile întocmite în 1523, 1529 și 1544 nu au folosit numele de America. La Casas (în sec. XVI), Antonio de Herrera (în 1600), Juan de Torquemada (în 1609), Fray Pedro Simon (în 1627), Fray Antonio de la Calancha (în 1638) nu au fost de acord cu numele lui Vespucci pentru noul continent. S-au vehiculat diverse denumiri, care mai de care mai fanteziste, iar disputa dintre partizanii uneia sau celeilalte partide nu a fost lipsită de vehemență. Iată care a fost istoria adevărată a substituirii numelui lui Columb cu cel de America, apărut pentru prima oară în harta lui Waldseemüller din 1507.

*

Nici până în ziua de azi nu se cunoaște petecul de pământ pe care a călcat Cristofor Columb când a debarcat în Lumea Nouă,

continent de a cărui denumire a fost deposedat printr-o ironie a soartei după cum am văzut mai sus.

O altă întrebare care îi preocupă pe istorici se referă la locul în care își doarme somnul de veci „Amiralul Oceanului". Cercetătorul englez Richard Halliburton a întreprins în acest sens o serie de investigații al căror rezumat îl prezentăm cititorilor noștri[1].

Disputa științifică în privința locașului de veci al marelui navigator au început în a doua jumătate în urmă cu două secole la Santo Domingo, oraș din Insula Haiti. În 1877 în catedrala centrală din Santo Domingo au început reparațiile capitale. Săpăturile din jurul altarului au scos la iveală o ladă masivă din metal ce purta inscripția: *D. de la A. per Ate*. Savantul englez dr. Cronau ocupându-se de descifrarea inscripției, i-a atribuit următoarea semnificație: *„Descubridor de la America, primer Amirante"*. În traducere: „Descoperitorul Americii, primul amiral". Pe cele trei laturi ale lăzii se aflau săpate inițialele *C. C. A.* care au fost tălmăcite astfel: *„Cristobal Colon Almirante"*. Deschizându-se lada, pe capacul acesteia în fața lui interioară se afla inscripția prescurtată: *„Illtre y Esdo Varon Dn – Cristobal Colon"*. În traducere: *„Ilustrul și celelbrul baron Cristofor Columb"*. Era, deci, vorba de osemintele lui Cristofor Columb înhumate în insula în care, pe patul de moarte, ceruse să fie înmormântat. Deși lucrurile erau cât se poate de evidente, autoritățile spaniole au refuzat să accepte acest adevăr și au mers până acolo încât l-au aruncat în temniță pe propriul lor diplomat ce primise sarcina să autentifice rămășițele lui Columb, susținând că acesta ar fi înmormântat în realitate la... Havana.

Cum s-a ajuns la aceste neconcordanțe. După cum bine se știe, Cristofor Columb a murit în 1506 în Spania la Valladolid și a fost înmormântat cu titlul provizoriu lângă Sevilla. Dar Columb ceruse să fie înmormântat în Insula Haiti pe care o descoperise cu prilejul primei sale călătorii întreprinse în căutarea Lumii Noi. El a fost ca atare înhumat în Catedrala din Santo Domingo, împreună cu fiul său Diego, iar pe ambele morminte a fost depusă o placă de marmură masivă. Mai bine de o sută de ani lucrurile au rămas așa.

În 1655, englezii asediază Santo Domingo și, pentru a se evita profanarea mormântului din Catedrala orașului, preoții au îndepărtat placa de marmoră a cărui inscripție dezvăluia conținutul. După terminarea războiului era normal ca placa să fie repusă la locul ei, dar circa 150 de ani mormântul a plutit în anonimat.

În 1795, Spania a cedat insula Haiti Franței prin tratatul de la Bâle. Spaniolii, pentru a nu se despărți de rămășițele lui Columb,

1. Eusebiu Nicorescu, *Magazin istoric*, nr. 9, 1972, p. 30.

au hotărât să le transfere în Cuba aflată la acea dată sub dominaţia lor. Au desfăcut pardoseala din incinta catedralei, au scos o ladă de metal şi au transportat-o la Havana depunând-o în catedrala din oraş. Pe mormânt au aşezat un basorelief cu inscripţia: *„Osemintele şi figura eroică a marelui Columb. Să odihneşti în pace în acest lăcaş şi în sufletul poporului tău"*.

Timpul scurs a făcut să se uite că era vorba de două morminte: cel al lui Columb şi al fiului său, Diego. Osemintele transportate în Cuba de spanioli erau ale lui Diego. În 1898, în urma războiului de eliberare naţională împotriva dominaţiei spaniole, are loc semnarea tratatului de la Paris şi Spania renunţă la drepturile sale asupra Cubei, care devine republică independentă. Autorităţile spaniole decid mutarea rămăşiţelor atribuite lui Cristofor Columb şi lada de metal este transportată la Sevilla şi introdusă într-un sicriu de onix. Dar nu conţinea resturile lui Columb, ci pe ale fiului său. Rămăşiţele lui Columb au rămas la Santo Domingo, în Catedrală şi în fiecare an la 12 octombrie, ziua în care se serbează descoperirea Americii, cetăţenii oraşului îi aduc un pios omagiu amiralului.

*

O controversă din cele aşa-numite „de prioritate", iniţiată de cercetătorii Universităţii din Yale şi care şi-a găsit curând o serie de adepţi, a pus sub semnul întrebării meritele lui Cristofor Columb ca prim descoperitor al Americii. De această dată nu mai este vorba de Cavalerii Templieri, ci de vikingi, care, conform ipotezei acestor cercetători, ar fi ajuns pe coastele denumite ulterior americane, încă pe la începutul secolului XI, iar unele hărţi, care, printr-un ciudat concurs de împrejurări, nu s-au distrus în următoarele nouă secole ar demonstra, istoric, meritele „incontestabile" ale navigatorului viking Leiv Erikson. Din fericire, însă, s-a observat curând de către alţi specialişti, că, spre deosebire de vikingii care au navigat spre apus, aşa cum navigau în mod curent spre Norvegia, Islanda, Groenlanda, (întâlnirea cu coasta americană neconstituind pentru ei o veritabilă descoperire) traversarea Mării Întunericului de către Cristofor Columb reprezenta un *act lucid*, expresia unei convingeri proprii ştiinţifice după care, navigând spre apus, urma să găsească logic şi imperios necesar noul drum pe apă spre Indii. Hărţile vikingilor ar fi putut să demonstreze, cel mult, că ei au ajuns înaintea lui Columb pe ţărmul Americii, dar nu confirmă şi nu constituie nici un moment descoperirea ei. Mai mult chiar: contrastul dintre expediţiile lor şi expediţia lui Columb, ca şi între diferitele expediţii cartagineze şi cele ale lui Vasco da Gama este analog contrastul dintre descoperirea întâmplătoare a magnetismului, ori a puterii

vaporilor, în antichitate şi punerea lor în valoare de către ştiinţa modernă.

Relativ mai recent, s-a afirmat – prilej de nouă controversă – că temeritatea lui Columb, cât şi a susţinătorilor săi, cei care i-au finanţat expediţia, s-ar fi întemeiat pur şi simplu (sincer spus: „fără merit") pe hărţile unor navigatori care ar fi ajuns şi ei, şi tot întâmplător – dar înaintea lui Columb – la ţărmurile noului continent. Probele furnizate firește, ar putea fi sau nu acceptate... Dar probele, oricare ar fi, nu pot schimba coordonatele reale ale tentativei întreprinse de Columb, în 1492 şi, ulterior, de Cabot, Amerigo Vespucci, Vasco da Gama sau Magellan.

Anul 1492 marchează în fapt începutul descoperirilor premeditate. Prin Columb şi o dată cu Columb, nu se descoperea doar un continent, se descoperea un alt mod de a naviga. O navigaţie care – ca şi descoperirea Americii – devin atunci şi abia atunci, posibile, nu pentru că ar fi existat o hartă a unui alt căpitan de vapor, ci pentru că se descoperise busola, cârma cu entambou, praful de puşcă, cât şi nenumărate alte perfecţionări substanţiale ale transportului naval. Şi tot atunci, aşa cum se impune reciproca unei teoreme, călătoriile şi noile descoperiri veneau să defrişeze temerar noi drumuri şi în sfera „navigaţiei intelectuale". Cu o viziune mai exactă (verificată obiectiv) asupra Pământului, oamenii au putut privi cu mai multă luciditate şi îndrăzneală spre cer. (Copernic, Kepler, Galileu etc.). De unde încă o dată falsitatea controversei Columb–Erikson sau Columb un oarecare căpitan de vas. Vikingii au putut da unor regiuni ale acestui continent câteva nume, iar posterităţii, cu întârziere, câteva hărţi eronate. Columb, Cabot, Vasco da Gama, Magelan, cum scria Jean Fernel încă din 1530, „ne-au dat un glob nou" şi au accelerat „renaşterea glorioasă a artei şi a ştiinţei după 12 secole de letargie". Şi dacă „Lumea nouă" nu a primit, poate, denumirea cea mai judicioasă care ar fi putut fi dată noului continent, rămâne cert că, privite în perspectivă istorică, descoperirile geografice şi ştiinţifice ale acestei epoci de înfloritoare renaştere, au deschis larg poarta ştiinţei moderne şi, implicit, poarta unei lumi chemată spre înnoire.

Hărţile amiralului Piri Reis au fost cunoscute de Cristofor Columb?

„Nu există pe lume hărţi ca acestea..." Sunt cuvintele lui Piri Reis, comandantul şef al flotei otomane în prima jumătate a secolului al XVI-lea, dar neremarcat de istorie.

Printre lucrurile ultimului sultan al Turciei, a fost descoperită, în 1929, de către arheologul turc Halil Eldem, o jumătate a unui mapamond, identificată a fi aparținut amiralului Piri. Ea datează din anul 1513 și conține 26 de însemnări marginale, dintre care 4 privesc direct extremitatea sa sudică. Prima comunicare o face, în 1931, germanul P. Kahle, iar Societatea Turcă de Istorie o publică în anul 1935. În 1957, americanul Arlington Mallery ajunge la concluzia că pe ea se distinge clar trasată adevărata coastă a Antarcticii, ca și când nu ar fi acoperită de calota glaciară. O examinare a probelor de pământ luate în vecinătatea Mării Rose, arată că continentul este „placat" cu gheață de minimum 6000 de ani. În 1960, rușii L. Vasilevski și L. D. Dolgusin au susținut afirmația lui Mallery, recunoscând pe hartă chiar și Țara Reginei Maudi din jurul Polului Sud. Studiind harta pe baza unui sistem ales de coordonate de referință, în timpul primului An Geofizic Internațional, un grup de cartografi americani a descoperit o rețea pe care, aplicând-o, au reușit să transpună harta în sistemul obișnuit de proiecție. Senzație! Întâiul desenator al hărții avea cunoștiință de sfericitatea Pământului. Ba, chiar s-a imaginat stând într-un punct din spațiu, deasupra planetei, prelucrând de acolo, minuțios, toate detaliile. Contururile răsăritene ale dublului continent american erau surprinzător de aproape de realitate, într-o epocă cu multe pete albe existente pe suprafața pământului. Între altele, pe hartă pare a figura un lanț de munți antarctici, descoperiți abia în 1952.

Pornind de la aceste constatări, perioada căreia i se putea atribui paternitatea de concepție a unui cartograf de mare valoare care a executat harta s-a estimat la 10.000 de ani, în timpuri adjudecate atlanților și celebrei lor culturi!

O altă hartă, datând din 1502, ne prezintă deșertul Sahara ca fiind un pământ fertil, cu lacuri mari, râuri și orașe înfloritoare care ar fi existat odată.

Mapamondul lui Filip Buache, din 1737, arată Antarctica, așa cum a fost copiată după o veche hartă grecească, formată din două mari insule separate de o mare interioară. Dacă am înlătura gheața, într-adevăr Antarctica ar prezenta această configurație, lucru necunoscut până în 1958.

Alte hărți figurează și cu ghețari din ultima glaciațiune europeană, sau strântoarea Bering ca un istm. Lucru care a existat într-adevăr o dată!

Profesorul Charles Hapgood și-a petrecut mulți ani cu cercetarea hărților medievale, reexaminându-le în lumina conținutului informațional asupra Pământului, necunoscut la vremea când au

fost făcute. Opinia sa, împărtășită de cea mai mare parte a specialiștilor, este că ele au fost copiate și recopiate de-a lungul secolelor, pornind de la exemplare „unu" aflate, în mod sigur, în Marea Bibliotecă din Alexandria, demonstrând existența celor două Americi și a Antarcticei cu mii de ani înaintea lui Columb. Caracteristicile de relief ale acestor hărți, recopiate după cele din antichitate, pot fi localizate numai dacă se cunoștea trigonometria sferică și dacă se dispunea de instrumente cu o excelentă precizie, sau erau posibile prospecții aeriene. Fondate pe cele mai corecte informații geografice, ele și-au depășit epoca.

Față de cele expuse mai sus, cercetătorii americani au emis ipoteza că Columb a avut acces la unele hărți ce reprezentau planiglobul, fapt care i-a permis să sugereze ideea călătoriilor sale privind drumul spre Indii.

Adevăratul Michel Angelo

Crescut în splendorile Florenței Medicilor, frecventând atelierele celor mai mari maeștri ai epocii, acest modest țăran toscan avea să cunoască culmile măreției și să facă față papei Iulius al II-lea care i-a încredințat sarcina să decoreze Capela Sixtină și care de multe ori nu era de acord cu el în privința semnificației unor scene biblice cărora el dorea să le acorde o strălucire mai mare. Viața lui Michel Angelo a fost o prodigioasă aventură de la un cap la altul.

Ca fizic nu era înalt, dar avea umerii largi, un piept puternic și un corp solid. Fața îi era rotundă, fruntea mare și patrată, brăzdată de șapte riduri pronunțate, cu tâmplele ce-i depășeau urechile care îi erau lungi și ușor de remarcat. Nasul era puțin turtit. Torrigiano, rivalul său din tinerețe, i-l fracturase cu o lovitură de pumn. Ochii erau mai curând mici, de culoare cafenie, cu mici puncte strălucitoare și galbene. Sprâncenele îi erau rare. Buzele subțiri, cea de jos mai groasă și proeminentă. Pe bărbia bine conturată creștea o barbă neagră, cu peri albi numeroși, împărțită în două vârfuri ascuțite.

Aceasta este descrierea lui Michel Angelo făcută de Vasari. Ea este de acuma celebră și toți biografii au adoptat-o. La rândul nostru ne-am însușit-o. Contemporanii menționează că Michel Angelo avea o fire sobră, era frugal, îi plăcea să meargă mult pe jos și nu se dădea în lături de la orice oboseală a corpului. Se știe că după cei patru ani petrecuți pe schelele Capelei Sixtine îi scăzuse vederea în așa măsură că, încă multă vreme, nu mai putea citi o scrisoare decât privind un obiect ținându-l deasupra capului. Nu avea încă treizeci și șapte de ani, când bustul său deformat semăna cu un trunchi de arbore noduros și gros ce căuta lumina soarelui.

Niciodată nu se preocupase de persoana sa. Îmbrăcămintea purtată era aceea a unui țăran, cu apucături bizare: manta neagră, capă de stofă pe cap. Vasari relatează că, îmbătrânind, purta, pentru a-i comprima venele de la picioare, ciorapi din piele de câine. Nu-i scotea vreme de luni întregi și adesea, când dorea să-i scoată, îi trăgea o dată cu pielea de pe picioare.

Nopțile îi erau scurte, tulburate de visuri și prevestiri. Atunci, nu putea să doarmă, se trezea, și-și lua pensula. Pentru această muncă de pasăre de noapte, el își confecționase un fel de coif din hârtie pe care își fixa o lumânare astfel ca să nu-i împiedice mișcările mâinilor. Stranie viziune a acestui om urât, singuratic și teribil de dur cu el însuși, care se înverșuna în întuneric asupra formelor frumoase!

Avea secrete pe care portretele sale le trădează?

Cel mai bun este acela al lui Marcello Venusti, aflat la muzeul Capitoliului. El corespunde întocmai descrierii lui Vasari. Se pot distinge ridurile, nasul turtit și cele două vârfuri rebele ale bărbii. Ochii, nu erau totdeauna mici și se putea citi în ei o expresie care nu te putea înșela. Era un amestec de anxietate și de suferință totodată. Această privire constituia un apel timid care știa că nu e înțeles. Trăsăturile feței dezvăluiau forța și obstinația. Ascundea un suflet turmentat în veșmântul unei ființe retrase în sine. Și dacă privești mai de aproape această imagine, îți dai seama că ai în fața ta un vinovat care îți imploră milă.

Sculptor, pictor, arhitect, el însuma triple dificultăți. Era omul cu o sută de rivali. Și ce rivali! Bramante, Rafael, Vinci. Toate acestea îi scuză mania de persecuție care îl cuprindea deseori și accesele de mânie îndreptate împotriva protectorilor săi. Adevărata grandoare are întotdeauna o latură abruptă. Să nu o confundăm cu orgoliul.

Cineva se poate întreba – dacă nu cumva el se simțea în afara timpului său. Fără nici o îndoială că Michel Angelo suferea enorm. Arta sa era anterioară Renașterii. Modelele sale erau oferite de titani și profeți, toți debordând de o virilitate olimpiană. Dar, la fel cu umanitatea suferindă autorul a invoca acea lume cu capul plecat și mâinile contorsionate precum creaturile din opera sa „Judecata din urmă".

Nu credea în supremația fericirii. Cercetările sale nu aveau un scop. Vedea arta ca pe o haină frumoasă care spune totul de la prima vedere. Dar, inconștient sau nu, creator al unui univers tragic, el presimțea că lucrează pentru eternitate.

Sculptura sa nu a inventat realismul, dar l-a anunțat prezicându-l și a știut să impună alte semne decât acelea ale frumuseții perfecte. Aceste visuri îl îngrozeau, această melancolie și această beție care îl stăpâneau, îl transpuneau într-o situație penibilă, într-o contursiune dureroasă. Chiar protuberanța mușchiului este un semn al excesului. Un medic priceput, poate descoperi, cu siguranță, câteva anomalii examinând corpul gol al lui Michel Angelo. El este strămoșul existenței caracterului în frumos.

Prin aceasta, Michel Angelo ne surprinde pentru că se reînnoiește mereu. Între degetele sale, imposibilul devine adevăr. Seninătatea îl sufocă. El nu visează decât la dumnezei trufași sau suflete deznădăjduite.

De aici, poate, disprețuirea diletantismului însuși – și mai ales – atunci când acesta era practicat de un creier superior cum a fost acela al lui Leonardo da Vinci. Trebuie să citești în relațiile timpului întâlnirea dintre cei doi oameni și disputa lor. Michel Angelo s-a comportat ca un bădăran necioplit și susceptibil, iute la mânie și nedrept. Acest spirit care disprețuia pasiunile s-a văzut închis în cercul meditațiilor pesimiste.

Trăind în singurătate și meditație, o făcea pentru a ajunge la exaltare, își striga nenorocirea și își mușca pumnii. Era, totuși, un vizionar perpetuu în căutarea realității, al cărui spirit de observație se afla în permanență în mișcare și se făcea simțit prin opera sa. Vasari ne spune că dispunea de o memorie excepțională și puternică. „Când vedea o dată un lucru, îl reținea cu fidelitate, încât îl putea reproducea în așa fel, încât nimeni nu își putea da seama că l-a făcut fără să aibă originalul înaintea ochilor. El nu a făcut niciodată o operă care să semene cu o alta pe care o mai făcuse, pentru că își amintea perfect de tot ceea ce crease mai înainte".

Trebuie să remarcăm cele spuse mai sus se aplică la operele create la douăzeci de ani. Alegerea subiectelor profane constituie o revanșă împotriva marii temeri pe care i-o va inspira, câțiva ani mai târziu, teribilele profeții ale lui Savonarola. Ar fi o ipoteză. Adevărul este că a călătorit mult, a fost la Veneția și la Bologna. Nu puteai frecventa atelierele și mângâia marmura fără a-și trăi viața. Cu toate acestea, ambiția sa nu-l va împinge mult timp pe această cale. La douăzeci și șase de ani, la reîntoarcerea la Florența, și-a început cioplirea colosalului „David" într-un bloc de marmură pe care nimeni nu îndrăznea să-l atace. Era începutul visului său de putere pe care-l va continua până la sfârșit, vis niciodată satisfăcut, din ce în ce mai grav și care avea să-l separe definitiv de ceilalți artiști ai timpului său. Romain Rolland a făcut primul observația că iubirea lipsește din sculpturile și picturile lui Michel Angelo. „Pare că i-ar fi fost rușine să-și amestece slăbiciunile ce zăceau în inima sa". Este adevărat. Nici o Evă nu există în opera sa, nici în marmură și nici în pictură. Nimic decât figuri alegorice sau Sibile care poartă la sânul lor sumbrul destin al lumii. O *Leda* pe care o cunoaștem, face excepție. Grația feminină nu apare decât o dată, și printr-un straniu anacronism, în *Pieta* în care o Madonă juvenilă ține pe genunchii săi cadavrul lui Christos. „Pentru ce ați

făcut-o așa de tânără?" a fost întrebat maestrul într-o zi de discipolul său Condivi. Și bătrânul Michel Angelo, regăsind în străfundurile inimii sale nu se știe ce obsesie de puritate, a dat grav acest răspuns: „Ea era virgină".

O altă dramă a conștiinței sale. Era credincios și un bun fiu al Bisericii, dar în felul unui Florentin gelos de Roma și pentru care cuvântul Republică suna tot atât de tare precum clopotele. Poate să fie adevărat, cum se spune, că ar fi fost de partea lui Luther. Dar dacă el a aprobat unele reforme ale clerului, prin viziunea prometeică a creației și a condiției umane, el se situează mai aproape de *Evanghelii* decât oricare alt credincios al vremii sale.

Este, oare, adevărată această anecdotă relatată de Vasari? Papa, când a fost terminată Capela Sixtină, s-a plâns lui Michel Angelo: „Îmbogățește capela cu culori și aur, căci este prea săracă". Și Michel Angelo a avut șiretenia să-i răspundă: „Sfânte Părinte, în vremurile acelea oamenii nu purtau aur pe veșmintele lor, iar aceia pe care i-am pictat acolo sunt sfinți și nu dispuneau de bogății pentru că le disprețuiau".

În sfârșit, cum se poate uita că lui Brutus și nu pe Cezar i-a făcut bustul? Și că în trăsăturile unui om care și-a pus viața pentru libertate, el a pus razele unei bucurii liniștite.

Îi plăcea să frecventeze pe oamenii simpli, luntrași care transportau blocurile de marmură sau artiști a căror naivitate îl încânta. Unul dintre aceștia era un pictor fără talent, dar un tovarăș plăcut, care își ducea modestul său bagaj la țară și căruia Vasari i-a consemnat numele obscur: Manighella. Într-o zi, acesta s-a dus la Michel Angelo și, cu un tupeu caracteristic, i-a cerut să-i facă niște crochiuri ale Sfântului Roch și Sfântului Anton, pe care el le-a colorat după aceea pentru țărani. Michel Angelo, care refuza comenzile suveranilor, atunci și-a lăsat lucrul și i-a executat desenele cerute. Printre altele se afla, din câte se pare, și o admirabilă crucificare, pe care șiretul Manighella a obținut o copie. Făcând cu abilitate un soi de imitație de crucifix de carton, faptul i-a provocat lui Michel Angelo o stare de veselie de nedescris, menționează Vasari.

Povestea lui Topolino este, de asemenea, caracteristică. Acesta era un modest cioplitor în piatră, care trăia la Carrara și-i dădea marmură lui Michel Angelo. Era stăpânit de ambiția de a deveni sculptor și în corabia încărcată cu marmură el punea trei sau patru figurine pe care le schițase și care-l făceau să se prăpădească de râs pe Michel Angelo.

Într-o zi, coborând din munți, el a început să sculpteze un Mercur, pe care, după ce l-a terminat, i l-a arătat lui Michel Angelo.

„— Tu ești nebun de vrei să faci statui, i-a spus atunci Michel Angelo. Nu vezi că Mercur pe care l-ai făcut are picioarele prea scurte? Este un pitic, un estropiat!

— Dacă nu e vorba doar de asta, îl voi remedia. Lasă-mă s-o refac.

Michel Angelo nu a mai spus nimic și după plecarea sa iată-l pe bietul cioplitor în piatră că taie picioarele Mercurului deasupra genunchilor și le fixează în loc de încălțări ascunzând astfel tăieturile. A reușit în acest mod să lungească corespunzător statuia.

Michel Angelo, după ce a văzut-o din nou, a râs de stratagema cioplitorului, fiind încântat ne spune Vasari, de a vedea cum astfel de ignoranți aflați în dificultate descoperă soluții care scapă oamenilor de talent."

Ceea ce l-a salvat de exagerare și a salvat statuile sale de răceală sau rigiditatea simbolurilor, a fost fidelitatea față de corpul omenesc.

El îl adora. Trebuie că îl cunoștea de la cap și până la călcâi. Mâinile sale nu se puteau dezlipi de el. Ele trebuiau să-l simtă, să-l palpeze, să exprime totul. Chiar în cazul lui *David*, colosul căruia i-a dat peste cinci metri înălțime, el va surprinde mușchiul care tresare și pieptul care respiră.

El știe să combine supleţea cu virilitatea, căldura sentimentelor cu tensiunea mușchilor. Toți eroii săi prezintă un aer natural, chiar și tânărul cuceritor al „Victoriei" atinge apoteoza triumfului. Și apoi știe să le confere ceea ce el însuși denumea „lumina locului". Un nud de Michel Angelo este un lucru în care autorul concepea imediat viața sub toate aspectele ei: materie și spirit.

Este un cercetător neobosit. Acestui corp pe care îl îmbrățișează, el îi impune un rol dificil, adesea ilogic. Imaginația sa ameţitoare i-o dictează. Dar ea nu cade niciodată în artificial.

Michel Angelo a scris și versuri. Acest lucru este puțin cunoscut. Dacă versurile sale se aseamănă uneori cu madrigalul și fandoselile epocii, ele exprimă foarte bine totdată și cavalcada vieții sale.

De ce s-a dedicat uneori poeziei? Paul Hazard, care i-a tradus în limba franceză mai multe sonete, a răspuns la această întrebare: „Se poate datora acest lucru fanteziei sau purei întâmplări. Poate din dorința de a căuta o altă modalitate de exprimare... El se confesa spiritului său și inimii sale. Gânduri pure, rebele la încătușări, care nu pot suporta decât un minimum de materie, simboluri cărora trebuie să li se caute sensul în profunziumi, dincolo de vâltorile

suprafeței; stări fugitive, clipe de viață, beții ale unei pasiuni niciodată satisfăcută, melancolie, nostalgie, regrete, profesiuni de credință; mărturisiri care trădează scuze și dobândesc o oarecare demnitate din faptul că ele capătă pentru a se traduce o formă nepieritoare" astfel este, cel puțin în parte, conținutul poeziilor lui Michel Angelo.

În zilele noastre, există un poet asemănător, care și-a compus versurile în același clar-obscur traversat de fulgere și sub imperiul acelorași sentimente. Este vorba de Cavafy, un grec din Alexandria, mort la începutul secolului și pe care literatura greacă îl situează printre cei mai mari exponenți ai săi.

Posteritatea nu poate să-și împartă admirația sa între frescele ce decorează Capela Sixtină și Moise și se întreabă adeseori dacă Michel Angelo a preferat sau nu sculptura picturei. Cum poți să te îndoiești? În tinerețea sa, pe prima a ales-o în mod deliberat și a denumit-o până târziu drept *„l'oprea della prim'arte"*. Temperamentul său de artist, îndrăgostit de măreție și eroism, a înțeles de îndată că sculptura permite lovituri mai violente și va deschide un câmp mai vast descoperirilor sale. Pe vremea lui Michel Angelo, pictura trecea drept o întruchipare a perfecțiunii și nu se vroia a fi altceva.

Judecarea sa s-a schimbat în momentul în care, în cele din urmă, s-a putut plimba prin capela Sixtină pe care o pictase vreme de peste patru ani, în care timp repetase cu obstinație papei, care se împacientase: „Eu nu sunt pictor...".

Dispunem astăzi de o scrisoare a sa în care îi mărturisește că și-a modificat modul de a gândi: „Două lucruri care tind către un același sfârșit și care provin de la aceeași sursă nu diferă cu nimic între ele. Nu există între pictură și sculptură nici o diferență: e exact vorba de același lucru".

Este adevărat că el a reușit să picteze pe bolta capelei Sixtine, în partea dedicată „Creației Lumii", o epopee care nu se aseamănă cu nimic din ceea ce a creat în pictură. Se poate spune că el nu și-a modificat în timp tehnica de a picta. Acolo unde un altul ar fi făcut uz de ceva înșelător ochiului, el a impus modelul și a făcut să triumfe plasticitatea. E cazul lui *Moise* și *David* și există *„lumina locului"*.

Avea vârsta de șaizeci de ani când a întâlnit-o pe aceea care încarna singura legătură feminină pe care a cunoscut-o în viața sa.

Vittoria Colonna avea patruzeci și trei de ani și nu fusese niciodată frumoasă.

Era o fire filosofică, pasionată, dar de maniera unei intelectuale

care ar fi mândră de frigiditatea sa. Vreme de zece ani, ea l-a supus pe Michel Angelo tirului întrebărilor, biletelor și poemelor sale. Ea l-a îmblânzit puțin câte puțin scoțându-l din sălbăticia sa. O femeie de spirit, când intenționează să conducă un bărbat, se folosește de toate șiretlicurile unei curtezane. Și aceasta, care era una dintre personalitățile țării sale, și-a dat silința fără prea mari eforturi.

El i-a dedicat sonete care o încântau. Era un magnific ornament pentru mistria și elocința sa. Și această galanterie eterată, complet nouă în viața sa, a devenit pentru el un dulce obicei. Nu mergem mai departe. Legătură spectaculoasă, în care se discuta despre orice afară de probleme carnale, l-a amețit foarte mult pe Michel Angelo. Când ea a dispărut, el a simțit un gol. Onestul Candive menționează că încă după câțiva ani se mai gândea la ea și spunea cu tristețe: „Ea a vrut să-mi facă un mare bine și eu la rândul meu la fel. Moartea mi-a răpit cel mai mare prieten". Eros este absent din acest epitaf.

Familia sa îi era departe și Urbino, servitorul credincios, murise. El nu și-a format discipoli. Știa că este unic. Poate că era în însuși spiritul său absolut, în pesimismul său, ceva care descuraja un talent ce se naște. Și un tânăr neîndemânatic nu ar fi avut nici o șansă să vadă pe bătrânul pescar reprezentat sub mantia lui Iosif din Arimatia.

În jurul lui se aflau câțiva confidenți, un Vasari, un Candive, oglinzi puțin corecte pentru această imagine uriașă. De altfel, toți îl cunoșteau și se temeau de izbucnirile sale. Leonardo, nepotul favorit și moștenitorul, știa câte ceva și în fiecare scrisoare i se aducea reproșuri și aprecieri.

Atelierul său – dacă se poate numi așa această cameră în care spânzurau pânze de paianjeni – era mărturia stărilor sale de spirit. Uneori, atunci când o statuie nu-i plăcea, nu o mai termina. Ea rămânea încastrată în marmură, ca un ideal schițat. Când visurile avortate îl exasperau, și le sfărâma cu lovituri de ciocan.

Ce gândeau despre el protectorii săi, acești papi care se succedau și îi impuneau, fiecare în felul său, gloria familiei lor? I s-au acordat onoruri, a vrut să fie păstrat pentru Roma și a fost tratat cu blândețe. Dar toți acești mecena se temeau într-o oarecare măsură de toanele și ieșirile acestui bătrân fantastic și nu îndrăzneau să-l susțină pe față.

În fond, acei care l-au susținut cel mai bine, au fost adversarii săi. Când papa Farnese i-a comandat un palat lui Michel Angelo și i-a încredințat construcția viitorului dom Sfântul Petru, ei au protestat împotriva acestei alegeri. La vârsta sa să improvizeze a fi

arhitect! Nu era avantajos să încredințezi o asemenea sarcină unui om în vârstă de optzeci de ani, care se îndoia de el și nu mai termina nimic.

A iubit totdeauna lupta și sarcina de a-și pune toate forțele în joc. Pentru a crea, trebuie o gândire solitară, șantier care îi aparținea și ideea de luptă continuă.

Rezumând cele relevate mai sus, trebuie să evidențiem, în primul rând că Michel Angelo a fost destinat să joace un rol singular în arta, nu numai a timpului său dar și a multor veacuri viitoare. De origine modestă, s-a purtat ca un om simplu și i-a plăcut compania oamenilor din popor. Cu cei avuți și aflați la putere era demn și nu se sfia să-i sfideze, fiind conștient de valoarea sa.

Nu era sociabil decât cu oamenii umili pe care îi aprecia și respecta. Nu a avut prieteni și nici discipoli. Introvertit, bântuit de fantasme, trăia o tragedie internă, nelăsând să străbată frământările care-l chinuiau. Nu a avut viață de familie. Singura femeie din viața sa – Vittoria Colonna – a constituit un episod fugitiv, curmat de timpuriu. S-a vorbit și mai ales s-a insinuat mult pe seama relațiilor sale cu femeile. Munca îl absorbea în prea mare măsură, încât „ardea" și nu mai avea nici o disponibilitate pentru sine. A fost un titan, predestinat a trăi pentru artă, sacrificându-se pe sine. Orice gând urât la adresa sa este un sacrilegiu... Privit astfel, Michel Angelo nu mai constituie o enigmă. El s-a născut prea devreme pentru contemporanii săi.

Pentru ce a fost executată Maria Stuart?

Elisabeta I a Angliei a domnit patruzeci și șapte de ani (1558–1603), epocă în care pe firmamentul Angliei au apărut nume nemuritoare precum cele ale lui Shakespeare, Ben Johnson, Marlowe, Webster, Burton, Purcell și am putea cita încă mulți alții. În același timp, apuneau în valuri drapelele purtate de personalități precum Hawkins, Raleigh, Chancellor, Drake, Cavendish și alții. Mica națiune pământeană era conștientă că marea îi era domeniul său, Pământul făgăduinței.

„Să nu se spună că reforma noastră înclină către cruzime". Această frază spusă de Elisabeta în primele zile ale domniei sale, valora în spiritul său, tot atâta cât pentru Anglia cât și pentru Irlanda. Convinsă să prima sa datorie era să mențină unitatea regatului, constituit din cincizeci la sută catolici, Elisabeta a optat pentru o politică de mijloc în materie religioasă. Încoronată după ritul catolic, ea a permis folosirea limbii engleze pentru oficierea slujbelor în biserică. A cerut să i se atribuie titlul nu de șef suprem al bisericii, ci pe acela de „guvernator suprem al Bisericii Angliei", nuanță care din punct de vedere al Romei, își avea prețul ei. A cerut să se modifice *Prayer Book*, scoțând din text aluziile la „episcopul de la Roma și atrocitățile abominabile pe care le-a făcut". Pe scurt, se dovedea a avea un spirit conciliator dezvoltat. Ea dorea ca supușii săi catolici din Anglia și Irlanda să alunece treptat către anglicanism, pe care îl considera drept o religie rațională.

Clerul, în totalitatea sa, corespundea vederilor sale, dar nu și o parte importantă a episcopilor. Cei refractari au fost destituiți. Noii promovați, aleși din rândul universitarilor ca și al clericilor, au formulat, în 1563, *Culegerea celor 39 de articole* care înclinau anglicanismul către luteranism: Scrierea sfântă era singura considerată de bază. Erau negate indulgențele, adorarea relicvelor, statuilor și icoanelor și se permitea căsătoria preoților.

Anglo-saxonii din principiu nu sunt dogmatici. Cea mai mare parte a britanicilor erau bulversați de succesiunea unor dogme și culte oficiale contradictorii. Ei doreau să trăiască cât mai simplu posibil, ocupându-se de problemele lor familiale și profesionale, de dragoste, să practice artele, să pescuiască și să facă sport. Și acestea toate le făceau de foarte mulți ani. Între anii 1563 și 1570 au fost în Anglia puține violențe de natură confesională. În această atmosferă idilică, regina se putea gândi că nu ar fi o dramă dacă ar încerca să introducă religia anglicană.

Maria Stuart, regină a Scoției (1542–1567) și pentru o foarte scurtă perioadă (1560), regină a Franței.

Perioada de acalmie nu a durat însă mult, întrucât Roma considera ca fiind intolerabilă erezia anglicană. În 1570, papa Pius al V-lea a excomunicat-o pe Elisabeta și i-a eliberat de supunere pe catolicii britanici față de regină.

La 1 mai, în acel an, o copie după bula de excomunicare a fost lipită de ușa de la intrarea episcopatului din Londra. Autorul, descoperit la foarte scurt timp, era un anume Felton, gentilom catolic. A spus că nu are nici un complice și a fost condamnat la moarte.

Britanicii se întrebau dacă va reîncepe seria neagră? Din ambele tabere se simțea o ezitare. Pe eșafod, Felton a cerut destituirea reginei, dar în același timp i-a donat un diamant ce valora patru sute de livre. Elisabeta i-a acordat văduvei sale o dispensă prin care i se permitea să oficieze liturghia la ea acasă. Sancțiunile pentru nesupunerea la religia oficială erau încă relativ modeste: șase ani de închisoare pentru un preot care celebra liturghia fără autorizație și amenzi pentru credincioșii ce participau. Pedepsele se agravau în cazurile de recidivă.

Balanța justiției are două platouri. Pe unul dintre ele cântărește dorința de a se evita o posibilă dramă ce mocnește. Pe celălalt apasă elementul politic: amenințarea străină. În Irlanda revoltată, sunt

debarcați fără încetare iezuiți și diverși agenți veniți din Spania. Chiar și trupe au încercat să debarce. Iezuiți și agenți spanioli au debarcat clandestin chiar și în Anglia. Aceștia nu provin numai din Spania, ci și din Olanda, unde armatele ducelui de Alba stăpânesc țara.

La începutul anului 1571, Elisabeta a promulgat o lege prin care interzicea în mod absolut convertirea supușilor săi la catolicism. Se va mai scurge însă un an și orice act de catolicism era considerat ca un veritabil act de trădare. Sute de preoți catolici au fost arestați și spânzurați.

La 25 august 1572 Elisabeta se afla în vilegiatură la Kenilworth, în apropiere de Warwick, găzduită în castelul contelui Leicester, unul dintre favoriții săi. Regina era binedispusă și vremea era frumoasă. Cu puțin timp înainte de orele 11, un paj călare a ajuns din urmă cortegiul regal aducând cu sine o scrisoare ce tocmai sosise. Un șambelan a întrebat-o pe regină dacă aceasta dorește s-o citească pe loc. Ea spuse că da și deschise singură plicul ce-i fu înmânat. Nobilii ce o înconjurau pe regină, văzură cum mai întâi fața suveranei se înroșește, apoi pălește. Ochii erau umezi. Depeșa aducea o noutate din Franța: masacrul din noaptea Sfântului Bartolomeu. Elisabeta își întoarse calul cu o mișcare bruscă: Înapoi!

Ajunși la castel, invitații au fost adunați de îndată în sala cea mare, printre ei și ambasadorul Franței. El a vrut să-i adreseze câteva cuvinte de salut reginei.

— Vă rog să nu-mi vorbiți!

Și ea trecu împietrită printre supușii săi fără să spună un cuvânt.

Detaliile au apărut în ziare. Noutățile nu au transpirat de la curte, care imediat s-a mutat la rezidența regală din Woodstock. Ambasadorul Fénelon a fost chemat de regină. El a traversat cele câteva anticamere pline de curtezani tăcuți cu privirile în jos în care domneau o tăcere glacială. Introdus în sala de audiențe, a văzut-o pe regină înconjurată de câteva doamne de companie și de membrii consiliului personal. Toți, inclusiv regina, erau îmbrăcați în negru.

Elisabeta l-a întrebat pe ambasador dacă știa pentru ce l-a chemat:

— Da, doamnă!

El a început să vorbească despre complotul protestanților împotriva lui Carol al IX-lea și a spus că justiția a propus sancționarea vinovaților. Regina l-a întrerupt brusc:

— Justiția a cerut într-adevăr să fie omorâți atât de multe femei și copii? Dacă regele Franței a fost determinat să se comporte față

de proprii săi supuși atunci cum se va comporta el față de o regină străină?

Și ea se retrase urmată de doamnele de companie. Jumătate din membrii Consiliului particular se adunară în jurul lui Fenelon admonestându-l violent.

În lunile care au urmat tot mai mulți refugiați au sosit de pe continent. Relatările lor privitor la cele văzute și petrecute au sporit ura împotriva catolicilor și această ură era hrănită și alimentată mai ales de teamă.

— Dacă spaniolii vor debarca la noi, vom fi și noi la rândul nostru torturați și masacrați precum reformații din Olanda.

Olanda, țară prosperă și fertilă (bursa din Anver domina piața europeană) era stăpânită de Carol Quintul. Instituțiile „Cercul Imperiului" se bucurau de o relativă autonomie administrativă, aflată sub autoritatea unui guvernator general cu sediul la Bruxelles. De îndată ce luteranismul a cuprins unele provincii, Carol Quintul a reacționat instituind un regim bazat pe Inchiziția spaniolă. Afișele expuse periodic pe monumentele publice îi avertizau pe reformați de pedepsele ce îi așteptau. O singură cifră ne poate da o idee despre represiunea existentă sub domnia acestui monarh: treizeci de mii de execuții capitale!

Ereticii erau arși de vii sau dacă se reconverteau în ultima clipă, erau decapitați. Tipăriturile de cărți eretice constituiau, în funcție de gravitatea lor, un delict major, și tipografilor li se aplicau vergi pe spate, scoteau un ochi sau tăia o mână. Inchizitorii, independenți de episcopi, nu răspundeau decât înaintea împăratului. Singurii dintre eretici care se sustrăseseră flagelului Inchiziției erau anabaptiștii. Mulți dintre aceștia se refugiaseră în Olanda, în jurul lui Thomas Münzer. Edictul ce apăruse privitor la ei menționa că aceștia trebuiau să-și ducă viața până la moarte fără a fi supuși vreunei judecăți inchizitoriale prealabile.

La 15 ianuarie 1556, Carol Quintul abdică în favoarea fiului său Filip al II-lea și în scurt timp după aceea se retrase la mănăstirea din Yuste. Plin de căință, se pregătea pentru o moarte pioasă. Succesiunea va schimba însă climatul în Provinciile-Unite. Și anume în rău.

Pentru Filip al II-lea nu exista nici o frontieră între putere și religie. Ideea de libertate a conștiinței nu-l preocupa câtuși de puțin. Campion al catolicismului în Europa, el se voia stăpân absolut pe tot întinsul imperiului său. Pentru Olanda era vizată o mai mică libertate administrativă iar regenta Margarita de Parma, sora sa împreună cu cardinalul de Grenelle, adjunctul său, nu erau decât

niște simpli executanți, ce aveau ca misiune să încaseze impozitele, imens de mari. Câțiva consilieri ai împăratului riscaseră să-i atragă atenția că spaniolii deveniseră din ce în ce mai nepopulari în Olanda.

— Nobilimea și burghezimea devin pe zi ce trece o opoziție activă.

— Măsurile de interdicție nu sunt suficient de active.

Din însăși mărturisirile lui Filip, Inchiziția devenise în Olanda „mai nemiloasă decât în Spania". Pentru a evita ca condamnații, în momentul execuției, să nu se mai adreseze mulțimii care asista, li se punea un căluș în gură sau li se scotea limba afară și era arsă cu fierul roșu. Femeile condamnate la moarte erau îngropate de vii.

Unul dintre inchizitorii cei mai reputați era Titelman, care dovedise în exercitarea funcției sale, un sadism autentic, înfăptuindu-și meseria cu o abilitate fără seamăn. La Lille, un cuplu, soț și soție, denunțați că nu s-au dus la slujba de duminică, au fost arși de vii. Împreună cu cei doi copii.

Aceste acte de o ferocitate fără seamăn, au provocat de îndată reacții violente, reprimate cu cruzime. La Tournai, Bertrand de Blas, negustor de stofe, a alergat către altar în momentul în care preotul ridica împărtășania și luându-i-o din mâini, a spus:

— Oameni sunteți orbi, credeți că aceasta este Iisus Christos, Domnul Dumnezeu?

Inchiziția l-a condamnat pe loc, membrele fiindu-i arse cu fierul roșu, limba smulsă și apoi fript la foc mic. La Valeneiennes, în mai 1563, spectatorii ce luau parte la o execuție, s-au aruncat asupra călăilor și i-au eliberat pe condamnați. Toți au fost prinși și executați după aceea, plus un număr egal de locuitori ai orașului aleși la întâmplare.

Adunări se formau la Londra și în alte orașe din Anglia pentru a-i primi pe refugiați și pentru a le asculta relatările. Elisabeta dispunea grație agenților săi de rapoarte mult mai complete asupra situației din Olanda. Persecuțiile nu făceau altceva decât să-i înfurie i mai mult pe reformați. La Haga, Utrecht, Amsterdam, Udenaarde, Poperinghe, Valencienne, în insula Walcheren bisericile catolice au fost luate cu asalt, invadatorii spărgând totul, rupând draperiile și bând vinul împărtășaniei. Jefuirea bisericilor se făceau în sunet de fluiere și tamburine. Contele de Culemburg distrusese altarele cu lovituri de bardă și organizase un banchet într-o biserică. El a dat anafura sfințită pentru a fi mâncată de papagalul său. Femei au brutalizat pe călugări la Utrecht și Delft.

La Anvers, cu prilejul procesiunii Adormirii Maicii Domnului, în 1566, statuia Fecioarei, plimbată pe străzi, a fost insultată. Câteva

zile mai târziu, toate bisericile din oraș au fost jefuite, după care furia iconoclaștilor a luat amploare. În numeroase biserici din Olanda, picturi valoroase au fost distruse și bucăți din ele aruncate în stradă. La Saint-Jacques, la Bruges, un tablou pictat de Guho van der Goes a fost murdărit și batjocorit.

Toate aceste manifestări au neliniștit pe Elisabeta, dar cel mai mult a iritat-o faptul sosirii la Bruxelles, în iulie 1567, în fruntea a douăzeci de mii de soldați a ducelui de Alba, unul dintre cei mai reputați războinici spanioli. Se gândea oare Filip al II-lea la o debarcare în Anglia? Nu. El îl trimisese pe ducele de Alba pentru a efectua o represiune pe care o considera ca fiind prea îngăduitoare.

La o lună după sosirea sa, Alba, instalase deja la Bruxelles „Consiliul Insurgenților", pe care îl prezida personal și în fața căruia au compărut mai întâi iconoclaștii - recunoscuți sau denunțați ori presupuși -, apoi o mulțime de oameni luați la întâmplare, mai cu seamă din rândul nobililor. Consiliul Insurgenților a fost repede botezat altfel de către populație: Tribunalul Sângelui. Alba avusese grijă să includă în rândul acestuia pe câțiva nobili olandezi catolici și cu vederi pro-spaniole. Unul dintre aceștia, Hessels, dormea în timpul ședințelor, și se deștepta din când în când, strigând din toate puterile: „Ad patibulum", după care adormea din nou. Tribunalul a adus la judecată și copii. În miercurea cenușii din 1568, au fost executați 800 de oameni. La 5 iunie conții d'Egmont și Gornes, susținătorii rezistenței, au urcat pe eșafod. Capetele le-au rămas expuse timp de două ore înfipte în parii eșafodului. După aceea ducele de Alba l-a trimis la Madrid pe Guillaume de Nassau, zis și Taciturnul, prinț de Orange, cel mai adesea denumit sub numele de Guillaume de Orange, el însuși inculpat să apară în fața Consiliului Sângelui. Refugiat pe proprietatea sa germană din Nassau, se pregătea pentru recucerirea țării sale, operație care îi va veni de altfel în parte mai înainte de a fi asasinat (1584). Între timp, șapte mii de oameni au fost masacrați lângă Anvers de trupele spaniole (1576).

Douvres era în vremea reginei Elisabeta, un mic fort ca multe altele din acea vreme, dar foarte animat și această însuflețire a sporit începând din 1566 odată cu sosirea barjelor și a tot felul de corăbioare venite din Olanda și înzestrate cu echipaje dintre cele mai surprinzătoare pe care le putuseră vedea până atunci britanicii. Zdrențăroși și nebărbieriți, ca toți oamenii mărilor de la acea vreme, dar mulți dintre ei având mantale deșirate sau pieptari de fier, veșminte scandaloase, cum ar fi rase preotești, legați la mijloc cu bucăți de frânghie. Mulți aveau legate pe piept mici figurine din

lemn, cum purtau în acea vreme răufăcătorii. Astfel împopoțonați, Netrebnicii mărilor își făceau intrarea în istorie.

Netrebnicii nu erau alții decât opozanții din Olanda. Ei se autodenumeau astfel, cu vădit orgoliu. În 1566, o delegație a nobililor din Olanda a mers să protesteze în mod solemn în fața regentei Margarita de Parma privitor la tratamentul aplicat unora dintre supuși. Regenta s-a arătat îngrozită și a început să plângă.

— Ce doamnă, milă față de acești netrebnici? a strigat atunci unul dintre curteni.

Cuvântul a prins. Nobilii refractari, după care toți opozanții s-au declarat netrebnici, adoptând ca emblemă acest blid al răufăcătorilor și cerșetorilor.

Primii autori ai sabotajelor și atentatelor efectuate împotriva spaniolilor.

„Zdrențăroșii pădurii" care îi aveau ca bază regiunea accidentată și împădurită situată între Aa și Lys. Spaniolii o periau??? i îi exterminau. Olanda nu dispunea de rebeli terești. Din contra, rețeaua insurmontabilă de cursuri de apă și de canale ce-i brăzdau o parte din coaste, formau o rezistență acvatică ideală. Zdrențătoroșii mărilor, de neprins în aceste labirinte, au constituit un coșmar pentru navele și soldații spanioli.

Făcându-și intempestiv apariția în mânăstiri sau biserici în vreme ce oficiau slujba, Zdrențăroșii parodiau slujbele după ce torturau pe clerici sau îi ucideau.

La 6 iulie 1572 după ce Zdrențăroșii au ocupat Gorcum, oraș cu cinci mii de locuitori situat la vărsarea râului Linge, pe malul drept al Meusei, preoții și credincioșii au fost duși cu bărcile, pe jumătate goi, până la Dordrecht. Au fost plimbați în jurul spânzurătorii, cântând și făcând un pas înainte și doi înapoi, în râsetele și insultele mulțimii adunate. Oamenii nu mâncaseră de patru zile. Guillaume de Marck în acea seară a primit o scrisoare de la Guillaume d'Orange, care îi cerea să-i elibereze pe prizonieri. Furios, el i-a spânzurat după ce i-a dezbrăcat complet. A doua zi cadavrele le-au fost mutilate.

Prezența Zdrențăroșilor mării la Douvres și în alte porturi britanice nu a încântat-o câtuși de puțin pe regina Elisabeta care se temea ca Spania să nu-i urmărească până în aceste locuri.

Maria Stuart, născută la Linlithgow, Scoția, în 1542, fiica lui Iacob al V-lea, regele Scoției, regină la vârsta de șapte zile, a fost logodită, pe când avea șapte ani, cu delfinul Francisc, trimisă în Franța și crescută de către unchii din partea mamei, Guisii. Ea s-a căsătorit la vârsta de 16 ani cu delfinul, ce, un an mai târziu, a

devenit Francisc al II-lea și care după un an a murit din cauza unei boli necunoscute. Ea nu era propriu-zis frumoasă, dar avea un ten admirabil, un păr roșu frumos și ochi scânteietori. Subțire, grațioasă, foarte maiestuoasă. Vreme de mulți ani a strălucit la Curte. Din aceste motive, Caterina de Medicis, nu o putea suferi. În iunie 1560, s-a aflat în Franța că Maria de Lorrena, regenta Scoției a murit.

— Doamnă, i-a spus atunci Caterina grațioasei văduve, trebuie să mergeți să vă luați în primire regatul.

Mariei i-a trebuit un an pentru a se hotărî și a părăsit „dulcea" Franță în lacrimi. Ea a ajuns la Leith la 19 august 1561, pe o vreme de lapoviță și frig. Nimeni nu o însoțea. Casele din port erau niște simple cabane din lemn. Poporul, soldații, negustorii asezați de-a lungul străzilor în picioare, o priveau pe noua regină cu o curiozitate nedisimulată. Nici urmă de castel în oraș și a fost nevoită să doarmă noaptea la un negustor. A doua zi dimineața a fost încropită o escortă modestă ce a însoțit-o până la Edinburg.

Scoția, la acea vreme, era sălbatecă și dezolantă. Pământul era pretutindeni descoperit din cauza despăduririlor și plin de mlaștini. Se conta pe circa șapte sute cincizeci de mii de locuitori. Chiar Edinburgul nu dispunea decât de câteva case de piatră. Casele de lemn nu aveau sobe, ci doar o gaură în acoperiș prin care ieșea fumul. Maria Stuart abia a avut o clipă timp să observe toate acestea, când a fost condusă direct la Castelul din Holyrod, situat în afara orașului. Ea s-a culcat în niște cearceafuri înghețate, având inima strânsă.

A doua zi în zori, auzi sunete de cimpoi. Mergând la fereastră i-a văzut pe dătătorii de bună dimineața și focuri ce ardeau pretutindeni pe câmpie. Erau focuri de bucurie. Ceva mai târziu, scoțienii au venit să cânte sub fereatra reginei, în semn de bun venit. Cântau psalmi. Scoția era o țară protestantă.

Reforma fusese introdusă către anul 1528. Primul predicator zelos al luteranismului a fost un tânăr de familie bună, plin de farmec denumit Patrick Hamilton. A fost ars pe rug. Execuția sa a fost deplânsă enorm, căci pentru prima oară era executat un scoțian astfel.

Reforma s-a instalat după aceea destul de ușor în Scoția. Scoțienii, aliați cu francezii de două secole, atacați de englezi, văzuseră soldați devastându-le câmpurile și satele, dar aceste violențe își aveau o cauză politică și nu religioasă și se puteau număra pe degetele celor două mâini numărul victimelor datorate Reformei.

Protestanții, deși în număr minoritar, conduceau țara, își

impuseseră voința și cea mai mare parte a timpului acceptau un vag „modus vivendi". Abațiile mânăstirilor continuau să-și strângă veniturile. O lege condamna cu moartea pe „cei ce spuneau liturghiile", dar numai unul sau doi preoți fuseseră victime. Acest regim de relativă toleranță a durat până în 1559, anul sosirii – sau mai curând revenirii – în Scoția a unui vechi preot numit John Knox.

Sedus de ideile luteranismului, agitator, conjurat, revoluționar, proscris, având la activ doi ani de galere, Knox își găsise un timp refugiu în Anglia. Obligat să fugă iar de venirea Mariei Tudor, a mers la Geneva unde a găsit azil protector la Calvin și unde a tradus *Biblia* în limba scoțiană. Entuziasmat de rigoarea morală și interdicțiile pentru orice fel de plăcere și-a jurat să stabilească un astfel de regim în Scoția dacă vreodată va mai putea reveni acolo.

Nobilii scoțieni i-au facilitat reîntoarcerea, în 1559. Au fost văzute la puțin timp după aceea biserici profanate, mânăstiri jefuite. În primăvara lui 1560, Parlamentul scoțian a votat un text intitulat *Confesiunea scoțiană*, redactat de Knox și care instituia Biserica zisă presbiteriană, la fel de organizată ca după comandamentele unei cărți de disciplină militară.

La fel ca și la Geneva, clericul avea dreptul de a controla viața privată a locuitorilor, avea puterea de a aplica sancțiuni pentru tot ce era scris. Bogații erau ținuți sub supraveghere, amenințați cu grele și înspăimântătoare pedepse ale lui Dumnezeu.

Parlamentul scoțian recunoscuse totuși reginei dreptul de a practica propria sa religie. Încă din prima duminică de după sosirea sa, Maria Stuart a dat ordin să se pregătească celebrarea liturghiei la Holyrod. O mulțime amenințătoare a venit să se manifeste sub ferestre, acolo unde doar cu câteva zile mai înainte cântaseră din cimpoaie de bucurie!

Este intolerabil! a spus Maria. Să fie adus John Knox.

Ea văzuse venind un bărbat mic de statură, bine proporționat, păros și cu barba neagră și sprâncene groase. Sub sprâncenele sale, ochii albaștri strălucitori și ficși, ascundea o privire de fanatic. Knox nu era numai un fanatic, dar și un individ rău, tăios datorită unui sentiment de inferioritate socială. Cu regina el se comportă ca o brută, mergând până a spune că Biserica din Roma este o prostituată.

— Tăceți, i-a spus Maria, ofensați credința mea.

— Credința cere cunoaștere și mă tem că nu dispuneți de cunoaștere.

Ea îl concedie și-și făcu din acea clipă din el un dușman de

moarte. În afara problemelor de ordin religios, farmecul Mariei îl făcea să fie furios.

Romanul Mariei Stuart în Scoția este în afara oricărei probleme religioase. O văduvă de optsprezece ani, regină, teribil de feminină din toate punctele de vedere și tulburătoare nu putea, în această țară încă medievală și chiar sălbatică – în care ostilitățile și intrigile diverselor tabere erau foarte vii – decât să se arunce în vâltoarea dezastrului. A putut fi văzută la această vârstă rând pe rând în fruntea unei armate, în brațele unui trădător pe care l-a trădat, scandaloasă și nemiloasă, recăsătorită la cincisprezece zile după moartea soțului pe care ea a lăsat să fie omorât, alergând ca prizonieră pe străzi, evadată în ultimul moment și mai găsind timp în toată această nebunie de a mai fi și mamă. Fiul său Jacob va domni în același timp și în Scoția și în Anglia, iar ea va muri decapitată după douăzeci de ani de captivitate în Anglia.

Urmărită, s-a refugiat ca o căprioară fugărită de vânător. Elisabeta i-a oferit azil și în scurt timp acest azil a devenit închisoare. Închisoare confortabilă. Maria a avut la castelul din Sheffield un fel de mică curte și posibilitatea de a coresponda cu întreaga Europă, dar nu să-și părăsească locuința.

Elisabeta nu nutrea nici un pic de simpatie pentru reforma rigoristă a lui John Knox, după cum nu avea nici o simpatie în plus pentru Maria Stuart, pe care ar fi vrut s-o vadă mai curând dată diavolului decât vie la Sheffield. Maria își păstrase tenul frumos, alura nobilă și grațioasă, privirea dulce și melancolică. În ciuda nebuniilor sale – în parte datorită sieși – îi fermeca pe toți cei cu care venea în contat.

Iacob I, rege al Angliei și Scoției (1603–1625), fiul Mariei Stuart și al baronului Darnley.

Maria, moștenitoare prezumtivă a tronului Angliei, era o catolică convinsă, o adeptă a papalității. Viitorul său însemna ruinarea a tot ceea ce Elisabeta, cu prețul, eforturi clădise de inteligență politică, adunase, construise și consolidase. Și, în plus, Maria Stuart complota.

Era cu atât mai fatal să fie lichidată, cu cât această pri-

zonieră femercătoare se deda la comploturi la care era solicitată neîncetat, atât din Anglia cât și din străinătate.

În noiembrie 1569, primele intrigi au condus la ridicarea unor nobili, provocând tulburări la Durham, repede reprimate.

Elisabeta a început să se neliniștească de ceea ce Maria Stuart complota în străinătate. La începutul lui 1581, informatorii săi i-au pus sub ochi copia unei scrisori adresată papei de către nunțiul din Madrid „din partea a doi gentilomi britanici". Aceștia întrebau dacă era un păcat s-o ucidă pe regina Elisabeta. Și iată ce a răspuns la această întrebare cardinalul secretar al Sanctității Sale: „Dat fiind că aceasta regină a Angliei este vinovată de atâtea rele făcute credinței catolice și pierderea a milioane de suflete, nu există nici o îndoială că orice i se va face pentru a părăsi această lume cu pioasa intenție de a-l servi pe Dumnezeu, nu numai că nu va fi un păcat ci ca un merit câștigat".

În 1582, Elisabeta a luat cunoștință despre un nou dosar. Era vorba de această dată de proiectul invaziei Angliei pus la punct de regele Spaniei cu binecuvântarea papei. Trupe franceze și spaniole trebuiau să debarce în mai multe puncte pe coastele Angliei, după un atac de diversiune în Irlanda. Conjurații britanici și scoțieni erau aliați cu străinii. Unul dintre ei a fost prins. Torturat, a mărturisit că Maria Stuart era capul complotului. Elisabeta a dezvăluit planul, lăsând să reiasă de la sine vinovăția prizonierei sale. Emoția era mare. Maria a devenit nepopulară. Elisabeta era mai adulată ca niciodată. În plină iarnă, când trecea pe stradă, oamenii îngenuncheau în noroi.

În decembrie 1585, Maria a fost expediată la Chartley și pusă în locuință supravegheată pe proprietatea lui Sir Amyas Paulet. Optzeci de trăsuri au transportat suita sa, mobilele, veșmintele și obiectele personale. Cu abilitate, poliția a simulat că-i slăbește supravegherea și Maria a căzut în plasă: ea a trimis la Paris o serie de scrisori ascunse în butoaie de bere. Această corespondență a fost interceptată, copiată și apoi lăsată să ajungă la destinatari, iar răspunsurile au fost și ele interceptate: era vorba de asasinarea reginei Elisabeta. Paisprezece conjurați au fost arestați, judecați și conadmnați a fi pe jumătate sugrumați apoi eviscerați de vii. Elisabeta era așa de înfuriată, încât a permis să fie executați astfel primii condamnați. Pentru ceilalți a ordonat să fie ciopârțiți după ce au murit.

Poliția a percheziționat apartamentul ocupat de Maria și a confiscat o serie de scrisori compromițătoare. Acuzată de complicitate la tentativa de asasinat, regina prizonieră a fost transportată la

Fotharingay, unde a început procesul. Ea s-a arătat în același timp puțin coerentă și distantă, contestându-și judecătorii care nu erau de sânge regal și deci nu aveau dreptul s-o judece. Aceștia au condamnat-o la moarte. Elisabeta a semnat decizia după o lungă ezitare.

La 8 februarie 1587, în ziua execuției, Maria Stuart a avut nevoie de două ore pentru a-și face toaleta și pentru a se îmbrăca, ajutată fiind de cameriste. Ea a îmbrăcat o rochie de mătase, o manta de satin negru cu manșete de zibelină, iar pe deasupra un voal alb de văduvă lung până la picioare. Pantofii erau de marochin alb iar în mână purta o batistă tivită cu fir de aur.

Platforma ce susținea eșafodul, înaltă de șaizeci de centimetri, era drapată cu pânză neagră. Lângă butuc, se afla un scăunel negru acoperit cu o pernă. Călăul și ajutorul său erau mascați și îmbrăcați în negru.

Maria era relaxată. I s-a citit sentința, după care un fel de rugăciune protestantă. Ea a vrut s-o întrerupă, dar pastorul a continuat. Atunci ea a început să se roage cu voce tare pe latinește. Pentru a-i acoperi vocea, englezii au recitat psalmi în engleză.

Cameristele au dezbrăcat-o, i-au scos mantaua și rochia după obicei. Maria, prevăzând toate acestea, își pusese sub rochie o a doua rochie cu volănașe roșie și cu mănuși lungi de culoarea focului. Au urmat câteva momente de surpriză, de admirație. Maria a îngenunchiat, apucând cu brațele butucul.

Călăul, bulversat fără îndoială, a dat cu securea de trei ori într-o tăcere oribilă.

Execuția Mariei Stuart i-a oripilat pe catolicii britanici, convingându-i totodată că nimic nu o poate opri pe regină în represiunea opoziției religioase, care, dată fiind situația, era și politică și antinațională. Și Elisabeta nu putea găsi, în plus, un prilej mai legitim de luptă împotriva catolicilor decât primejdia crescândă din partea spaniolilor, care avea să culmineze în momentul când s-a aflat în Anglia că Armada ieșise pe mare în larg.

Coastele britanice au fost semănate de supraveghetori, parcurse de patrule iar poporul britanic terorizat a răsuflat ușurat după dezastrul suferit de spanioli. Această ușurare nu a schimbat cu nimic atitudinea reginei față de catolici pentru că o dată pentru totdeauna ea hotărâse că anglicanismul era religia de Stat. Numeroși polițiști circulau de-a lungul regatului, oprind pe străzi călătorii, percheziționând hanurile. Cine nu putea dovedi că nu era catolic era dus la închisoare.

— Ești un spion, un agent străin, un iezuit deghizat!

Suspecții erau deseori torturați cu cruzime: spânzurați de mâini, închiși în spații minuscule, unghiile smulse... Femeile vinovate de trădare (îi ajutase pe iezuiți) erau îngropate de vii. Catolicii au avut parte de o lungă perioadă de paria ai societății: erau jefuiți, li se confiscau bunurile, li se furau turmele. Cei avuți plăteau amenzi enorme la cel mai mic pretext. Această formă de persecuție a atins apogeul către 1600, când a fost trimisă în Irlanda armata lordului Blurt Montjoy. Elisabeta nu putea fi făcută direct responsabilă de toate aceste atrocități. În mare parte ea le ignora, dar este cert că pe unele le cunoștea și permitea să fie comise, cum, de altfel, și prinții catolici se comportau față de hughenoți.

Catolicii nu erau singurii ce-i făceau griji reginei Elisabeta către sfârșitul domniei sale. Influența calvinistă, care pătrunsese în Anglia, nuanța religia oficială cu o tentă de individualism ce o irita pe suverană: ea nu mai găsea în Parlament sprijinul necondiționat pe care de bine de rău îi asigurase până atunci puterea.

Și alți reformați considerau că religia anglicană începuse să-și piardă din strălucire. Ca urmare a unei credințe exigente, ei se autodenumeau „*puritani*". Mișcarea lor urma să capete ceva mai târziu o formă politică. Anglia va cunoaște mari frământări sociale și chiar o revoluție. Dar cu Elisabeta va lua practic sfârșit represiunea mortală din rațiuni religioase și anglicanismul a rămas singura religie oficială de Stat în Marea Britanie. Suverana încăpățânată reușise, în final, ce își propusese, nu cu blândețe cum crezuse inițial, ci cu prețul unei constrângeri permanente și din ce în ce mai aspre. În același timp, această metodă a eșuat în Irlanda, unde supraviețuitorii masacrelor se hrăneau cu ierburi și coaje de copac. Martirajul acestei țări va mai dura încă mai bine de două secole[1].

1. Georges Blond: *Historama*, nr. 278, p. 61.

Sfârșitul țareviciului Dimitrie

Istoria Rusiei – fie că este vorba de cea veche, sau de cea contemporană (U.R.S.S. și Federația Rusă) – abundă în numeroase enigme. În cele ce urmează ne vom opri asupra unor evenimente care au dat multă bătaie de cap istoricilor, unele aspecte nefiind elucidate nici până astăzi. Este vorba de moartea în împrejurări misterioase a țareviciului Dimitrie.

Țarul rus Ivan IV cel Groaznic moare în anul 1584 (născut în 1533), când tronul i-a revenit fiului său Feodor Ivanovici, ultimul reprezentant al dinastiei Riurik.

Moartea lui Ivan cel Groaznic s-a produs în martie 1584 în vreme ce juca șah cu sfetnicul său Boris Godunov pe care îl simpatiza nespus. Inteligent, cultivat, ambițios, ahtiat după putere, fin politician și făcând parte din anturajul țarului ca frate al soției acestuia – țarina Irina – Godunov, mai ales după moartea lui Ivan IV, conducea din umbră, toate treburile statului. La numai o lună după moartea țarului Feodor Ivanovici (ianuarie 1598), Boris Godunov se urcă pe tronul Rusiei, pe care avea s-o cârmuiască vreme de șapte ani, până la 13 aprilie 1605, când se stinge fulgerător din viață[1].

De origine modestă, Boris Godunov era renumit, atât în privința puterii fizice, cât și a nemăsuratei lui ambiții. Se strecurase în garda de onoare a țarului și, zece ani mai târziu, ajunsese să aibă cinstea de a-l servi la masă. În 1580, Ivan îi acordă titlul de boier. Țarul nu se mai putea lipsi de dânsul și, pentru a-i dovedi prietenia, își însură pe cel de-al doilea fecior, Feodor, cu sora lui Godunov. Iar când Ivan cel Groaznic, mâniat, îl lovi de moarte pe succesorul său, țareviciul Ivan, urmașul la tron avea să devină Feodor, cumnatul lui Boris Godunov.

Primul fiu al lui Ioan IV, Feodor Ivanovici, Fiodor I

1. De unele dintre ele ne-am ocupat în volumele precedente.

(1557–1598) a domnit între anii 1584–1598. Se spune că era un om blând, sfios și slab din fire. Ruga și slujbele religioase constituiau singura lui bucurie. Totul îl înspăimânta și în fiecare clipă cerea umil sfaturile lui Boris. De îndată poporul a aflat că adevăratul suveran devenise Godunov. Perechea imperială a avut o fetiță, dar aceasta a murit în leagăn.

La moartea țarului Ivan cel Groaznic, cel de al doilea fiu al său Dimitrie dăruit de Maria, cea de a șaptea soție a sa, era în vârstă de 2 ani.

Când Ivan cel Groaznic se căsătorise Maria, toți frații și verii ei fuseseră făcuți boieri, copleșiți cu daruri și poftiți să ia loc în dumă. O dată cu urcarea pe tron a lui Feodor și cu regența lui Boris Godunov, se încheiase însă epoca lor de glorie. Răspunzător de schimbarea destinului îl socoteau – bineînțeles – pe Boris Godunov. Îl urau de moarte, fără să-și ascundă simțămintele în fața lui Dimitrie.

Într-o dimineață de iarnă, Dimitrie și tovarășii lui de joacă făcură un om de zăpadă. Țareviciul declară cu glas tare că era Boris Godunov și-i reteză capul cu un băț, strigând:

— Așa o să fac când mi-o veni rândul să domnesc!

Asemenea vorbe nu puteau să nu ajungă până la Moscova. Boris Godunov trimisese peste tot iscoade și mai cu seamă prin locurile unde fusese surghiunit moștenitorul tronului. Dacă Feodor murea fără urmaș, Dimitrie devenea țar. Ce s-ar fi ales atunci de Godunov, de ambițiile lui?

Când Feodor Ivanovici se urcă pe tron, sfătuit de Boris Godunov, o exilă pe țarina Maria Nagoi, văduva țarului defunct, cu fiul lor, țareviciul Dimitrie și cu toată curtea și familia țarinei, într-un sat Uglici ce se afla la aproape două sute de kilometri de Moscova. Era hotărârea Sfatului boierilor din capitală, care, de fapt, o exilau pe țarină, punând-o sub supraveghere severă.

De ceea ce a urmat s-au ocupat diverși autori[1] din scrierile cărora reproducem câteva pasaje.

„La sfârșitul anului 1590, sosi în satul în care locuia familia Nagoi un anume Mihail Bitiagovski, însărcinat oficial să controleze cheltuielile țarinei Maria și ale familiei sale. Țarina se arătă foarte mâhnită de apariția acestui intrus și se plânse celor din preajmă împărtășindu-le îngrijorarea că Bitiagovski avea să-l omoare pe Dimitrie, a cărui existență îi împiedica lui Boris Godunov accesul la tron. Pe de altă parte, țarina era îngrijorată de faptul că fiul ei

1. Alain Decaux: *Magazin istoric*, nr. 9, 1970, p. 52; A. A. Zimin: *Magazin istoric*, nr. 12, 1979, p. 54; A. A. Zimin, *Voprosi istorii*, nr. 9, 1978, p. 23.

avea o sănătate șubredă: crizele de epilepsie de care suferea erau din ce în ce mai frecvente. Maria nu-l părăsea nici o clipă de teama morții.“

Țarul Ivan cel Groaznic – posibilul tată al lui Boris Godunov?

„La data de 15 a acelei luni (mai 1591, P. Ș.) s-a întâmplat o foarte mare nenorocire: tânărul prinț de numai opt ani, fiul fostului împărat și fratele împăratului actual, a fost asasinat cu cruzime și trădare; i s-a tăiat gâtul în prezența scumpei lui mame, împărăteasa; s-au mai întâmplat încă multe fapte, la fel de neobișnuite, pe care eu nu îndrăznesc să le descriu, nu atât pentru că ar fi obositor, cât pentru că este neplăcut și periculos. După aceea s-au produs răzmerițe și nelegiuiri“. Astfel scria un anume Jerôme Gorsey, călător englez aflat în capitala țarilor, lordului Barly la 10 iunie 1591, deci la nici o lună de la moartea țareviciului Dimitrie. Dar ce „fapte neobișnuite“ menționează călătorul englez că s-ar fi produs la Curtea țarinei Maria.

E ziua de 15 mai 1591. Orașul Uglici de pe domeniile coroanei, s-a cutremurat sub dangătul clopotului de alarmă al mănăstirii: la Curtea princiară se zbătea între viață și moarte fratele mezin al țarului Feodor, prințul Dimitrie.

Dimitrie se juca în curtea palatului, după masa de prânz, cu câțiva copii de seama lui. Maria, mama sa, se odihnea în iatacul ei. Pe – uliță nici țipenie de om. Deodată izbucniră țipete disperate de femeie. Nebună de spaimă – am menționat că țarina trăia obsedată de ideea morții fiului ei – țarina alergă să vadă ce se întâmplase, și rămase îngrozită de ce-i văzură ochii: fiul ei era întins fără suflare la picioarele treptelor de la intrarea în casă, plin de sânge, cu gâtul tăiat ca o pasăre. Ceilalți copii cu care se jucase fugiseră și nu se mai vedeau, iar doica plângea în hohote. Țarina urlă:

— Mi-au omorât copilul! Ajutor, ajutor!

Slujnica, Vasilica Volohova, veni și ea în fugă. Scoasă din minți, țarina o lovi cu o bucată de lemn, aducându-i o serie de acuzații grave:

Tu ești de vină! Fiul tău și cu al lui Bitiagovski mi-au ucis copilul!

Tot personalul casei își făcu apariția. Clopotul din turla bisericii începu să bată, locuitorii din împrejurimi, vâslașii de pe Volga, cazacii, meșteșugarii, alergară în grabă, înarmați cu ciomege, securi, furci și lănci. Pentru acei oameni simpli, moartea fiului marelui țar Ivan cel Groaznic era o nelegiuire care nu putea rămâne nepedepsită. Istoricul rus Platanov a reconstituit, în cele mai mici detalii, scena care a urmat. Bitiagovski, simțindu-se amenințat s-a ascuns, însă a fost descoperit, ușile casei sale au fost sparte, iar el târât afară, împreună cu secretarul său, Danilo Trediakov și amândoi au fost omorâți. Fiul doicii Volohova a fost ucis sub ochii țarinei ca și fiul lui Bitiagovski.

Încă de la începutul petrecerii evenimentelor de mai sus, în popor se vorbea că țareviciul a fost victima unui asasinat, autorii fiind fiul și nepotul scriitorului de la cancelaria țarului Mihail Bitiagovski, venit special de la Moscova precum și fiul doicii țareviciului Osip Volohov. De fapt aceste zvonuri ce circulau printre locuitorii micului orășel Uglici corespundeau cu versiunea lansată de țarina Maria.

Boris Godunov instituie o comisie de anchetă, aflată sub conducerea boierului V. I. Șuiski. În anul 1584, V. I. Șuiski fusese șeful Despărțământului juridic al Moscovei, după care deveni guvernator general al Smolenskului. Căzând în dizgrația Kremlinului, a fost înlăturat din această funcție și deportat în Galiția. Nu se mai știe nimic despre el până în momentul numirii lui în fruntea comisiei de cercetare. După unii autori, el s-a întors din deportare cu puțin timp înainte de evenimentele din 1591, fiind dispus de a face orice compromis pentru a-și reface, chiar parțial, fosta situație.

Al doilea membru al comisiei, era A. P. Klesnin, care se spunea că are strânse legături cu Boris Godunov. În listele de ranguri, el își face apariția pentru prima oară în noiembrie 1585, iar în anii următori se numără printre persoanele aflate în preajma țarului. În vara anului 1591, a participat, sub conducerea lui Boris Godunov, la apărarea Moscovei de atacurile hoardelor tătare din Crimeea.

Al treilea membru al Comisiei de cercetare era zelosul diac Elizarii Vîluzghin, care, la fel ca și ceilalți doi, era o persoană sus pusă. Încă din anul 1581, avea funcția de diac al Dumei și lua parte la tratativele cu solii străini; în 1583-1584 conducea Despărțământul domeniilor, iar de multe ori îl înlocuia pe Petelin, cel de al patrulea diac, orașul Uglici făcând parte dintre orașele conduse de patru dieci.

Din enumerarea și scurta prezentare făcută mai sus, rezultă clar că, componența Comisiei de cercetare a împrejurărilor în care a pierit țareviciul Dimitrie nu era câtuși de puțin neutră, ci întru totul favorabilă lui Boris Godunov.

Privitor la circumstanțele morții lui Dimitrie, comisia condusă de Șuibki a pus la baza cercetărilor depozițiile martorilor care au asistat la producerea evenimentului.

Prima depoziție îi aparține doicei țareviciului, Vasilisa Volohova. Aceasta a relatat că Dimitrie era bolnav de epilepsie; avusese crize și mai înainte, iar penultima – la începutul lui aprilie. La 12 mai, el s-a îmbolnăvit și, de îndată ce s-a făcut mai bine, mama lui i-a permis, în ziua de 15 mai, după amiază, să se plimbe în curtea din spatele Palatului, sub supravegherea celor două doici și a postelnicesei. Dimitrie s-a jucat cu 4 copii de vârsta lui, jocul popular rus Svaika, care constă în aruncarea unui cuțit printr-un inel, într-o scândură. Eu nu i-am băgat în seamă. Deodată micul prinț a fost apucat de o criză, ținea în mână un cuțit și s-a rănit mortal cu el. M-am repezit la dânsul și a murit în brațele mele. Martora a adăugat că imediat ce țareviciul s-a înjunghiat cu cuțitul, țarina Maria „a venit în goana mare în curte" și a început să o lovească cu un lemn în cap.

Boris Godunov, țar al Rusiei între 1598-1605.

Doica Orina și postelniceasa Maria au declarat că țareviciul avea „un cuțit în mână și cu el s-a înjunghiat". Doica a mai adăugat că țareviciul a murit în brațele ei și s-a căinat că ea „nu l-a ferit". Mai târziu, după hotărârea Sfântului Sinod, doica și bărbatul ei au fost chemați, din motive necunoscute, la Moscova, iar pe drum au fost păziți ca să nu fugă.

Depozițiile celor două doici nu sunt câtuși de puțin convingătoare. Vasilisia nu era interesată în stabilirea adevărului. Fiul ei fusese ucis, fiind acuzat ca unul dintre presupușii asasini ai țareviciului Dimitrie.

Identică cu versiunea celor două femei este și relatarea celor

patru tovarăși de joacă ce fuseseră în curte cu Dimitrie, cu doica și cu slujnica Maria Samoilova.

Copiii care se jucaseră cu țareviciul, interogați de comisie, s-au limitat la o scurtă declarație colectivă: „țareviciul se juca cu un cuțitaș, împreună cu ei, în curtea din spatele Palatului, când l-a cuprins criza de epilepsie, s-a prăbușit peste cuțit". Răspunzând la o întrebare, ei au mărturisit că în acel moment, în afară de ei în curte se mai găseau cu țareviciul doica Orina Tucikova și postelniceasa Maria Kolobova. Ei nu au pomenit-o pe Vasilisa, spunând că erau „doar ei, patru oameni, cu doica și postelniceasa". Dar dacă băieții au uitat să o amintească pe Vasilisa, tot atât de bine ar fi putut uita ei și de prezența altor persoane.

Un membru al familiei Nagoi, a declarat că țarina a fugit spre curte numai atunci când acolo oamenii au început să strige. Cuprinsă de disperare, ea „a spus că fiul Volohovei, Osip cu feciorul și nepotul diaculului Mihail Biteagovski, l-au înjunghiat pe țareviciul Dimitrie".

Clopotele au început să bată iar în curtea Palatului au venit în fugă „mulți oameni de pe domeniu", printre care și Mihail Biteagovski, care s-a luat la ceartă cu slugile. Țarina a dat dispoziție să fie uciși Biteagovski cu fiul și nepotul său. Ea spunea celor adunați: „ăștia sunt asasinii țareviciului". Osip, fiul Vasilisei, se afla în acel moment „la el acasă". Dar, de cum a auzit „gălăgie... mare", a și fugit la Mihail Biteagovski. Aici l-au înhățat oamenii administrației și l-au adus împreună cu mama sa și cu surorile lui, în fața țarinei, care l-a numit și pe el asasin al țareviciului. Osip a fost ucis pe loc. Aceasta este versiunea faptelor expusă de Volohova. În decursul cercetărilor efectuate de comisie, relatarea s-a repetat cu completări și schimbări, nesemnificative pentru înțelegerea esențială a evenimentelor.

Cercetările efectuate de comisie surprind prin faptul că din dosarul întocmit la final, lipsesc aproape total mărturii ale unor persoane care să ateste și să demonstreze versiunea care a circulat imediat după moartea lui Dimitrie și anume că el a fost ucis. Curios mai este și faptul că printre piesele cercetărilor efectuate nu se găsește și declarația țarinei Maria, deși aceasta fusese de față la interogarea doicii și a postelnicesei. După părerea unor autori, o asemenea lacună are o explicație relativ simplă: țarina a fost interogată la Moscova de către țar și boieri, patriarhi și Sinod; comisia de cercetre, condusă de boierul Șuiski neavând căderea să o facă. De altfel, despre ședința din 2 iunie a Sfântului Sinod, ședință în care s-a tras concluziile cu privire la cercetări, aflăm tot

din materialele cercetărilor; or în ele, nu se spune nimic despre audierea țarinei. Pe lângă aceasta, mitropolitul Ghelasie Krutițki a anunțat în ședința respectivă că în ziua când a plecat din Uglici spre Moscova, a fost chemat de țarina Maria, care l-a rugat să dea „jalba ei țarului". Această jalbă lipsește din materialele cercetărilor.

Uciderea țareviciului Dimitrie. Icoană din sec. XVII

Între piesele culese de anchetatori, nu au fost găsite nici mărturiile multor altor persoane, care ar fi putut lămuri evenimentele petrecute la 15 mai și ar fi putut motiva versiunea asasinării lui Dimitrie. După ce a murit țareviciul, primul care a alergat la biserică și a tras clopotul de alarmă a fost paznicul de la Catedrala Spasski. El ar fi putut relata ce a văzut în curtea interioară, încă înainte de a fi ajuns acolo Maria. Dar depoziția lui nu există.

În legătură cu moartea prințului Dimitrie, cercetările nu menționează nicăieri numele lui Boris Godunov, deși, fără îndoială, printre adepții versiunii asasinării țareviciului, ar fi putut exista persoane care să facă o legătură directă între evenimentele tragice de la Uglici și cumnatul țarului. Boierul Șuiski nu s-a putut hotărî să-l menționeze pe atotputernicul conducător nici chiar sub forma contestării contingenței lui cu asasinatul.

În totalitatea ei, componența celor chemați de comisie spre a depune mărturie se dovedește a fi în mod incontestabil tendențioasă: toți făceau parte din administrația locală, erau oameni de la curte sau slugi ale acestora. Cei care, totuși, au îndrăznit să lanseze ipoteza unui asasinat, au fost în scurt timp deportați în Siberia, din porunca lui Boris Godunov, fapt ce dovedește în mod incontestabil, dacă mai era nevoie, implicarea sa în uciderea prințului Dimitrie. Cât despre Iosif Volohov și Danilo Bitiagovski – acuzați de a fi săvârșit crima de către țarina Maria – aceștia juraseră mai înainte de a fi uciși că nu fuseseră de față la moartea lui Dimitrie. Procesele verbale analizate de profesorul Platanov și de istoricul Constantin de Grünwald confirmă această versiune.

La Moscova, consiliul episcopilor a hotărât că „moartea prințului Dimitrie a fost dictată de voința divină" și că „locuitorii din Uglici s-au făcut vinovați de a fi vărsat sânge de oameni nevinovați", aluzie la uciderea lui Iosif Volohov și Danilo Bitiagovski. Sancțiunule au fost dictate de țarul Feodor și de Boris Godunov, din a căror poruncă, țarina Maria s-a călugărit, luând numele de Marta. Membrii familiei Nagoi au fost exilați sau închiși, iar mare parte dintre locuitorii orășelului Uglici au fost deportați în Siberia.

Astfel, a fost acreditată în mod oficial, la vremea respectivă, versiunea „autoînjunghierii" țareviciului Dimitrie. În instrucțiunile date lui R. M. Durov, care, în primăvara anului 1592, l-a primit pe Pavel Volk, un trimis lituanian, se menționează: „Și de va începe a întreba despre prințul Dimitrie ugliceanul, din ce pricină s-a săvârșit, să i se spună: «prințul Dimitrie săvârșitu-s-a din voia Domnului. Că bolnav a fost de boală neagră, așa i-a fost scris, că de prunc a avut acea boală și doară fiece om trebuie să moară»".

În vara anului 1606, deci la 15 ani de la petrecerea întâmplării din Uglici, la Mănăstirea Troița-Sergheeva s-a alcătuit *„Povestire despre răzbunare"*, o lucrare tipărită, care menționează că Boris Godunov a trimis în orașul Uglici pe Mihail Biteagovski pentru a-l omorî pe țarevici. *Noul letopiseț*, din 1630, relatează și el o serie de date suplimentare despre evenimentele petrecute în anul 1591. Printre altele, se relatează faptul că Mihail Biteagovski a comis omorul în înțelegere cu doica Volohova. Mai întâi, Osip Volohov, fiul doicii, l-a tăiat pe țarevici cu cuțitul la gât, dar nu i-a atins laringele. Văzând aceasta, doica a început să țipe, acoperindu-l pe țarevici cu trupul său, dar Biteagovski și vărul său a luat-o la bătaie. Tot ei l-au omorât după aceea și pe țarevici. Imediat i s-a trimis țarului un gonaș cu veste despre cele întâmplate. „Boris Godunov, cuprins de boală, singur s-a înjunghiat, din nebăgare de seamă a familiei Nagoi".

În anumite cercuri, s-a afirmat că asasinarea lui Dimitrie îi convenea de minune lui Boris Godunov. Într-adevăr, până în anul 1592, când i s-a născut o fetiță, țarul Feodor nu avea moștenitor la tron. În eventualitatea morții lui, i-ar fi urmat la tron Dimitrie, iar conducerea efectivă a țării – mamei lui, țarina Maria. De aceea s-ar părea că Boris ar fi putut dori în secret moartea lui Dimitrie, lucru care i-ar fi deschis calea spre tron Irinei, soția lui Feodor și sora lui. Cu alte cuvinte, în perspectivă, lui Boris însuși.

Implicarea lui Boris Godunov în uciderea prințului Dimitrie,

posibil pretendent la tronul țarilor, își are justificare într-o serie întreagă de fapte atribuite acestuia. Am menționat doar câteva: când, în decembrie 1584, dizgrația l-a ajuns pe influentul vistiernic N. I. Golovin, el a fost trimis la Arzamas unde, mai târziu, cu ajutorul unei unelte a lui Boris „și-a dat obștescul sfârșit". În anul 1587, au fost exilați prinții Suiski: Andrei Suiski a fost ucis de un oarecare Maimatov, la 8 mai 1589, iar I. I. Suiski a murit sufocat „în foc și fum", la 16 noiembrie aceluiași an, de către supraveghetorul său, prințul I. S. Turenin. În anul 1600, au fost deportați Romanovii; la scurt timp, în împrejurări neclare, au murit Alexandru, Mihail și Vasili Nikitici [Romanov]. Deportarea lui Dimitrie la Uglici și moartea lui corespund, deci, întru totul liniei generale de eliminare a adversarilor practicată de Boris Godunov și în general până în zilele noastre de mai marii Kremlinului.

La 24 mai 1591, zi în care, la Uglici, Comisia de cercetare aduna date despre cele petrecute la 15 mai, la Moscova s-au produs mari incendii care au mistuit Orașul Alb în întregime (cartierele Zaneglinenie, Arbat, Kikitski și Petrovka). Englezul Gorsey, aflat la Moscova în acea vreme, afirmă că ar fi ars 12 mii de case. S-au răspândit zvonuri că însuși Godunov ar fi dat foc Moscovei, poruncind oamenilor săi să dea foc multor case frumoase din oraș, pentru a distrage atenția oamenilor de la evenimentul petrecut la Uglici. Prin aceasta, el a reușit „să pună capăt tulburărilor stârnite de moartea țareviciului". În anul 1592, în timpul tratativelor cu solii lituanieni, la Curte s-au dat îndrumări ca astfel de zvonuri, despre „incendiatori", să fie categoric negate. Pentru a potoli spiritele, Gonudov a dat dovadă de generozitate, oferind din visteria țarului bani sinistraților pentru a-și clădi case noi.

Din cele relatate mai sus se poate constata că, din documentele care s-au păstrat, nu se poate stabili cu exactitate ce anume s-a petrecut în curtea Palatului din Uglici în după amiaza zilei de 15 mai 1591. Din analiza cercetărilor făcute de autorități în 1591, a materialelor publicate și a mărturiilor lăsate de ruși și de străini, cât și din studierea circumstanțelor istorice în care a avut loc evenimentul, ne determină să închinăm spre ipoteza asasinatului din ordinul lui Boris Godunov[1].

1. *Magazin istoric*, nr. 9, 1970, p. 52 și nr. 12, 1979, p. 54.

Bărbat sau femeie: enigma cavalerului d'Eon

Tratatul din 1748 de la Aix-la-Chapelle a creat impresia pentru popoarele Europei că s-au pus bazele unei păci durabile, ca urmare a unui echilibru între marile puteri. Viitorul avea să demonstreze că nu era vorba decât de un răgaz temporar în care să se facă pregătirile necesare declanșării unui nou război.

Primele semne ale unei noi conflagrații aveau să fie semnalate de disputa iscată între Franța și Anglia cu privire la unele teritorii aflate la granița Canadei.

Un alt motiv care preocupa diplomația continentală îl constituia ascensiunea militară tot mai pronunțată a Prusiei, fapt care dădea motive de îngrijorare deopotrivă Franței cât și Austriei. În conjunctura creată, diplomația franceză se afla în căutarea de aliați, principalele țări vizate fiind Rusia, Austria și Spania.

Spania își declarase neutralitatea. Austria – un dușman declarat și tradițional al Franței – putea fi în viitor aliat în ciuda unui trecut discutabil al relațiilor dintre cele două țări.

Cât privește Rusia, relațiile dintre Petersburg și Paris, ca urmare a unor cauze unele esențiale, altele cu totul neesențiale, erau cât se poate de proaste. Ambasadorii din ambele țări fuseseră rechemați. Diplomația franceză pregătea o schimbare bruscă: de la rivalitatea seculară tradițională cu Habsburgii austrieci la o alianță cu aceștia, pentru a se opune direct politicii lui Frederic al II-lea al Prusiei. Acesta din urmă nu numai că încerca să schimbe printr-o serie de cuceriri, raportul de forțe din Germania în favoarea sa, dar a încheiat chiar și o alianță cu Anglia, care continua să lupte cu tărie contra Franței pentru întâietatea în colonii și pe mări.

În privința Rusiei, încercările lui Ludovic al XV-lea de a comunica cu Elisabeta, împărăteasa Rusiei, eșuaseră la fiecare tentativă făcută, datorită prudenței excesive a cancelarului Bestujev-Riumin și a ambasadorului englez la Petersburg, care vegheau cu strășnicie ca nici un străin, fie el chiar și englez, să nu intre în

Rusia fără știrea și aprobarea lor. De pildă, o încercare a cavalerului Valcroissant se încheiase prin arestarea și închiderea acestuia într-o fortăreață de pe malul lacului Ladoga.

În acea vreme, trebuie precizat că, coroana britanică înrola soldați de pe orice piață străină. În acest scop, ambasadorul britanic Dickens, acreditat pe lângă curtea rusă, propusese cancelarului rus Bestujev-Riumin, frumoasa sumă de cinci sute de mii de lire în schimbul a 60000 de țărani iobagi ruși pentru a fi instruiți, ca soldați. Ei urmau să participe la un război ale cărui scopuri nu le puteau, evident, înțelege. Tentativa ambasadorului Dickens a eșuat, ambasadorul a fost nevoit să-și prezinte demisia și a fost înlocuit cu Williams. Noul ambasador a reușit ceea ce predecesorul său nu făcuse: a încheiat o convenție conform căreia guvernul țarinei Elisabeta Petrovna era de acord să trimită 30000 de soldați în ajutorul regelui George al II-lea sau al aliaților Hanovrei, în schimbul unei cantități „neprecizate" de aur englez. Pactul n-a intrat imediat în vigoare, urmând ca el să fie ratificat după două luni de la semnare.

Aflând, prin spionii săi, de cele de mai sus, Ludovic al XV-lea s-a gândit să reia tratativele diplomatice cu țarina, singura în măsură să anuleze acordul cu englezii semnat de cancelarul Bestujev-Riumin. Toate încercările sale, însă, de a comunica au eșuat rând pe rând, fie din cauza curtenilor ruși, care simpatizau cu englezii, fie din cauza agenților aflați în solda Angliei. Țarina era, prin urmare, înconjurată de spioni ai „partidului" lui Bestujev-Riumin, care nu voia să dea nimănui posibilitatea de a anula afacerea încheiată de el cu regele Angliei. Situația ambasadorului regelui Ludovic al XV-lea în Rusia era deosebit de grea. Agenții regelui englez George al II-lea fuseseră destul de isteți pentru a sosi acolo primii și a trage, în consecință, toate sforile. Așa se explică de ce s-a recurs la serviciile cavalerului d'Eon.

Modul în care cavalerul d'Eon a ajuns în rândurile agenților diplomatici ai lui Ludovic al XV-lea este învăluit în mister. Dacă luăm de bune „memoriile" sale, acesta relatează că totul a pornit, în 1755, când a acceptat ideea năstrușnică a unor prieteni de ai săi de a participa la un bal dat de Ludovic al XV-lea la Versailles, deghizat în femeie. Chipul său a fost imediat remarcat de rege, care a invitat-o pe frumoasa domnișoară d'Eon într-unul din cabinetele sale particulare, unde, pe neașteptate, și-a făcut apariția și favorita regelui, marchiza de Pompadour. Au urmat momente penibile, cărora, ca să le pună capăt, singura soluție a cavalerului d'Eon a fost să-și arate identitatea. Regele a fost impresionat de deghizarea

cavalerului extrem de reușită și peste două săptămâni cavalerul a fost chemat la Ministerul de Externe, unde prințul Conti îi propune un post în diplomație și o sarcină pe măsură: deghizat în femeie va călători la Petersburg unde va înmâna personal împărătesei Elisabeta un mesaj secret din partea regelui Ludovic al XV-lea. Iar pentru ca bănuielile spionilor englezi să fie înșelate, va fi însoțit în această lungă călătorie de un nobil scoțian, Douglas Mackensie.

Dar cum a ajuns cavalerul d'Eon să se deghizeze așa de bine în femeie?

Încă din copilărie, tânărul cavaler d'Eon, care avea să devină mai târziu obiectul a numeroase pariuri celebre, întrezărea speranța de a juca roluri feminine. Născut în anul 1728 din cauze prea puțin înțelese, mama sa l-a îmbrăcat ca pe o fetiță încă de la vârsta de patru ani și l-a purtat astfel până la vârsta de șapte ani. Unii biografi afirma că era o fată obligată din copilărie să poarte haine bărbătești. Faptul este explicat prin dorința unui tată cam anormal, care voia să aibă cu orice preț o fiică, dorință pe care a hotărât să și-o satisfacă în pofida nașterii înseși. Alteori, explicația care se dă este mai prozaică: cu ajutorul unei asemenea mascarade, părinții sperau să obțină pentru copilul lor o moștenire importantă. Dar pariurile care se încheiau asupra sexului lui d'Eon și disputele îndelungate asupra acestui subiect sunt de mult rezolvate. Există dovezi indiscutabile că d'Eon a fost bărbat și acest lucru îl dovedește și actul de autopsie.

Cauzele pentru care a fost uneori nevoit, ca, într-o serie de cazuri, să poarte vesminte de femeie nu pot fi totdeauna înțelese. Sunt cu totul derutante declarațiile lui d'Eon însuși, care nu excela prin constanță în ce privește părerea asupra sexului căruia îi aparținea. Unii cercetători francezi trag chiar de aici concluzia despre inconsecvența „feminină" a părerilor sale, dar vom constata pe parcurs că această inconsecvență constituia la d'Eon un sistem propriu.

În tinerețe, d'Eon avea să se distingă atât în științele juridice, cât și în arta scrimei. În epoca în care tinerii săi prieteni începeau abia să învețe latina, el căpătase titlul de doctor în drept civil și canonic și fusese numit avocat în orașul său natal Tonner. D'Eon tânărul slăbuț ce provoca doar batjocora găliganilor care frecventau cea mai bună școală de scrimă a orașului, a dovedit în curând o atât de mare măiestrie în mânuirea spadei și a floretei, încât a fost ales șef al sălii de scrimă. Firea aventuroasă, dorința de a parveni cât mai sus pe scara socială, l-au determinat pe cavaler să părăsească modestul oraș natal, vestit mai mult prin vinurile sale decât prin știință și literatură și să se îndrepte către Paris.

Ajuns aici, d'Eon a scris mai întâi un tratat despre finanțele Franței sub Ludovic al XIV-lea, lucru care a atras atenția regelui succesor la tron.

După ce l-a cunoscut pe cavalerul d'Eon, Ludovic al XV-lea, indiferent de împrejurarea care a determinat aceasta, este cert că a fost impresionat de cunoștințele și mai ales de fizicul tânărului cavaler. S-a gândit cum să-l folosească mai bine în interesul său. Inițial s-a gândit să-l folosească pe juristul și spadasinul d'Eon în ministerul de finanțe, unde se simțea nevoia acută de un funcționar priceput și inteligent, intrucât statul francez se scufunda din ce în ce mai mult în prăpastia datoriilor. Nevoia urgentă a diplomației de a avea un agent secret talentat și priceput, l-a ridicat în curând pe acest tânăr dotat pentru a îndeplini misiunea oficială de emisar la Petersburg. Calitățile sale îl recomandau cu prisosință a fi cel mai potrivit la ora aceea pentru a încrucișa spada diplomației cu unul ca Bestujev-Riumin.

Ludovic al XV-lea își alcătuise, împins de împrejurări, un serviciu propriu de informații, care, adeseori, venea în contradicție cu rețeaua de agenți secreți ai diplomației franceze oficiale. Ludovic își asumase o grea sarcină în misiunea sa de a-i obliga pe ministrul afacerilor externe și pe ambasadori să urmeze linia sa politică. Uneori, câte unul dintre ambasadorii francezi era inițiat în „secretul regelui"[1] și atunci el era obligat să execute instrucțiunile ministrului afacerilor externe și în același timp să împiedice îndeplinirea lor. De cele mai multe ori, însă, „secretul regelui" era încredințat secretarului ambasadei sau unui mic funcționar, care pe deasupra trebuia să-l spioneze pe ambasador. În plus, Ludovic a început să creeze, paralel cu „secretul regelui" oficial, un altul neoficial, care nu numai că acționa în umbra primului, dar de cele mai multe ori și contrar liniei lui. Într-o scrisoare adresată lui Tercier, unul dintre conducătorii „secretului regelui", Ludovic se plângea că el însuși abia se mai descurcă în labirintul de servicii secrete pe care le-a creat. Aceste două la început, mai apoi trei și patru diplomații secrete și servicii de spionaj, care trăgeau fiecare spuza pe turta sa, produceau un haos complet care s-a soldat cu prejudicii aduse Franței.

Mulți își pun întrebarea cum i-a venit regelui ideea de a-l trimite pe d'Eon în veșminte de femeie în Rusia. Faptul rămâne un mister nedezlegat. Este clar acum, că acest agent francez nu avea

1. „Secretul regelui" era serviciul de spionaj propriu al lui Ludovic al XV-lea. Printre agenții săi se numără Saint-Germaine și Beaumarchais.

câtuși de puțin intenția de a pătrunde deghizat, în spiritul eroilor romanelor de capă și spadă la modă pe atunci, într-o mânăstire de călugărițe sau într-un harem musulman. În împrejurările date, domnișoara trebuia să abuzeze de farmecele feminine și cochetărie exagerată. Dimpotrivă, ea trebuia să se remarce printr-o înfățișare sfioasă, plină de pudoare, ținându-i la distanță pe eventualii admiratori. Rolul nu era câtuși de puțin ușor, dar totuși astfel deghizat d'Eon era în măsură să pătrundă mai repede în anturajul împărătesei Elisabeta și să îndeplinească misiunea „secretul regelui". Șeful „secretului" prințul de Conti a fost cu d'Eon extrem de generos, înzestrându-l cu toalete de femei luxoase, ultima modă pariziană, la care se adăugau peruci pe măsură și cosmetice și parfumuri din cele mai fine.

„... În vara anului 1755, pe drumurile prăfuite ale landurilor germane răsăritene, iar apoi prin Polonia și pe litoralul Mării Baltice, alerga o trăsură plină de bagaje în care se aflau doi călători - un bărbat și o tânără femeie - însoțiți de servitori pe capră. Bărbatul, era un om în vârstă ce se arăta foarte îndatoritor cu tânăra domnișoară care îl însoțea, nepoata sa. Era nobilul scoțian Douglas-Mackenzie, un iacobit, deși devotamentul față de dinastia Stuarților, alungată de popor, nu mai era de mult la modă. Poate că starea de spirit a lui Douglas era întreținută și de dușmănia sa față de englezi, pe care nu se sfia câtuși de puțin să și-o ascundă. De altfel, scoțianul spusese nu o dată, în auzul tuturor, că se dezgustase de politică, consacrându-se ocupației sale preferate: mineralogia și geologia. Și, într-adevăr, călătorind prin Germania și teritoriile cehe, Douglas a manifestat deschis un interes deosebit pentru minele de acolo, dovedind cunoștințe de specialitate și a făcut chiar un ocol mare, pentru a trece și prin Saxonia, și a vizitat unele exploatări miniere renumite."

Era greu de imaginat pentru un neinițiat să ghicească că sub această deghizare, insolita pereche, iacobitul și nepoata sa, îndeplineau o misiune secretă încredințată personal de regele Ludovic. De Conti, șeful „secretului regelui" se înțelesese cu Douglas și cu d'Eon în privința cifrului pe care aveau să-l folosească. Lui Douglas personal i se permitea să expedieze de la Petersburg numai o singură scrisoare. El trecea drept un bogat negustor de blănuri interesat de produsele autohtone, și, prin urmare, cifrul a fost imaginat ca atare. Astfel, întărirea partidei austriece trebuia să fie semnalată prin fraza „râsul a ajuns la preț", prin râs înțelegându-se cancelarul A. P. Bestujev-Riumin. Dacă slăbea influența acestuia, se comunica la Paris că „prețul samurului scade"; „hermina are vânzare" era

codificat ambasadorul Austriei. Tot acest cod era conceput ca „vulpea argintie" să nu poată decripta o scrisoare dacă i-ar fi căzut eventual în mână prin intermediul vreunui spion.

Cu prilejul unei întrevederi secrete cu vicecancelarul M. I. Voronțov, partizan al relațiilor cu Franța, Cavalerul d'Eon a venit încărcat cu coduri și hărți secrete din partea „secretului regelui". Astfel, în coperta de piele în care era legat volumul lui Montesquieu, *Spiritul legilor*, dat în dar împărătesei Elisabeta, se aflau ascunse mai multe scrisori secrete ale lui Ludovic al XV-lea. În talpa pantofului, într-un locaș se afla cifrul corespondenței, iar în corsetul pretinsei domnișoare erau cusute împuternicirile pentru purtarea tratativelor.

Se spunea că Douglas „călătorea din motive de sănătate", motivație cel puțin ciudată pentru un spion francez care acceptase să-și vâre capul de-a dreptul în gura leului. În această călătorie, Douglas era însoțit de nepoata sa, ce purta numele de Lya de Beaumont. În Germania, cei doi au făcut un ocol prin Boemia, sub motivul de a studia mai îndeaproape anumite mine de metale prețioase, dar în realitate cu scopul de a-și camufla adevăratul său traseu.

După versiunea lui Gaillardet, în drumul lor, cei doi se opresc la castelul ducelui Mecklemburg, a cărui fată, Sophie-Charlotte (viitoarea soție a regelui Angliei, George al III-lea), i-a înmânat Lyei o scrisoare de recomandare către una dintre doamnele de onoare ale împărătesei Rusiei.

Nepoata lui Douglas, care nu părea să se intereseze prea mult de geologie și de afaceri cu blănuri, era în schimb o cititoare pasionată. Încă înainte de a pleca de la Versailles, tânărul d'Eon primise volumul lui Montesquieu de care „Lya" nu se despărțea nici un moment în timpul călătoriei, deși se părea că nu-i venea tocmai ușor să citească numai această carte. Dar cine știe? Poate că serioasa tânără se apucase s-o învețe din cine știe ce motive pe dinafară. Așadar, d'Eon trebuia să joace nu numai rolul de femeie atrăgătoare și nepoată cuminte a bogatului negustor, dar să nu scape din mână o clipă prețioasa carte ce conținea scrisoarea regelui și cifrul corespondenței.

Pasionata cititoare a lui Montesquieu a fost văzută în timpul acestei călătorii și descrisă ca „femeie scundă și slăbuță, cu ten roz-palid și cu o expresie timidă și plăcută". Glasul mlădios al lui d'Eon contribuia și mai mult la succesul travestirii sale. El juca cu destul tact, nu atât rolul unei persoane cochete și misterioase, ci pe cel al unei fete rușinoase și liniștite. Dacă ar fi atras prin farmecele

sale prea mult bărbații, toată acțiunea întreprinsă de cei doi ar fi fost compromisă. După unele mărturii ale contemporanilor „Lya" era chiar atrăgătoare. Pictorii de la curte s-au străduit pentru a dobândi onoarea de a putea zugrăvi portretul „Lyei de Beaumont". În cele din urmă, răsfățata domnișoară a fost nevoită să cedeze unora dintre artiști, și portrete în miniatură care s-au păstrat confirmă pe deplin reputația cavalerului d'Eon de a fi primul și cel mai mare spion al tuturor timpurilor travestit în femeie.

După cum știm, cei doi spioni s-au întâlnit pentru prima oară la Angaltièrs, unde „secretul regelui" i-a pregătit și le-a dat toate instrucțiunile pentru viitoarea lor misiune, inclusiv legenda care urma să le servească drept acoperire. Unchiul și nepoata au făcut mai întâi cum se obișnuiește într-o asemenea meserie, o repetiție generală la Paris. Aici Douglas și d'Eon au fost primiți cu bunăvoință de înalta societate și au fost rugați chiar să-și prelungească vizita. A trebuit să se invoce motive de sănătate, pentru ca cei doi spioni să poată pleca mai repede spre Petersburg.

Sosirea la Petersburg le-a oferit o surpriză neplăcută: Rusia încheiase deja o alianță defensivă și ofensivă cu Anglia, prin care se obliga să trimită 55000 de soldați, ajutor Prusiei, în schimbul a 100000 de lire sterline anual.

La Petersburg călătorii au fost găzduiți în casa unui francez care se ocupa cu operațiuni bancare internaționale. Nimeni n-o bănuia pe frumoasa „Lya". Doar când Douglas era asaltat de întrebări plictisitoare, se observa cum, de regulă, îl apuca un acces violent de tuse, după care începea să explice pe larg că medicii i-ar fi prescris să trăiască câtăva vreme într-o țară cu climat rece.

Ce-i drept, în Rusia era destul de frig, dar nu și pentru „madmoiselle Lya" însoțitoarea tăcută și discretă a bogatului negustor. Agenții lui Bestujev-Riumin îl urmăreau permanent și pas cu pas pe nobilul francez, bolnăvicios, care aparent manifesta un interes neobișnuit pentru comerțul cu blănuri siberiene. S-a mai observat și că Douglas purta cu el o frumoasă tabacheră dintr-o carapace de broască țestoasă, pe care nu o părăsea niciodată. În fundul dublu al acestei tabacheri erau ascunse instrucțiunile primite de Douglas, precum și cifrul secret ce servea la întocmirea rapoartelor către prințul Conti, șeful „secretului regelui". Dar Douglas nu-l folosea încă, întrucât până acum nu avea practic ce transmite la Paris, atâta vreme cât „nepoata sa" nu reușise să-l contacteze pe vicecancelarul Vorontov, cel care simpatiza cu Franța. În cele din urmă, d'Eon l-a întâlnit pe Vorontov și acesta a prezentat-o pe frumoasa Lya țarinei Elisabeta.

Un control obligatoriu la care este supus Douglas, se soldează cu respingerea sa și e nevoit să se întoarcă singur în Franța, în schimb, domnișoara d'Eon rămâne la Petersburg bucurându-se de sprijinul contelui Vorontov. Și astfel mesajul lui Ludovic al XV-lea e înmânat împărătesei Elisabeta.

Împărătesei Elisabeta îi plăceau lingușirile și distracțiile, iar domnișoara Lya a îndreptățit cu vârf și îndesat speranțele care s-au pus în ea. Ea reprezenta tineretul francez, veselia și eleganța exotică a unui țări apusene. Era o floare parfumată, transplantată prin nu se știe ce miracol în nordul rece și înzăpezit, țară a ceților și a frigului, din grădinile regelui a cărui domnie devenise celebră printr-un adulter, ce depășise sub acest aspect recordurile în materie ale lui Francisc I, Henric al IV-lea și Ludovic al XIV-lea. Elisabeta auzise despre celebrul „Parc al Cerbilor", primul harem organizat cu măiestrie și completat în mod sistematic pe care l-a avut vreodată un rege apusean. Și iat-o acum pe această candidă și frumoasă nepoată a cavalerului Douglas Mackenzie împodobind cu atâta demnitate curtea somnolentă și îmbătrânită de la Petersburg.

Cavalerul d'Eon, ca urmare a deghizării sale ireproșabile, a devenit peste noapte o favorită influentă și a fost numită „fräulein", iar apoi „lectoră" a vârstnicei împărătese.

La scurt timp după introducerea domnișoarei d'Eon la curtea imperială de la Petersburg, ambasadorul britanic Williams îi va comunica lordului Haldernes la Londra: „Cu regret trebuie să vă înștiințez că domnul cancelar (Bestujev-Riumin) nu mai reușește să o convingă pe majestatea sa ca să semneze acordul pe care-l dorim cu atâta ardoare".

Fără îndoială, nu trebuie exagerat rolul pe care l-a jucat „domnișoara de companie" a împărătesei, post în care se strecurase abilul spion cavalerul d'Eon. Unii cercetători, printre care Vandal și Rambaud, se îndoiesc de toată această relatare și afirmă că d'Eon nu ar fi apărut la Petersburg decât în 1756. O părere opusă o au Gaillardet, Boutarec, A. Franc și André Castelot mai recent care toți nu se îndoiesc de veridicitatea ei.

Trebuie să recunoaștem sincer că misiunea lui Douglas și a lui d'Eon la Petersburg a fost, în mod cert, încununată de succes, în primul rând întrucât însuși conducătorii politicii ruse doreau în mod sincer o apropiere de Versailles.

D'Eon se întoarce pentru scurt timp la Paris cu răspunsul la mesajul secret al suveranului Franței. Pleacă din nou la Petersburg de data aceasta fără nici o deghizare, dându-se drept fratele fostei doamne de lectură a împărătesei și având calitatea de secretar de

ambasadă. Toți găsesc între frați o asemănare teribilă! Douglas devenise însărcinat cu afaceri. D'Eon a continuat un timp să servească drept mijlocitor între cele două curți, chiar și după ce la Petersburg a sosit, în 1757, ambasadorul oficial al Franței mareșalul L'Hospital. După conflictul dintre Conti și doamna de Pompadour, încheiat cu înlocuirea lui Conti, d'Eon a primit noi coduri și corespondența între cele două capitale a continuat.

Pe perioada ședерii lui d'Eon la curtea imperială rusă, rezultatul activității sale nu s-a lăsat mult așteptat. Influența cancelarului Bestujev s-a diminuat continuu. Împărăteasa a anulat tratatul încheiat cu Anglia, iar trupele rusești staționate în Prusia au trecut de partea Franței și Austriei. De reținut că între Franța și Austria a fost semnat un tratat de alianță la 1 mai 1756, care alianță a implicat Franța în războiul cu Prusia, ce va dura 7 ani și se va solda cu rezultate dezastruoase pentru Franța.

D'Eon se reîntoarce la Paris cu tratatul semnat de Elisabeta, împărăteasa Rusiei. Pe drum află de victoria trupelor austriece, de la Praga (6 mai 1757) contra Prusiei. În tot acest timp călătorește fără odihnă, cu diferite accidente pe parcurs, reușind totuși să ajungă cu două zile înaintea curierului oficial. Îi aduce regelui Ludovic al XV-lea două vești bune și copiile unor documente din arhiva secretă a palatului Peterhov din Petersburg.

Tocmai în timpul celei de a doua șederi în capitala Rusiei, d'Eon a reușit să sustragă din arhiva imperială cea mai secretă, printre altele și testamentul lui Petru I. Mulți istorici și cercetători pun la îndoială autenticitatea acestui testament și îl consideră opera lui d'Eon și al șefilor „secretul regelui". Nu încape îndoială că pentru d'Eon era un titlu de glorie să se laude în fața lui Ludovic al XV-lea cu fapta sa de a sustrage un asemenea document tocmai de la Peterhof. Valabilitatea documentului nu putea fi verificată decât de conducerea de la Petersburg. De altfel, guvernul francez nu a acordat vreo importanță documentului și acesta a zăcut uitat în arhive până în 1812, când a fost descoperit de Lesueur. Acesta l-a rezumat și probabil după indicația lui Napoleon, l-a publicat. Ulterior, cu ocazia editării memoriilor lui d'Eon – probabil false – a fost tipărit textul complet al testamentului lui Petru I, care a fost, după aceea, reprodus în nenumărate opere ale unor scriitori ca material propagandistic antirusesc.

La Petersburg, d'Eon a funcționat ca secretar de ambasadă între 24 februarie 1758 și 1760. După sosirea sa în capitala rusă, Bestujev e arestat în plin consiliu de miniștri și exilat în Siberia. Printre motivele arestării sale s-au numărat dovezile lui d'Eon privitor la

corespondența secretă dintre Bestujev, mareșalul Apraxin și regele Prusiei, prin care aceștia urmăreau să țină inactive trupele rusești și să frustreze aliații de avantajele noului tratat.

A venit, însă, timpul ca tânărul d'Eon să fie rechemat oficial la Paris, după ce îndeplinise în mod strălucit câteva importante misiuni diplomatice al lui Ludovic al XV-lea. Regele s-a arătat recunoscător cu cel care-l slujise cu credință. D'Eon a primit în mod public un venit anual de 3000 livre și a fost deseori trimis în diverse misiuni diplomatice. Printre altele, a fost trimis de mai multe ori în Rusia și în alte țări, oriunde era nevoie de un om capabil să rezolve probleme complicate. Deseori, Lya de Beaumont se deghiza din nou îmbrăcând haine femeiești pentru a îndeplini misiuni diplomatice. Când Franța a intrat în război, tânărul aventurier a cerut cu insistență să-și ia locul în armată. El a fost numit aghiotant al ducelui de Broglie care, în calitatea sa de șef al serviciului secret al regelui, obișnuia să-l utilizeze pe d'Eon mai mult pentru spionaj și uneltiri. Se relatează că d'Eon s-ar fi distins și în luptă, conducând de pildă un transport de muniții, într-un moment critic, sub focul puternic al tunurilor de câmp inamice. Ca militar a ajuns până la gradul de căpitan de dragoni, după care și-a reluat cariera de agent secret. În calitate de secretar al ambasadorului Franței la Londra ducele de Nivernais, d'Eon și-a demonstrat din nou calitățile. El a reușit să subtilizeze servieta ministrului adjunct al afacerilor externe al Angliei, Robert Wood, cu prilejul primirii foarte cordiale a acestuia la ambasada franceză și să copieze ultimatimul pe care cabinetul britanic intenționa să-l adreseze Franței. D'Eon a transmis regelui rapoartele informative ale inginerului militar francez de la Rosière, care cerceta fortificațiile de pe litoralul englez. După încheierea cu succes a acestei acțiuni de spionaj, d'Eon a fost înălțat la gradul de ministru plenipotențiar.

Cu toate meritele sale, d'Eon n-a făcut o carieră diplomatică strălucită. Încă fiind la Petersburg, în calitate de diplomat și agent secret al regelui, d'Eon a administrat pentru scurt timp – între plecarea vechiului ambasador francez și sosirea celui nou – treburile ambasadei și a risipit o sumă mare de bani. Noul ambasador a refuzat să treacă cheltuielile secretarului ambasadei în contul statului. În plus, marchiza de Pompadour a descoperit, spre marea ei mânie, că d'Eon continua să mențină legături cu adversarul ei, prințul de Conti.

Trucul prin care fiind la Londra d'Eon a obținut copiile instrucțiunilor date lui Beaut John Stewart (1713–1792) însoțitorul de Bedford în misiunea pentru încheierea tratatului cu Franța și

datorită căruia numele său este amintit în *Cambridge Modern History* (Istoria Modernă Cambridge). Acest truc este destul de ingenios și el a decurs astfel: adjunctul ministrului de externe britanic i-a vizitat pe Nivernaias și pe d'Eon având asupra sa o servietă plină cu acte. Ospitalitatea ambasadorului francez a slăbit vigilența oaspetelui, iar vinul excelent de „chably" i-a îndepărtat atenția de la gazdele sale și de la servietă. Scuzându-se, d'Eon a ieșit puțin din cameră și o dată cu el, a „ieșit" și servieta musafirului. Cu o repeziciune uimitoare, d'Eon a răsfoit hârtiile din servietă și a copiat în grabă toate instrucțiunile secrete ale lui Beaut John Stewart, care nu erau destinate decât unui singur om, aflat în misiune în Franța: lui Bedford John Russell, cel ce ducea tratativele din partea Angliei. Întors în cameră, d'Eon a așezat discret servieta pe fotoliu lângă stăpânul ei și nimic nu arăta să fi fost măcar atinsă.

Această acțiune a lui d'Eon i-a adus ducelui de Choiseul o serie de avantaje în purtarea tratativelor cu englezii. În tot cursul negocierilor, Bedford John Russell era permanent tulburat de faptul că partenerul său francez de negocieri cunoștea cu precizie conținutul instrucțiunilor sale și le contracara cu abilitate. Deoarece englezul nu știa de întreprinderea lui d'Eon, el a continuat să creadă că, în mod intenționat, fusese înșelat de colegul său Beaut și ca urmare, întors în Anglia, și-a înaintat imediat demisia. Mai târziu, din cauza acelorași bănuieli, a refuzat să primească postul de președinte al consiliului de miniștri, ce devenise liber după moartea lui Granville.

În acest mod, d'Eon a reușit să influențeze decisiv cursul evenimentelor politice ale Angliei. În ciuda succeselor sale de la Londra a început și declinul carierei sale. Între timp însă, mareșalul Broglic, protectorul lui d'Eon, cade în dizgrația marchizei de Pompadour, a cărei putere concura cu cea a regelui. Doamna de Pompadour declanșează o serie de represalii împotriva cavalerului d'Eon, care, în cele din urmă, este destituit din postul de ambasador la Londra. În octombrie 1763, d'Eon primește o scrisoare de la rege prin care acesta îl sfătuiește să rămână la Londra, și să nu dea curs scrisorii ce va veni prin care e chemat în Franța. Noul ambasador al Franței la Londra e Guerchy, un om de încredere al marchizei de Pompadour.

Silit de marchiză, Ludovic al XV-lea solicită regelui Angliei extrădarea fostului ambasador francez, nu înainte de a-l pune la curent cu aceasta pe d'Eon și a-i cere să salveze documentele secrete ce le deținea. Cererea de extrădare e refuzată de englezi.

Se dezlănțuie furia persecutorilor de la Versailles: d'Eon e declarat rebel și trădător și i se confiscă întreaga avere din Franța. Lupta dintre Guerchy și d'Eon devine o dușmănie fără margini. Se pune la cale un atentat, dar d'Eon îl prinde pe atentator și îl dezarmează. Amenințat cu moartea, acesta recunoaște că a fost pus de Guerchy care i-a promis în schimbul serviciului un post la ambasadă.

Zvonurile cu privire la faptul că d'Eon ar fi femeie, zvonuri pornite inițial de la Guerchy și având la bază activitatea dusă de d'Eon la Petersburg se răspândesc la Londra și opinia publică o etalează pe prima pagină a ziarelor.

În 1776, marchiza de Pompadour se îmbolnăvește și moare. Contele Broglie este rechemat și repus în drepturi. În ceea ce-l privește pe d'Eon, regele îl uită și nu-i răspunde la scrisorile pe care acesta i le adresează. Disperat, va intra în serviciul englezilor, care-i fac propuneri extrem de avantajoase.

Spionii francezi au încercat în fel și chip să-l prindă, să-l răpească, să-l discrediteze sau să-l răpună pe cavaler. Pamfletele propagandistice ale presei pariziene îl acopereau cu noroi. Foarte calm, d'Eon răspunse curând tuturor acestora prin publicarea câtorva scrisori ale lui Ludovic al XV-lea, care abundau în sinceități indiscrete, lovind astfel de-a dreptul la țintă. De altfel, d'Eon a început în mod deliberat cu scrisorile cele mai nevinovate, făcând aluzii sau lăsând să se înțeleagă limpede că nu se va opri aici. Agenții francezi nu și-au domolit însă tentativele de a-l reduce la tăcere. D'Eon le-a răspuns cu o nouă lovitură, dând spre traducere și publicare în Anglia încă vreo câteva scrisori ale regelui.

În cele din urmă, Ludovic al XV-lea îi trimite o scrisoare în care acesta se arată mulțumit de serviciile lui și îi fixează o rentă anuală de 12000 de livre, dându-i dreptul de a se întoarce în Franța, cu condiția de a se îmbrăca numai ca femeie de acum înainte. Obligându-l la un travesti continuu, regele ar fi scăpat cu fața curată de trecutul lui d'Eon, iar ca femeie în Franța nu și-ar fi putut provoca la duel adversarii, el fiind un spadasin ieșit din comun.

În 1777 moare Ludovic al XV-lea, iar noul rege își dă seama de valoarea documentelor care, cunoscute de englezi, ar fi putut compromite serios relațiile dintre cele două țări și așa destul de încordate datorită sprijinului acordat de francezi „rebelilor americani". Documentele, printre care se afla și un plan de debarcare a trupelor franceze în Anglia, trebuiau urgent aduse în țară. Noul rege și miniștrii săi aveau, pare-se, o atitudine plină de respect pentru

înaltele aptitudini ale lui d'Eon. Dar pretențiile acestuia – o rentă anuală de 12000 livre și numirea permanentă în serviciul secret din străinătate – le părea exagerate, astfel încât ei au trimis la Londra un emisar inteligent și experimentat, pentru a se târgui cu cel mai celebru aventurier al epocii. Acest emisar nu era altul decât Caron de Beaumarchais și el aventurier în felul său, iar sosirea sa în Anglia în acel timp s-a dovedit a fi – în afară de șantajul lui d'Eon – un eveniment de mare importanță istorică.

Enervat de scandalul din jurul lui, la 13 august 1777, d'Eon părăsește Londra, iar patru zile mai târziu, îmbrăcat în uniformă de dragon, se prezintă la Versailles. Revenea în Franța după 14 ani. E primit cu toată cinstea și căldura, dar i se atrage atenția să ia cât mai repede la purtare îmbrăcămintea de femeie, conform tranzacției, întrucât ambasadorul englez la Paris pretindea aceasta cu insistență. Se retrage la Tonnere unde duce o viață calmă, cultivând vița de vie și trimițând vin vechilor prieteni și protectori.

Când războiul franco-englez se termină, d'Eon pleacă imediat la Londra pentru a trata niște afaceri personale. Nu se va mai întoarce niciodată în țară. Duce o mare lipsă de bani și ca atare încearcă să vândă o colecție de manuscrise, dar i se oferă o sumă derizorie. Se gândește să valorifice arta sa de spadasin, luând parte la dueluri publice sau întreprinzând turnee de scrimă, îmbrăcat fie ca bărbat, fie ca femeie. Ia parte la un duel rămas celebru cu un faimos scrimeur – Saint Georges – care a avut loc la 9 aprilie 1787 la Carlton-Nouse, într-o sală arhiplină. Duelul a fost arbitrat de fratele regelui Angliei și a fost câștigat de cavalerul d'Eon, îmbrăcat în femeie. Nouă ani mai târziu, d'Eon, în vârstă de 70 de ani, e rănit grav într-un duel susținut la Southampton.

Revoluția franceză, începută în 1789, îl găsește pe d'Eon la Londra, din care cauză e trecut pe lista imigranților. Își oferă serviciile Convenției care îi suprimă pensia dar în schimb primește o pensie de 200 lire din partea regelui Angliei. D'Eon a continuat să poarte haine femeiești. Le purta, probabil, pentru a face pe originalul. Viața cavalerului aducea mult a comedie gen capă și spadă. Acum începe din nou să-și câștige pâinea cu spada, devenind profesor de scrimă. Alături de parcul Kensington a deschis o sală unde domnișoara d'Eon dădea lecții de folosire a armelor albe. Poliția înclină să-l considere pe cavaler falsificator de bani. Așa s-au scurs ultimii ani de viață ai acestei domnișoare-dragon.

La 21 mai 1810, cavalerul d'Eon moare la Londra în vârstă de 83 de ani.

Aici se sfârșesc aventurile cavalerului Charles-Geneviève-Louis-Auguste-André-Thimothee-Beaumont d'Eon, doctor în drept civil și economic, avocat în Parlament, Mare Maestru al Sălii de Arme, căpitan de dragoni, cavaler al ordinului „St. Louis", cenzor regal pentru istorie și literatură, autor al unui eseu despre finanțe și al lucrării *Considerații politice asupra administrației popoarelor vechi și moderne*[1].

1. E. Cerneak, *Cinci secole de război secret*, Editura Politică, București, 1968. Radu Ion Popescu, *Magazin istoric*, nr. 11, XI, 1969, p. 25; Frederic Gaillardet, *Memoires sur la Chevalière d'Eon*, Paris, 1867; Le duc de Brolie: *Secret du Roi*, Paris, 1888; Voltaire, *Précis du Siécle de Louis XV*, Paris, 1888; Frederic Gaillardet, *Memoires du Chevalier d'Eon*, Paris, 1935.

De ce a murit Mozart?

La prima oră din ziua de 5 decembrie 1791, Wolfgang Amadeus Mozart se stingea din viață la Viena. Nu împlise 36 de ani (se născuse în 1756 la Salzburg).

Autorul lui *Don Juan*, al *Nunții lui Figaro* (1786), *Don Giovanni* (1787), *Cosi fan tutte* (1790), *Flautul fermecat* (1791) și al multor simfonii, sonate, concerte pentru pian, opere de muzică religioasă și de cameră, ca să nu mai menționăm magnificul *Requiem*, se stingea în brațele soției sale, având la căpătâi doar câțiva rari prieteni, într-o uitare totală, după o agonie de cinci-sprezece zile[1].

Cu puțin timp înaintea morții sale, Mozart își exprimase convingerea, în cercul familiei sale, că fusese otrăvit. „Ascultă-mă, i-a spus el soției sale Constance, sunt sigur și nu am nici un dubiu că cineva mi-a dat otravă". Obsesia otrăvirii nu era decât produsul imaginației sale delirante și până în ultimele clipe de viață Mozart a susținut că ideea otrăvirii sale nu era altceva decât produsul fantasmelor spiritului său. Avea, deci, momente de luciditate când își dădea perfect de bine seama de ceea ce este real și ce este imaginar în mintea și viața sa.

Din păcate, la scurt timp după moartea sa, zvonul acestui atentat adios s-a răspândit ca fulgerul în Viena și a găsit mai mulți care să creadă în ele decât increduli. În tot timpul vieții sale, Mozart avusese de înfruntat un mare număr de adversari și astfel se explică faptul că oamenii au crezut că a fost victima lor. Mult timp după moartea sa, versiunea otrăvirii a persistat iar ziarele au colportat-o, mergând până acolo, încât l-au arătat cu degetul pe cel ce se făcea vinovat. Mulți îl considerau ca fiind asasinul lui Mozart pe rivalul său cel mai înverșunat, marele muzician Salieri.

Contemporanul său Antonio Salieri (1750–1825), într-adevăr, lăsase să-i scape cu un prilej oarecare, o frază imprudentă: „Dacă

1. Barraud: *Promenade d'un médecin a travers de l'histoire*, Paris, Ed. Rudeval. 1905.

acest om ar fi trăit, nimeni nu ne-ar mai fi dat nici o fărâmă de pâine pe lucrările noastre".

Cu toate aceste grave bănuieli, Salieri nu avea de ce să se teamă de Mozart și vechiul adagio: „Is fecit cui prodest" ar fi trebuit să fie suficient pentru a face să fie lipsită de sens această acuzație. Maestru la Capela imperială, compozitorul care își vedea operele sale *Danaidele* și *Tarare* concurând la teatrul din Viena cu reprezentațiile lui *Don Juan*, Salieri nu avea câtuși de puțin motive să se teamă de sărmanul Mozart, care, ca toate marile genii, printre care și Beethoven, își datora existența municipalității din Viena, dar mai ales binefăcătorului său Puchberg.

Salieri a respins această abominabilă acuzație de a-l fi otrăvit pe Mozart și a protestat prin prezența sa la înmormântarea lui Mozart, luptând împotriva calomniilor care îl copleșau, calomnii care îi vor tulbura restul zilelor, făcându-l să ispășească dur intrigile mizerabile pe care le țesuse împotriva autorului lui *Don Juan*.

*

Numeroase semne de întrebare îl ridică și straniul diagnostic descoperit în actul de deces al lui Mozart, care, după cum vom vedea, este în totală discordanță cu alte posibile cauze ale morții.

„La 5 decembrie – se menționează în actul de deces – sus-numitul Wolfgang Amadeus Mozart, maestru de capelă, compozitor al camerei imperiale și regale, locuind pe Kleine Kaiserhausstrasse nr. 970 in Rauhensteingasse, a decedat ca urmare a unei *febre cerebrale*, la vârsta de 36 ani".

Același diagnostic îl regăsim menționat într-o notă descoperită în registrul catedralei Sfântul Ștefan din centrul Vienei, în care aflăm o serie de detalii privitoare la cheltuielile legate de înmormântarea marelui compozitor:

„6 decembrie 1791. Numitul Wolfgang Amadeus Mozart, maestru de capelă, compozitor imperial și regal, locuind pe Rauhensteingasse in Kleine Kaiserhaus nr. 970, decedat datorită unei febre cerebrale la vârsta de 36 ani. A fost îngropat la cimitirul Saint Marc – clasa 3-a. Costurile s-au cifrat la 8 florini 56 kreutzers – dricul 3 florini".

Această notă a fost în mod cert copiată de pe prima, certificatul de stare civilă.

Se naște întrebarea: cine i-a putut dicta funcționarului de stare civilă de la primăria Vienei un așa de straniu diagnostic? Era vorba de un diagnostic oarecare, ales la întâmplare, pentru a-l ascunde pe cel real, despre care toată lumea vorbea, fiind vorba de... otrăvire!

*

Dacă cineva în zilele noastre deschide o biografie oarecare închinată lui Mozart sau frunzărește un dicționar, poate citi în dreptul numelui său, următoarele cuvinte: „W. A. Mozart, mort la vârsta de 36 ani, măcinat de ftizie".

Poate vă întrebați: de unde provine acest diagnostic neașteptat și surprinzător, de tuberculoză? Există, oare, informații în viața lui Mozart care să permită să se tragă concluzia că ar fi suferit de tuberculoză? El care dispunea, ce-i drept, de așa de puțin timp ca să se mai plângă și care și-a păstrat chiar cu prilejul celor mai mari nenorociri o tărie de caracter neobișnuită și deborda de o veselie molipsitoare, s-a plâns vreodată de unele simptome care ar putea face să se creadă că ar fi vorba de tuberculoză? În ceea ce ne privește, nu împărtășim opinia că ar fi fost vorba de așa ceva și ne propunem să facem o analiză retrospectivă din punct de vedere medical a stării sănătății sale.

Mozart provine dintr-o familie de meșteșugari, stabilită de multă vreme la Augsburg, a cărui meserie din tată în fiu a fost aceea de legător. Bunicul său, Jean George Mozart, a avut cinci copii care au fost longevivi, având urmași ai căror descedenți mai trăiesc încă și în zilele noastre la Augsburg. Cel mai mic dintre cei cinci copii, Leopold, tatăl lui Mozart, a fost o figură extrem de interesantă și în același timp curioasă, întruchipând tipul reprezentativ al acestei familii de oameni onești, bine clădiți, radiind în jur sănătate și bună dispoziție, cu gusturi simple, ducând o viață regulată, de o sobrietate luterană.

În ciuda unei vieți extrem de obositoare și tracasante, aproape nomadă în timpul tinereții copiilor săi, în ciuda unei munci fără odihnă, sarcinile care i le incuba o familie numeroasă și o stare materială extrem de precară – profesia de muzician la capela prințului-episcop de Salzburg îi aducea foarte puțini bani – Leopold Mozart a trăit peste 70 de ani și, cu prilejul primei boli pe care a căpătat-o din nu se știe ce motive, a decedat la 28 mai 1787.

Leopold se căsătorise în 1747 cu Anne Marie Pertlin, fiica economului unui ospiciu din Salzburg, o femeie demnă și onestă, de o rară frumusețe, dar a cărei sănătate nu era tot atât de trainică ca aceea a soțului său. Într-adevăr, din cei șapte copii pe care mama lui Mozart i-a adus pe lume, cinci au murit mai înainte de a împlini șase luni. Doar o fată, Marianna și un băiat, Wolfgang, s-au agățat cu toate puterile de viață.

Din ce cauză și de ce au murit cei cinci frați ai lui Mozart,

mister! Victor Wilder, cel mai bun biograf al lui Mozart, s-a pronunțat astfel în această privință: „S-a spus că Natura pentru a crea o inteligență așa de rară și minunată, este nevoită să-și reia de mai multe ori experiențele și distruge modelele avansate".

Este adevărat că singurul model pe care Natura l-a păstrat alături de cel al lui Wolfgang, a fost sora sa Marianna și sincer vorbind, sora trebuia să fie demnă de fratele său.

Înclinăm să credem că, mai curând, trebuie incriminată sănătatea mamei pentru a explica pierderea timpurie a celor cinci bebeluși. Din păcate, nu ne-au parvenit informații în privința maladiei de care a suferit mama lui Mozart. După o primă călătorie în 1761 la Viena (unde ea și-a însoțit soțul și pe cei doi copii), și o a doua în 1763 la Paris și Londra și, în fine, o a treia la Viena în 1767, mama va fi obligată să rămână la Salzburg în vreme ce soțul și copilul vor întreprinde un turneu victorios în Italia, lipsindu-se de prezența tinerei Marianna, care îi ținea locul și cânta admirabil la clavecin. Zece ani mai târziu, în 1777, Mozart și-a înaintat demisia din postul de muzician al prințului-episcop de Salzburg și a intenționat să întreprindă un turneu la München, Augsburg, Mannheim și Paris. Dar cum prințul nu a fost de acord, amenințând că-i va retrage pensia tatălui său, dacă Mozart va pleca, mama va fi obligată să-l însoțească pe tânăr. Despărțirea dintre părinții săi trebuie să fi fost crudă. Nefericitul Leopold Mozart, cunoscând foarte bine starea sănătății soției sale, a avut, probabil, un presentiment: o voce interioară îi spunea că nu o va mai revedea vreodată.

Parisul s-a dovedit a fi nefavorabil mamei lui Mozart. Adăpostită într-o cameră mică, întunecoasă și lipsită de aer, situată pe strada Gros-Chenêt, stătea închisă în ea, în vreme ce fiul străbătea de la un cap la altul orașul dând lecții de muzică.

Același Victor Wilder menționează, referindu-se la această perioadă: „Doamna Mozart se remarcase întotdeauna printr-o suprapondere corporală, pe care vârsta (avea 56 de ani) și viața sedentară o accentuaseră. Opulența formelor îi îngreuia circulația sângelui, pe care o stimula cu luări repetate de sânge și alte remedii empirice. Pe o stradă prost aerisită, într-o locuință sordidă, constând dintr-o cameră strâmtă și igrasioasă, lipsită de mișcare și orice fel de distracții, toate acestea au contribuit la agravarea bolii. După o gravă indispoziție avută în timpul lunii mai, care a fost semnalul, pe la mijlocul lunii iunie vremea de afară caracterizată printr-o căldură tropicală, aer încărcat de umiditate, a făcut să i se agraveze boala. Luată pe nepregătite, boala care o măcina a doborât-o la

pat. Era 19 iunie. A doua zi a fost cuprinsă de frisoane și a recurs la îngrijirile unui călugăr-tămăduitor, refuzând cu îndârjire să fie văzută de un medic pe care fiul său, alarmat, intenționa să-l cheme. Motivul opunerii sale: «nu avea încredere în medicina franceză»".

După lungi căutări, Wolfgang a descoperit un medic german. Era un bătrân cumsecade ale cărui cunoștințe se situau cu mult sub cele predate în facultățile franceze pe care bolnava le disprețuia atât. Bătrânul medic neamț a examinat-o cu minuțiozitate caracteristică pe bolnavă, după care a privit în gol, clătinând din cap. Bolnava s-a plâns de o sete mistuitoare, la care doctorul i-a prescris rubarbură și vin roșu.

Wolfgang, care era de față, auzind straniu remediu recomandat nu s-a putut abține și și-a permis observația că vinul încălzește. Doctorul în replică i-a răspuns că vinul fortifică și că numai apa este cea care încălzește sângele. În ciuda îngrijirilor acordate de un alt medic adus de doamna Grimon, o colocatară, mama lui Mozart s-a stins încetișor în brațele sale la 3 iulie 1778 în vârstă de 57 ani.

Atac de cord, congestie cerebrală sau nefrită? Supoziții la care nu există un răspuns. În ceea ce ne privește, înclinăm pentru o boală de inimă.

Să ne oprim acum asupra sorei lui Mozart, Marianna. Puține lucruri sunt de spus. Lăsând la o parte o febră tifoidă căpătată în 1765, pojar în 1767 și o anemie destul de avansată în 1780, provocată, se zice, de o supărare, Marianna Mozart căsătorită în 1785 cu baronul de Sonnenbourg, a trăit până la o vârstă respectabilă, 80 de ani, murind la Salzburg la 29 octombrie 1829.

Din cele de mai sus putem afirma că, din punct de vedere ereditar, Mozart nu a avut suferinzi de tuberculoză în familie. Părinții, cât și rudele sale erau bine clădiți, doar singură mama sa, aducându-l pe lume, a putut face din el un candidat la tuberculoză. Referindu-ne, deci, la persoana lui Mozart vedem, deci, că, începând de la vârsta cea mai fragedă era realmente predispus la tuberculoză.

Dacă ne amintim de extraordinara precocitate manifestată de Mozart, când ne gândim că el cânta la claveciu pe când avea doar trei ani, acompania cantorii și compunea concerte la 5 ani, că a întreprins primul turneu de concert la Viena la 6 ani, suntem tentați să credem că organismul său nu era decât un creier într-un corp fragil, suferind și mai ales plăpând.

Și totuși nimic din toate acestea nu erau vizibile. Îți poți da bine seama privindu-i portretul făcut la Viena în 1762, aflat în prezent la Mozarteum din Salzburg. În acest portret, Mozart, la vârsta de 6 ani, e ceva mai mic decât copiii de vârsta sa, subțire

dar bine făcut, ușor cambrat cu obrajii bucălați și roșii, ochi inteligenți și mari, întreaga sa ființă respirând sănătate.

Ca tânăr oferă o imagine diametral opusă. Era extrem de nervos în primul rând și unele senzații dezagreabile pentru alții, pentru el constituiau adevărate chinuri. La vârsta de 10 ani era suficient să vadă o trompetă, pentru ca s-o ia la fugă. Tatăl său credea că-i va fi ușor să-i corijeze această teroare copilărească. Drept urmare, într-o zi a încercat s-o facă. Dar la auzul primelor note mai stridente, copilul a leșinat. Puțin i-a lipsit să nu fie cuprins de convulsii.

O altă dovadă că Mozart dispunea de o bună constituție fizică este că în tinerețe a contactat mai multe maladii grave, de pe urma cărora s-a refăcut extrem de repede, în ciuda enormelor oboseli pe care i le cauza lungile călătorii și compunerea operelor sale.

De pildă, la vârsta de numai 6 ani, pe când se afla la Viena, se îmbolnăvește de scarlatină, fapt care nu-l împiedică ca numai la o lună și jumătate după aceea să susțină un concert la Petersburg.

Ajuns la Lille, în luna iulie 1765, la vârsta de 9 ani, a contractat o „febră mortală", după toate probalilitățile febră tifoidă, urmată de o reșută la numai o lună la Amsterdam. De remarcat că în timpul convalescenței a compus mai multe simfonii, șase sonate și diverse alte piese muzicale care au fost executate de îndată ce s-a făcut sănătos.

În octombrie 1767, Mozart, la 11 ani, se afla la Viena când s-a declanșat o epidemie de vărsat. Tatăl și fiul s-au adăpostit la țară în împrejurimile orașului, dar copilul a dus cu sine boala și, puternic afectat, nu a mai fost văzut vreme de nouă zile. La 1 ianuarie 1768 s-a întors la Viena unde împăratul i-a încredințat sarcina să compună o operă.

În octombrie 1771, a revenit la Salzburg pentru a participa la instalarea noului suveran Jerome-Joseph-François de Paule, conte de Colleredo. Mozart avea acum 15 ani și se spune că a contractat o gravă maladie despre care nu i se cunoaște natura. Boala nu îl va împiedica, totuși, să compună o operă pentru sărbătorirea evenimentului: *Visul lui Scypion* precum și superba litanie *Venerabili*.

La 4 noiembrie același an pleacă la Milano pentru a o pune în scenă. Între 1771 și 1782, perioada căsătoriei sale, Mozart nu a fost decât de două ori bolnav. În 1781 se afla la München pentru a comenta opera „Idomeneu, regele Cretei". Se îmbolnăvește dobândind un catar, singura maladie dintre toate bolile sale de care a

suferit în viața sa și care poate fi eventual suspectată că i-ar fi putut provoca o afecțiune pulmonară.

În 1778, timp de câteva zile a fost nevoit să rămână în pat, cuprins fiind de o febră pulmonară, datorită, se pare, unei afecțiuni cardiace.

Privit pe plan sentimental, Mozart a fost un îndrăgostit tipic, nicidecum un libertin ce culege rozele din toate tufele pe care le întâlnește în calea sa, ci dimpotrivă un îndrăgostit sincer – mai curând platonic și fidel – un frate demn al tânărului Werther. Ne vedem siliți să respingem toate acuzațiile de libertinaj puse pe socoteala lui Mozart de legături, fie cu elevele sale sau cu actrițe, toate acestea nefiind decât calomnii josnice împotriva sa, opera dușmanilor săi roși de invidie față de geniul său. Mozart a iubit doar de trei ori în viața sa și a făcut-o în mod sincer, în mod crescendo...

Prima sa dragoste datează din 1771. Împlinise 15 ani. Inima sa, din câte se pare, era tot atât de precoce ca și geniul său. Julieta sa avea... zece ani mai mult ca el și era logodită. Visul de dragoste s-a spulberat când Mozart a trebuit să plece în Italia și întâmplarea a tăiat rădăcina acestei prime flori a unui suflet tandru și pasionat.

În 1778 a fost ceva mai serios. Avea de acuma 22 de ani și iubea cu pasiune pe Aloyse Weber, fiica unui copist din Mannheim, o apreciată cântăreață, ce va deveni mai târziu soția comedianului Lange.

La sfatul și îndemnul tatălui său, Mozart a trebuit să părăsească Mannheimul pentru a merge la Paris. Despărțirea de iubita sa a coincis cu o îmbolnăvire ce avea să-i provoace multă suferință.

Cea de a treia dragoste, ultima și cea mai puternică, a fost aceea care a nutrit-o față de viitoarea sa soție, Constance Weber, sora infidelei Aloyse. Căsătoria celor doi a constituit un veritabil roman de dragoste și vreme de nouă ani cât au fost împreună, iubirea nu i-a scăzut o clipă.

Mozart era virgin la căsătorie. „Natura vorbește în mine – spunea el într-o scrisoare din 15 decembrie 1781 scrisă în vederea obținerii autorizației paternale – așa de puternic, mai mult decât în oricare altul și poate cu mai multă forță decât într-un om puternic și grosolan. Cu toate acestea, îmi este imposibil să-mi corijez conduita ca ea să fie asemenea tinerilor de vârsta mea. Pe de o parte, am un suflet sincer religios, am multă onestitate și prea multă dragoste față de aproapele meu pentru a înșela o creatură nevinovată. Pe de altă parte, sănătatea îmi este foarte prețioasă pentru a mă hazarda într-o întreprindere echivocă. Aș putea jura

în fața lui Dumnezeu că până în prezent nu-mi pot reproșa nici o greșeală".

Or, când scria aceste rânduri, Mozart avea 26 de ani și trăise într-o lume liberă, în mijlocul seducțiilor și a moravurilor ușoare, ce dăinuiau în lumea teatrului. Istoricii vor să vadă în aceasta dovada purității morale a omului. În ceea ce ne privește, noi o considerăm o dovadă grăitoare a influenței anafrodisiace a unei munci epuizante impuse dincolo de orice limită a rezistenței umane.

Am ajuns la epoca căsătoriei lui Mozart. Eroul nostru avea 26 de ani și am văzut că până acum nici între antecedentele ereditare și nici în viața sa din punct de vedere patologic nu a avut nimic, nu a prezentat nici un simptom care să pledeze în favoarea unui început de tuberculoză. Este drept că Mozart a fost în dese rânduri bolnav, dar întotdeauna sau aproape, a fost atins de maladii bine definite: scarlatină, vărsat, etc. În momentul când și-a întemeiat căsnicia, era realmente un bărbat în deplinătatea puterilor și considerăm că este indicat să vedem în ce stare se afla organismul său, cu alte cuvinte să-i facem un examen medical.

La vârsta de 26 de ani, vârsta căsătoriei sale, Mozart era mic de statură, slab de constituție, avea tenul mat și palid. Membrele îi erau bine dezvoltate și proporțional armonioase. Avea un cap mare dispus pe un gât puternic, nasul enorm, ochii mari cu o privire vagă și distrată. Deși avea vederea scurtă nu a dorit niciodată să poarte ochelari.

Dacă moralmente Mozart se afla în plenitudinea geniului său, sub aspect fizic era deja doborât, fiind slăbit la maximum. La un efort mai mare, pentru o veghe mai prelungită, pentru o muncă mai îndărătnică, pentru o emoție mai puternică, Mozart leșina sau se pierdea. Nu-i mai rămăsese decât nouă ani de trăit și se simțea extrem de epuizat.

Trei au fost cauzele care l-au adus în această stare:

Prima este cunoscută: bolile succesive. Își restabilise de fiecare dată sănătatea după o scarlatină, febră tifoidă sau vărsat. Mozart era născut poate pentru a atinge vârsta de o sută de ani, dar toate atacurile bolilor primite în primii douăzeci de ani au contribuit la provocarea unei morți precoce.

Mai poate fi atribuită și o a doua cauză a acestei epuizări fizice: călătoriile. Într-o vreme în care comunicațiile se făceau cu dificultate și erau extrem de penibile, Mozart a început să călătorească de la vârsta de cinci ani și jumătate pentru a nu se opri decât la 26, când s-a stabilit la Viena, dar și în ultimii ani a fost nevoit să efectueze o serie de călătorii la Praga și Berlin.

În viața sa Mozart a voiajat în Italia, Austria, Ungaria, Germania, Franța, Anglia, Olanda, etc. mergând pretutindeni, pe orice vreme, pe toate drumurile, pierzându-și zile și nopți nedormite în camere lamentabile de poștă sau de hoteluri sordide, fără speranța de odihnă în marile orașe unde nu se oprea decât pentru a da concerte, fie în calitate de executant sau ca șef de orchestră, să scrie opere sau simfonii, să participe la dineuri, mergând din recepție în recepție.

Azi cu condițiile transporturilor moderne, mulți dintre marii noștri muzicieni, ar fi cuprinși de groază fiind puși în fața unor astfel de proiecte. Și să nu se uite că Mozart nu era un adult care întreprindea toate acestea, ci un sărman copil de șase sau 15 ani...

În fine, un alt motiv al uzurii lui Mozart și cel mai important, l-a constituit munca sa. Mozart a muncit de o manieră colosală în tot timpul vieții sale. Încă de la vârsta de 5 ani compunea concerte pentru clavecin, iar pe când se afla pe patul de moarte a încercat să termine primul său *Requiem*. Între aceste două epoci a compus nu mai puțin de 179 de lucrări. Ce geniu, te întrebi, a mai dat, oare, vreodată dovadă de o asemenea fecunditate? Și cu ce ardoare și nespusă febrilitate se așeza la lucru. După boală, convalescent, compunea la un mic birou așezat pe patul său. Compunea pe scaun în poștalion și se spune că, într-o singură noapte, în ajunul reprezentării, a compus uvertura *Nunții lui Figaro*.

Trebuie să mai adăugăm încă un element la situația precară a sănătății care l-a ruinat pe Mozart: mizeria materială. Aplaudat și adulat pretutindeni, sărbătorit văzându-și operele jucate pe scene din Austria, Germania, Italia și Franța – Mozart murea, totuși, literalmente de foame alături de soția sa, mai tot timpul bolnavă și suferindă.

Fapt incredibil, dar a doua zi după căsătoria lor, cei doi soți nu dispuneau de un florin în buzunar. La puțin timp după aceea, Mozart a fost obligat să-i scrie baroanei de Waldstoeden pentru a-i solicita o carafă cu bere pentru soția sa gravidă, neavând bani s-o plătească. Într-o altă zi, unul dintre prietenii săi l-a surprins pe când dansa cu soția sa în cameră pentru a se încălzi, căci nu avea lemne și afară era foarte frig. Familiei Mozart i s-au născut trei copii, dintre care doar doi au trăit. Soția era bolnavă și a fost obligată să meargă la Bade unde a fost găzduită de maestrul de școală Stoll. Și când, în cele din urmă, norocul s-a decis să vină și la el, după succesul cu *Flautul fermecat*, era prea târziu.

În ultimele luni de viață, intendentul contelui de Walsegg, a venit la Mozart și i-a comandat un „requiem". Din acest moment,

din luna iulie 1791 și până în decembrie, ideea că lucrează la propria-i mesă de înmormântare i-a obsedat creierul bolnav. Când, înștiințată, soția a venit în goană de la Bade, Mozart nu mai era decât o umbră. Burta ce o mai avea se topise în câteva zile ca zăpada la soare iar lumina din ochi i se stinsese și slăbiciunea îi era așa de accentuată că leșina întruna.

Soția sa l-a îngrijit cât a putut de bine, a ascuns *Requiem*-ul într-un dulap și sărmanul muribund a prins puține puteri. Dar, pe la mijlocul lunii noiembrie, răul s-a instalat din nou, copleșindu-l treptat. Era cuprins de un fel de paralizie ce-l obliga să rămână tot timpul în pat. Agonia o dată începută, va dura până la 5 decembrie. A fost o agonie teribilă, întretăiată de sufocări dureroase și perioade de calm, când se simțea mai bine și se apuca de lucru la *Requiem*. În ziua de 4 decembrie medicul a venit să-l vadă pentru ultima oară și i-a recomandat să i se pună comprese cu apă rece pe cap. Acestea însă se pare că i-au provocat o comoție violentă sfârșită cu o stare de prostație absolută.

La ora 1, dimineața, Mozart era sfârșit și a doua zi pe un ger groaznic, părăsea în dricul săracilor sărmana cameră în care aproape toate mobilele fuseseră vândute, pentru a merge să doarmă, ultimul său somn, în groapa comună de la marginea Vienei.

*

Două afecțiuni l-au doborât pe Mozart: prima, cronică, care data din primii ani și care a crescut în intensitate în fiecare an: munca istovitoare, oboseala inerentă și mai cu seamă mizeria profundă. Mozart era complet epuizat la vârsta de 29 de ani. În acest moment s-a ivit afecțiunea fatală care îl va doborî: slăbirea rapidă, însoțită de leșinuri, sincope, umflarea picioarelor și mâinilor, pareză. Dacă ne amintim că în tinerețe a suferit de scarlatină, ne face să credem că simptomele indicau o nefrită acută.

*

Una din piesele lui Pușkin are ca figură centrală pe marele compozitor Wolfgang Amadeus Mozart. Drama constă în conflictul ivit între acesta și Antonio Salieri. Pușkin nu a făcut altceva decât să transpună în opera sa zvonurile care circulau pe seama morții lui Mozart și anume că sfârșitul acestuia s-ar fi datorat lui Salieri, care, invidiind talentul său, l-a otrăvit cu sublimat coroziv.

Prezentarea piesei a făcut să se accentueze credința publicului în veridicitatea zvonurilor, astfel încât multe lume își punea cu toată

seriozitatea întrebarea dacă subiectul operei nu avea la bază un fapt real.

De-a lungul anilor, conflictul dintre Salieri și Mozart a făcut obiectul a numeroase cercetări din partea muzicologilor. Cu ani în urmă, Igor Beza, un reputat specialist rus, susținea că dispune de noi elemente care vin să întărească impresia că tragedia lui Pușkin este transpunerea artistică a unor evenimente care au avut loc cu adevărat.

Așa cum arătam, în vremea când a fost scrisă piesa, se zvonea în Europa și mai ales în Austria că Salieri ar fi fost vinovat de moartea lui Mozart. Mai mult, în 1825, când Salieri a murit, toate ziarele din Viena au folosit prilejul pentru a face cunoscută public bănuiala ce plutea asupra lui în legătură cu otrăvirea lui Mozart.

Pe ce se baza aceasta? Întemeiat sau nu, și vom vedea și de ce, Salieri declarase de mai multe ori într-un cerc restrâns de cunoscuți că se făcuse vinovat de moartea lui Mozart. După cum foarte bine se știe, Salieri obținuse funcția de muzician al curții imperiale – Hofmusikus – și frecventa cercurile aristocrate din Viena. Atins de o maladie nervoasă, acesta cunoscuse o agravare mai ales în perioada ce urmase după moartea lui Mozart. În timpul perioadelor de delir, Salieri mărturisise celor din jur că-l ucisese pe Mozart, ca apoi, după ce își revenea din criză, să nege cele spuse. Mărturisirile și apoi dezmințirile pe care le făcea s-au răspândit cu repeziciune, creând o și mai mare suspiciune în opinia publică asupra vinovăției sale.

Însuși Beethoven discuta cu prietenii săi despre ipoteza că Salieri l-ar fi putut omorî pe Mozart. „Pun rămășag – îi spunea lui Beethoven ziaristul Shick – o sută contra unu că mărturisirile lui Salieri sunt veridice. Felul în care a murit Mozart nu face decât să confirme vina lui".

Beethoven, atins de surditate completă, discuta cu prietenii prin intermediul scrisului și ne-au parvenit, din această tristă perioadă din viața titanului, așa-numitele „caiete de conversație". În aceste caiete, în afară de mențiunea lui Shick au mai fost găsite și altele. De pildă, nepotul lui Beethoven îi comunica acestuia, în primăvara anului 1825, când Salieri era pradă crizelor sale de demență: „Hofmusikus-ul afirmă că l-a ucis pe Mozart". Un alt cunoscut, Schindler, îi scria la rândul său: „Lui Salieri îi merge foarte rău. S-a prăbușit cu totul. Când delirează, ia asupra lui vina morții lui Mozart, spunând că i-a dat otravă. E adevărul gol-goluț și el vrea, desigur, să-și mai descarce conștiința. Dovadă că nici o crimă nu rămâne nepedepsită."

Salieri avusese un caracter josnic. Uneltirile sale, datorate invidiei, nu-l ocoliseră nici pe Beethoven, ca să nu mai vorbim de Schubert.

Ipoteza, conform căreia autoacuzațiile lui Salieri se datoresc refulării fanteziei acestuia în timpul perioadelor de criză ale bolii de nervi de care suferea, a fost combătută de unii cercetători. După aceștia, atât intenția de a se sinucide, cât și maladia nervoasă, care a survenit după moartea lui Mozart, constituiau consecințe ale unor intense mustrări de conștiință.

Medicii timpului au atribuit, după cum am văzut, cauza morții lui Mozart unor multiple cauze: tuberculoză, meningită, nefrită, etc. Toate aceste diagnostice par să fie contrazise astăzi dacă se ia în seamă descrierea simptomelor pe care le-a manifestat Mozart mai înainte de a muri. Am mai menționat doar că trupul neînsuflețit al celebrului compozitor prezenta un edem pronunțat, ce îl făcea să semene cu cadavrul unui înecat, iar o erupție ciudată îi acoperea toată suprafața pielii.

Un cunoscut om de știință german, doctorul Dieter Kerner, a emis ipoteza că Mozart a murit datorită unei intoxicații cu sublimat coroziv. O altă versiune asupra morții lui Mozart este că ar fi suferit de sifilis, diagnostic foarte la modă pe vreme aceea și că tratamentul cu produși cercuriali i-ar fi deteriorat funcțiile renale, cu uremie terminală.

După câte se știe, din declarațiile lui Salieri care ne-au fost păstrate, acesta mărturisise că turnase otrava într-un pahar cu vin pe care-l băuse Mozart. Dintre toxicele cunoscute ca având efectele cu simptomele prezentate de Mozart, doar sublimatul coroziv este solubil în băuturi alcoolice. Editorul britanic Vincent Novelle a descoperit o însemnare din 1828, după o vizită la văduva lui Mozart. Aceasta i-a spus lui Novelle că înainte de a intra în agonie, Mozart îi mărturisise: „Mor otrăvit de mâna lui Salieri".

Presupunând că s-ar face analiza resturilor pământești al lui Mozart și s-ar descoperi urme de mercur, lucrurile nu ar progresa cu nimic dacă Mozart a făcut cu adevărat un tratament mercurial.

Știința modernă respinge însă versiunea otrăvirii. Inconsistența ei a fost confirmată și de o sesiune științifică a Institutului Central pentru studiul operei și vieții lui Mozart de la Salzburg. Cu acest prilej a fost prezentată o comunicare specială despre *Legenda otrăvirii lui Mozart*.

Dar cum s-a instalat totuși boala? Cine l-a tratat? Putem avea toată încrederea în medicul care a stabilit diagnosticul?

În ultimii doi ani de viață, Mozart, s-a aflat permanent sub

observația doctorului Thomas Franz Klasset, discipol și continuator al celebrului clinician Maximilian Stoell. Dr. Klasset a fost, în același timp șef de catedră la Spitalul general din Viena. Anuarul medical editat în 1814 menționează despre Klasset: „Observator ager și gânditor profund, el este în același timp un excelent practician". La consult a fost invitat și Mathias von Sallava, un alt elev al lui Stoell, care se bucura de mare autoritate în capitala austriacă și dobândise încă din tinerețe titlul de savant. Eduard Guldener von Lobés, un alt cunoscut medic internist din Viena, a comunicat în câteva scrisori că cei doi medici, pe care el i-a cunoscut personal, au stabilit că Mozart suferea de „stare febrilă".

Compozitorul a fost doborât de boală la 20 noiembrie 1791 și a rămas țintuit la pat două săptămâni, suferind de accese de febră, inflamații ale articulațiilor, erupție cutanată, puternice dureri de cap, stări de vomă, stare de prostație etc... manifestări ce corespund cu diagnosticul prezentat în lucrările lui Stoell și Sallaha. Se mai știe că artistul suferea de reumatism articular, ale cărui simptome s-au manifestat la Mozart încă din copilărie. În octombrie 1762, tânărul muzician acuza dureri de picioare, și tot pe atunci i-a apărut pentru prima oară o erupție pe piele. La întoarcerea la Salzburg micul Mozart s-a îmbolnăvit din nou, manifestând aceleași simptome. În 1776, la München, simptomatologia s-a repetat.

În cea dintâi biografie a lui Mozart, apărută în 1798 la Praga, se notează între altele: Mozart era bolnav încă de la Praga și se trata intens; fața îi era palidă și avea o expresie tristă. Avea articulațiile inflamate, ori se știe că reumatismul articular, ca și alte forme de reumatism, afectează frecvent și mușchiul cardiac. Despre starea cordului lui Mozart nu se pomenește nici un cuvânt, lucru explicabil, întrucât, la vremea respectivă, nu existau metode exacte de diagnostic, iar medicii din sec. XVIII, chiar cei mai pricepuți, subapreciau rolul primordial al inimii în funcționarea organismului uman. Bolile de inimă erau studiate destul de superficial. Guldener numește cauza morții lui Mozart „un deposite alla testa", în limbajul de astăzi, o congestie cerebrală. Stoell socotea că starea febrilă, dată de reumatism, avea la origine o afecțiune a veziculei biliare, dar medicina modernă respinge această explicație. După conceptele medicale ale zilelor noastre, stările de leșin și astenie, care-l chinuiau pe compozitor în ultima parte a vieții lui, ar putea fi puse în legătură cu unele tulburări în activitatea inimii, sau cu vreo afecțiune a glandei tiroide. De remarcat: ochii bulbucați din portretele lui Mozart. O metodă terapeutică obișnuită a secolului al

XVIII-lea era lăsarea de sânge și epurarea intestinelor prin vomă, metodă recomandată și de dr. Sallaha. Cumnata lui Mozart ne înștiințează că și compozitorul a fost tratat astfel. Conform afirmațiilor ei, bolnavul suporta greu luarea de sânge, după care se simțea extrem de slăbit, iar de multe ori leșina. Bineînțeles că un asemenea tratament nu putea aduce decât prejudicii unui organism slăbit și nu-i exclus ca tocmai el să-i fi grăbit sfârșitul.

Zvonul despre otrăvire s-a răspândit după moartea lui Mozart și, dacă ar fi să dăm crezare văduvei compozitorului, chiar acesta ar fi declarat odată că i s-a dat otrava (cu 6 luni înainte de moarte). Dar persoanele care l-au tratat și l-au examinat n-au reclamat un examen de autopsie, considerând că Mozart a murit de moarte naturală. De altfel, simptomele bolii lui Mozart nu indicau nici un semn de otrăvire. Partizanii ipotezei despre imaginara crimă pretind totuși că ar fi fost utilizat sublimatul coroziv. Mozart a avut în cursul bolii o temperatură foarte ridicată. Or sublimatul coroziv produce tocmai

o scădere bruscă a temperaturii corpului. În secolul al XVIII-lea era la modă tratamentul cu clorură mercurică (sublimat coroziv) și nu rareori o doză greșită se solda cu otrăvirea bolnavului. Dr. Klasset cunoștea foarte bine semnele otrăvirii cu mercur, și nu se putea ca un medic atât de competent să-i scape respectivele simptome în cazul când ele s-ar fi manifestat chiar la pacientul său. Dr. Sallaha, care fusese invitat la consult, se ocupa și el cu problema otrăvirilor; din inițiativa lui fusese înființată o catedră de medicină legală. „Ar fi ciudat ca tocmai el, aflat la căpătâiul lui Mozart, să nu fi recunoscut semnele unei otrăviri" este opinia medicului elvețian Karl Behr în lucrarea sa *Mozart. Boala, moartea, înmormântare*, editată de Institutul central pentru studiul operei și vieții lui Mozart din Salzburg, publicată în 1966. Medicii contemporani au constatat următoarele cauze ale morții lui Mozart: „infecție streptococică, sindromul Schönlein-Hènoch„ insuficiență renală, bronho-pneumonie." Dr. Stephan-Jordan, de la British Royal, a studiat biografia compozitorului și a ajuns la concluzia că moartea i s-a datorat unei endocardite infecțioase. Mozart, după repetate atacuri de reumatism articular, avea inima bolnavă, respira greu (ceea ce explică distrugerea progresivă a valvelor cardiace), iar cu trei luni înaintea decesului a prezentat o hematurie (existentă când infecția se propagă și la rinichi) care a inspirat legenda otrăvirii sale cu mercur. În seara când a dirijat *Flautul fermecat*, erau evidente paloarea și slăbiciunea sa; picioarele îi erau umflate (simptom renal), respirația îi era anevoioasă, încât nu putea să doarmă. Jordan crede

că atacul suferit în ajunul morții sale denotă extinderea infecției la creier și că numai antibioticele l-ar fi putut vindeca.

Zvonul otrăvirii lui Mozart s-a răspândit în toată Europa. În 1823, Beethoven notează în „Caiete de conversație": „Sallieri se încăpățânează să declare că este vinovat de asasinarea lui Mozart și că a scăpat de el prin otrăvire". În același an, pe patul de moarte, Salieri îi declara elevului său Moscheles: „se spune că l-aș fi otrăvit pe Mozart. Nu! A pretinde așa ceva este pură răutate. Comunică lumii întregi, spune-le tuturor că bătrânul Salieri v-a declarat în ceasul morții sale acest lucru". Această spovedanie tragică nu i-a ajutat lui Salieri. Numele său va reaminti, în eternitate, pe intrigantul, pe pizmașul care a turnat otrava în cupa cu vin a divinului Mozart?

În noaptea de 5 decembrie 1791, la 35 de ani, Mozart se stinge, după ce a încercat să compună pentru ultima oară. Cioclii i-au aruncat trupul într-o groapă comună. Cineva care a asistat la această lamentabilă înmormântare, l-ar fi auzit pe Salieri spunând: „Că un asemenea geniu a murit este desigur păcat pentru el, dar este bine pentru noi, deoarece dacă ar fi continuat să trăiască, ne-ar fi luat cu siguranță pâinea de la gură".

Enigma din Turnul Temple

Louis-Charles de France, cunoscut sub numele de Ludovic al XVII, delfin al Franței, a fost cel de al doilea fiu al lui Ludovic al XVI și al Mariei Antoaneta.

Născut la Versailles în 1785, a murit, după surse oficiale, în închisoarea pariziană Temple în 1795 la 8 iunie. Inițial, având titlul de duce de Normandia, la moartea fratelui său mai mare, Louis-Joseph-Xavier, în 1789, devine delfin.

În 1793 împreună cu întreaga familie regală, a fost întemnițat la Temple, o fostă mânăstire fortificată a Ordinului Templierilor, construită la Paris în sec. XII și transformată, după desființarea Ordinului, în închisoare. La scurt timp după întemnițare, avea să fie izolat de restul familiei și încredințat sub pază temnicerului Simon.

După executarea lui Ludovic al XVI-lea, nobilii emigrați l-au proclamat, în 1793, rege al Franței sub numele de Ludovic al XVII-lea.

Moștenind o constituție plăpândă și șubredă, tânărul prinț s-a stins din viață la scurt timp în închisoare, atât din pricina privațiunilor, cât mai ales a tratamentului prost aplicat de către temnicerii săi, deși, după unii autori, s-au exagerat, se pare, brutalitățile la care a fost supus de Simon, temnicerul său[1].

Procesul-verbal redactat de medicul în grijă căruia se afla, menționează faptul că moartea copilului, survenită la data de 8 iunie 1795, s-a datorat unei scrofuloze de care suferea de mai multă vreme. La 10 iunie a fost înmormântat la cimitirul Sainte-Marguerite.

Partizanii săi, regaliștii, au întreprins nenumărate încercări, toate neizbutite, de a-l scoate din temniță, dar care au sfârșit prin crearea unei legende care s-a răspândut cu repreziciune, falșii Delfini începând să fie arestați chiar din iunie 1795. Au fost zvonuri

1. Pierre-Andre Touttain; *Șaizeci de enigme și mistere din toate timpurile*, Paris, 1970; *Magazin istoric*, nr. 7, 1975, p. 16.

privitoare la substituirea Delfinului, afirmându-se că nu Ludovic al XVII-lea, ci un alt copil murise la Temple, în iunie 1795. Aceste legende, pe care poporul le credea, au fost exploatate de intriganți și aventurieri în propriul lor folos, neîntârziind mulți să se dea drept Ludovic al XVII-lea.

În plasa credulității au căzut și unii istorici, precum G. Lerôtre. Acestei presupuneri este greu să i se acorde credit, cu atât mai mult cu cât exhumările întreprinse în cimitirul Saint-Marguerite în 1840 și 1894 n-au condus la descoperirea unui schelet comparabil cu cel al Delfinului, aceasta datorată mai ales faptului că nu se cunoaște cu certitudine, nici până astăzi, locul exact unde fiul fostului rege a fost îngropat.

Există o serie de argumente care pledează pentru și contra legendelor țesute în jurul lui Ludovic al XVII-lea pe care le vom trece în revistă bazându-ne pe literatura apărută în acest domeniu.

Transmițând Comisiei pentru Ajutoarele Publice lista cu onorariul ce-i era cuvenit pentru îngrijirile pe care le acordase „fiului sus-numitului" rege, doctorul Thierry menționa că ultimele sale vizite avuseseră loc „în primele zile ale lui ianuarie 1794". Memoriul medicului nu este datat, dar se poate trage concluzia că a fost întocmit în luna fructidor, anul III, întrucât a fost înaintat Comitetului pentru Siguranța Generală la 9 fructidor printr-o scrisoare „foarte urgentă", la un loc cu nota chirurgului Soupe și cea a medicului Pipelet, purtând data de 1 fructidor, anul III (ceea ce corespunde datei de 18 august, 1795).

Din cele de mai sus, se poate concluziona că doctorul Thierry și-a redactat nota privitoare la onorariul său la nouăsprezece luni după ultima vizită efectuată prizonierului regal din închisoarea Temple. Nu trebuie să ne mire că n-a indicat cu mai multă precizie ziua în care avusese loc respectiva vizită. Avem astfel dovada certă că din luna ianuarie 1794 doctorul Thierry nu l-a mai consultat pe Ludovic al XVII-lea.

Se poate conchide, oare, că de atunci și până la 6 și 7 mai 1795, ziua primei vizite pe care i-a făcut-o la una din aceste date, medicul Desault Delfinului întemnițat la Temple n-a mai venit nici un alt doctor să-l viziteze? Așa este cel puțin aparent. Paul, viconte de Barras (1755-1829) scrie în memoriile sale că în dimineața zilei de 10 thermidor (28 iulie 1794) a venit la Temple și a obținut de la Comitetul Salvării Publice permisiunea ca Delfinul să fie supus unui examen medical de către mai mulți medici, urmând ca aceștia să-și întocmească după aceea raportul. „Medicii, printre care se număra d[omnu]l Dussault, declară că suferă de o boală foarte

gravă". Există de asemenea mărturia unui oarecare Harmand din Meuse, care în declarația sa pretinde că s-a străduit mult ca să-l hotărască pe micul prizonier, la 29 frimaire anul III (10 decembrie 1794) să revină în privința refuzului de a lua câteva leacuri și de a primi vizita unui medic. Afirmațiile acestor două personaje pot fi privite cu îndoială, căci nu a fost descoperită nici o urmă de vreo autorizație dată de Comitetul Salvării Publice și de Comitetul pentru Siguranța Generală vreunui medic care să fi solicitat permisiunea de a intra la Temple între ianuarie 1794 și 6 mai 1795, date indicate de doctorul Desault.

Pentru a stabili data evenimentelor de mai sus, este important de a se cunoaște data morții medicilor care l-au îngrijit pe Delfin începând din 13 august 1792 și până în primele zile ale lui ianuarie 1794: Le Monnier a decedat la Montreuil la 7 septembrie 1799; Brunyer, la Versailles în 1811; Thierry la Paris la 26 februarie 1797; Soupé, la Paris la 9 aprilie 1812 și Pipelet, la Tours la 14 decembrie 1823.

Cu alte cuvinte, la începutul lunii mai 1795, perioadă în care boala Delfinului se afla în ultima fază a evoluției sale, ca și la 11 iunie următor, ziua în care a fost făcută autopsia, toți medicii care i-au acordat îngrijire sau l-au consultat, trăiau. Atunci pentru ce nici unul dintre aceștia, care îl cunoșteau foarte bine pe copil, dat fiind că îl îngrijiseră și, deci, îl puteau recunoaște cu ușurință, n-a fost chemat în luna mai 1795, când s-a hotărât trimiterea unui doctor la Temple? În loc de a fi invitat unul dintre aceștia, la 6 mai 1795, a fost desemnat chirurgul Desault; la 5 iunie, în locul lui a fost numit Pelletan; a doua zi i s-a alăturat Dumangin și la 10 iunie, au fost aleși pentru a asista la autopsie, doctorii Lassus și Jeanroy. Lucrurile ni se par ciudate și anormale cu cât doi dintre medicii care-l îngrijiseră pe Delfin erau renumiți pentru pregătirea lor profesională: doctorul Thierry și chirurgul Soupé. Ambii, pe lângă practicarea profesiei lor, dețineau și funcții oficiale care le-ar fi dat dreptul să se afle în preajma prizonierului în momentele menționate: unul continua să fie medicul curant, iar celălalt, chirurgul oficial al închisorilor Franței. Pe cea dea 34-a notă de plată datată 24 prairial anul IV (12 iunie 1796), era alocată o sumă de 1000 livre doctorului Thierry drept indemnizație pentru cheltuielile cu trăsura făcute în calitate de medic la Temple. În același document era trecut și salariul chirurgului Soupé.

Este normală întrebarea care se pune: din moment ce s-a căutat să nu se facă apel la cunoștințele și competența profesională a acestor doi doctori, ca și a celorlalți pe care i-am menționat mai

sus, dintre care Le Monnier chiar își oferise din proprie inițiativă serviciile, din moment ce nici unul din ei n-a fost chemat ca martor la autopsie, nu se poate pune întrebarea că unul sau altul dintre ei ar fi fost în măsură să remarce că acel copil ce murise la 8 iunie nu era Ludovic al XVII-lea?

Probabil că același motiv trebuie să fi determinat Comitetul pentru Siguranța Generală să respingă solicitarea lui Hiie, fost ofițer la camera regelui, care, informat asupra stării jalnice a Delfinului, solicitase favoarea de a fi închis din nou cu copilul pentru a-l sluji și a-i acorda îngrijirile de care avea nevoie, fiind suferind.

O altă dovadă care vine în sprijinul ideii de substituire a Delfinului, ar constitui-o consemnul dat de a se interzise orice întâlnire dintre Alteța sa regală Doamna și copilul încarcerat în același timp cu ea la Temple. O asemenea măsură a fost probabil luată de oficialitățile în cauză pentru a-i împiedica pe cei doi prizonieri în vârstă de 15 și, respectiv, 8 ani, să comploteze punând la cale evadarea lor, ci, fără nici o îndoială, pentru ca Marie-Therese-Charlotte de France (sora lui Ludovic al XVII-lea) să nu poată constata că celălalt deținut ce era dat drept Delfinul, nu era în realitate fratele ei. Probabil, din același motiv, Doamna n-a fost condusă la căpătâiul copilului care decedase la 8 iunie 1795.

În favoarea ipotezei substituirii mai există și un alt indiciu: În scrisoarea către doamna de Tourzel, regina arătase că lui Louis-Charles îi era frică de câini. Există confirmarea acestui lucru. La data de 10 ianuarie 1796, Hans Axel de Fersen, mareșal suedez, scria: „... Câinele pe care Doamna a spus că a avut voie să-l ia (de la Temple) și care era al fratelui ei, este, fără îndoială o greșeală: el nu-l putea suferi și se temea de el; probabil că a fost al mamei ei". Cu tot aspectul banal, această informație considerăm că prezintă o foarte mare importanță pentru problema de care ne ocupăm. În timpul captivității, regina n-a avut niciodată lângă ea un câine; dacă ar fi fost altfel, prințesa în mod cert ar fi cunoscut animalul și n-ar fi spus că-i aparținea fratelui ei. Nu este mai verosimil să credem că acest animal i-a fost dat, nu Delfinului, ci copilului cu care fusese substituit?

În baza afirmațiilor făcute de scriitorul Paul-Louis Courier (1772-1825), secretul este sufletul oricărei operații militare și, desigur, adăugăm noi, și politice.

În afara câtorva membri ai Comitetului pentru Siguranța Generală și, poate, ai Comitetului Salvării Publice, mai existau trei persoane care nu puteau ignora, datorită situației lor, moartea lui Ludovic al XVII-lea înaintea datei anunțate oficial, apoi înlocuirea

lui cu un alt copil: Chaumette (revoluționar francez, 1763-1794), Herbert Jacques (1757-1794), om politic francez (care avuseseră puteri mari asupra administrației închisorii în calitatea lor de agent național al Comunei și, respectiv, de substitut al agentului național) și temnicerul Simon de care nu am vorbit.

Bănuieli neîndoioase în privința a ceea ce se întâmplase au avut și soldații ce făceau parte din garda municipală care făcuseră de serviciu la Temple în seara plecării lui Simon: acesta le ceruse o chitanță că-l iau în primire pe prizonier „bine sănătos" și au rămas uimiți când, în ziua de 1 plubiôse (20 ianuarie 1794) au constatat că au de păzit un adevărat redus mintal.

Mai înainte ca decesul Delfinului să fie dat publicității, existau voci care spuneau că Ludovic al XVII-lea evadase, după alții că fusese răpit de regaliști sau că regele-copil murise în închisoare.

Ultimul zvon a predominat față de celelalte și s-a răspândit cu iuțeala fulgerului în țară. La 14 aprilie 1794, ducele de Berry îi scria prietenului său, contele de Cosse: „Știți prea bine că n-am nădăjduit niciodată ca nefericitul nostru rege Ludovic al XVII-lea va scăpa cu viață". Această frază pare să fi fost scrisă după ce vestea morții tânărului prinț ajunsese la cunoștiința ducelui de Berry. Documentul se păstrează și în prezent în arhivele târgului din Frohsdorf (castel din Austria).

În preajma lui 5 prairial anul II (25 mai, 1794) unii membri ai Convenției s-ar fi întrunit pentru a studia modalitățile în care s-ar fi putut restabili monarhia. „Ei formară un fel de coaliție contrarevoluționară, la care se alăturară agenți secreți ai lui Ludovic al XVIII-lea și emigranți reîntorși cu autorizația noilor comitete". După cum avea să consemneze Bertrand Barére de Vienzac (1755-1841) - lucru pe care Touchard-Lafosse (1780-1847) „care a cunoscut pe mulți dintre ei", l-a întărit - „În proiectul întocmit în vederea unei restaurații, tânărul captiv nici nu era măcar numit: s-ar fi zis că era considerat mort". Din multe documente oficiale ale vremii, jurnale și rapoarte, reieșea explicit că Delfinul încetase să mai existe înainte de a-i fi anunțată moartea în mod oficial.

La începutul lunii februarie 1795, contele Frotté, emigrant la Londra, a revenit în Franța cu proiectul de a-l scoate pe rege din închisoare sau în cazul că nu va fi posibil, de a împărți cu el captivitatea, cu riscul de a face închisoare pe tot timpul vieții sale. Luând legătura cu membrii Convenției, și-a exprimat față de „unul din cei mai marcanți dorința de a putea pătrunde în Temple, pentru a sluji rămășițele nefericite ale sângelui care a domnit asupra Franței". „După ce a formulat mai multe obiecții, cu un aer

emoționat, acesta mi-a spus: Sacrificiul dumneavoastră ar fi de prisos. [...] În timpul lui Robespierre, fizicul și moralul acestui copil nenorocit au fost atât de mult denaturate, încât sufletul îi este cu desăvârșire îndobitocit, iar trupul nu-i poate îngădui să trăiască. [...] Văzându-l, n-ați avea decât un sentiment de amărăciune și silă și ar însemna să vă jertfiți fără rost, deoarece l-ați vedea pierind în curând și, o dată intrat în Temple, nu veți mai ieși, poate, de acolo niciodată".

Această declarație l-a făcut pe Frotté să renunțe la proiect. Se poate presupune că Frotté, alertat de ceea ce i se spusese, și-a închipuit că Ludovic al XVII-lea era deja mort. Ce alt motiv l-ar fi putut determina să renunțe atât de repede la planul cu care plecase din Anglia?

La 19 februarie 1795, scriitorul Thibault-Laveaux a înștiințat Comitetul pentru Siguranța Generală că „s-a vorbit de micuțul Capet și s-a spus că murise de trei săptămâni, că fusese găsit pe pat plin de murdării și că existau motive să se creadă că fusese otrăvit". Cinci zile mai târziu, baronul de Flachslanden, cancelar al viitorului Ludovic XVIII, îi scria agentului regalist Antraigues: „Sunt cu atât mai neliniștit în privința vieții regelui, cu cât soția unuia din prietenii mei a fost anunțată că a murit". Potrivit unui raport al informatorului Pierre (13 martie, 1795), muncitori de la magazinul lui Trainel, suburbia Saint Antoine, strada Charonne, au răspândit zvonul că micuțul Capet murise. Alte zvonuri au anunțat că „fusese răpit din Temple și că nu se știe cum".

Începând din data de 22 prairial (10 iunie, 1795), moartea Delfinului a iscat diferite ipoteze. Astfel, după unii autori, se spunea: „Negreșit că a fost otrăvit, altfel de ce ni s-ar fi ascuns boala lui?" Alții erau de părere că „acest eveniment [moartea Delfinului] nu le va mai lăsa nici o speranță regaliștilor care, nemaiavând un punct de raliere în interior, vor înceta, poate, să ne mai sâcâie și să pună piedici măsurilor pe care legiuitorii noștri și le propun pentru a aduce fericire poporului".

Compère a spus că, frecventând cafenelele, se spuseseră în ajun aproximativ aceleași lucruri despre moartea Delfinului la care se adăuga: „Dacă buletinele despre boala lui ar fi fost comunicate, așa cum se obișnuiește, zi de zi, Convenției s-ar fi evitat o mulțime de vorbe rău intenționate și chiar calomnioase, pe care răuvoitorii și regaliștii le-ar da cu plăcere publicității, atât la Paris, cât și în străinătate". „Moartea unicului Capet, citim într-un raport către Convenție datat 23 prairial (11 iunie, 1795), este pentru adevărații republicani, un semn de liniște și de speranță; pentru cei ce regretă

trecutul, ea constituie un subiect de neliniște rezultând din presupunerile făcute de ei în legătură cu această moarte, pe care mai mulți ar dori-o privită ca prematură și nefirească".

A doua zi, un polițist cu numele de Jacques, a raportat superiorilor săi că „În cartierul Temple, poporul spunea în gura mare că pregătirile făcute pentru înmormântarea micului Capet nu erau decât un simulacru, că el nu murise și că fusese dus undeva departe și salvat".

Publicația pariziană *La Gazette francaise* din 24 prairial (12 iunie, 1795) a publicat următorul articol pe prima pagină: „Moartea fiului lui Ludovic al XVI-lea a dat naștere la diverse zvonuri, la o mulțime de născociri, unele mai absurde decât altele. Unii pretind că această moarte este un fapt neîntemeiat, că acest copilaș este plin de viață, că de multă vreme nu mai e la Temple și că una din principalele condiții ale păcii încheiate cu Prusia, suavii (răzvrătiții din Vendée și Bretagne) și vendeenii erau de a-l încredința pe acest mic orfan puterilor străine". Alții, dimpotrivă, spuneau: „că a trecut mai bine de un an de când s-au convins că acest copil [murise] otrăvit. Totuși, cei mai mulți oameni neîncrezători [atribuie] caracterul odios al unei crime imaginare actualului guvern. Războiul șuavilor, care amenință să se aprindă iarăși cu o intensitate alarmantă [...], moartea domnului Desault – chirurgul care a fost însărcinat să-i urmărească boala, cea adevărată sau falsă, dată publicității în acest moment –, a medicului care i-a fost ajutor, toate acestea li se par motive destul de puternice pentru a-i determina pe unii oameni [...] să-l asasineze pe nefericitul al cărui nume slujea drept pretext răzvrătiților. Ar însemna să acordăm prea mult credit acestor calomnii, pe cât de cumplite, pe atât de ridicole, dacă am încerca să arătăm revoltătoarea lor absurditate; dar nu ne putem împiedica să nu deplângem fatalitatea evenimentelor care-l răpesc pe acest ostatec prețios în momentul în care existența sa nu putea dăuna patriei, în care moartea sa, dimpotrivă, poate să împrumute noi forme releivoințe ce străbate Franța de la un capăt la altul. Fără îndoială că viața acestui copil nu era atât de fericită, încât cei ce se interesau de el să dorească s-o prelungească cât mai mult; fără îndoială că e mai consolator, pentru cei pe care nevinovăția, vârsta și nenorocirile lui îl legau de el, să-l vadă pierind de o moartea naturală, decât în urma supliciului îndurat de tatăl său. Supliciu, care, poate, l-ar fi așteptat și pe el. Dar există temerea că, în momentul în care, potrivit celor anunțate nouă de corespondenții noștri, se face simțită o frământare aproape generală în departamente, unii scelerați să abuzeze de credulitatea poporului pentru

a calomnia din nou Parisul și Convenția Națională, a stârni răzmeriţe și a-i sili din nou pe francezi să se bată și să se măcelărească între ei. Autenticitatea morții recente și naturale a acestui copil [...] ar fi trebuit, poate, n-o spun pentru onoarea Convenției, ci pentru liniștea generală și pentru umilirea răuvoitorilor, să fie constatată în mod solemn, în mod public, la autopsia cadavrului".

Concomitent cu vestea morții Delfinului, se răspândiseră zvonuri privind evadarea acestuia. Zvonurile au fost exploatate cu dibăcie și astfel o serie de falși Delfini care au apărut după aceea, dintre care cea mai mare parte vizau obținerea de foloase materiale și mai puțin vizau tronul. În timp, toți au fost demascați ca impostori.

Ca o concluzie a celor de mai sus, se poate spune că nu există nici o dovadă materială și concretă privitoare la existența lui Ludovic al XVII-lea în afara închisorii Temple după data intrării sale pe poarta temniței.

A supraviețuit mareșalul Ney?

Biografia mareșalului francez Ney constituie până în zilele noastre pentru istorie o mare enigmă.

Înnobilat și dobândind cel mai mare grad militar, la care se adaugă nenumărate onoruri și decorații, mareșalul îi datorează totul lui Napoleon. Sfârșitul său constituie, totuși, o enigmă, așa după cum nu se știe nici despre Napoleon dacă a fost otrăvit sau nu cu arsenic.

Michel Ney s-a născut în 1769 la Sarrelouis, într-o familie modestă de dogari. Silit să-și câștige existența de timpuriu, la 13 ani este mic funcționar la un notariat. Dornic de o afirmare ieșită din comun și plin de visuri, în 1789 abandonează serviciul și se înrolează militar, intrând în cel de al patrulea regiment de husari. Dovedește că este făcut pentru meseria armelor, mai cu seamă datorită celor două calități pe care le are: îndrăzneala și rapiditatea în a lua o hotărâre și a o duce la îndeplinire. Ney se afirmă repede în ierarhia militară și în 1792 obține tresa de locotenent. Campaniile napoleoniene din 1794 și 1795 îi asigură o promovare rapidă astfel încât, un an mai târziu, devine general. În 1799 obține funcția de comandant ad-interim al armatei franceze a Rinului. În 1804 îi este acordat titlul de mareșal al Franței. Înregistrează mari succese în bătăliile de la Jena și Friedland.

Steaua sa norocoasă continuă să strălucească urcând tot mai sus. În 1808 i se acordă titlul de duce d'Elchingen. Participă la campaniile din Spania și Rusia. Fin analist militar, după 1813 realizează că lupta Franței împotriva coaliției aliaților europeni în frunte cu Anglia, susținuți de papă, nu mai poate avea sorți de izbândă și, ca urmare, îi recomandă lui Napoleon să abdice în favoarea fiului său, cât nu este prea târziu.

Predicțiile sale se adeveresc: campania din Rusia (1812) se sfârșește în mod dezastruos. După bătăliile de la Lützen și Bautzen, Napoleon respinge condițiile care i-au fost oferite de Aliați la

Congresul de la Praga și este înfrânt în 1813, la Leipzig. Aliații invadează Franța și intră în Paris în ciuda eforturilor depuse de împărat (1814). Napoleon, declarat decăzut din drepturi de către Senat, este obligat să abdice la Fontainebleau (6 aprilie 1814) semnându-și documentul de abdicare în fața unei ferestre a palatului. Se retrage în insula Elba.

Bourbonii revin în Franța și Ney își oferă serviciile regelui Ludovic al XVIII-lea, care, cunoscându-i capacitatea, îi acordă titlul de pair al Franței și-l numește comandant al corpului de cavalerie. Michel Ney se află la apogeul carierei sale militare.

La câteva luni după retragerea sa, Napoleon, la 26 februarie 1815, părăsește locul de retragere și debarcă în golful Juan, intrând la 20 martie în Paris pentru a-și relua tronul pe care abia îl abandonase. Napoleon emite un *Act adițional* la Constituțiile imperiale. Ney, care datora atât de mult lui Napoleon, dezaprobă deschis introducerea acestuia, dar influențat de atmosfera ce-i anima pe soldații francezi, la 18 martie 1815, trece de partea lui Napoleon.

Urmează domnia „celor 100 de zile", timp în care Napoleon se mai află în fruntea imperiului. Europa, înspăimântată de revenirea „monstrului corsican" își adună armatele și invadează din nou Franța. Michel Ney este prezent pe câmpul de luptă; la Quatre Bras (16 iunie 1815) și Waterloo (18 iuni 1815) dă dovada unei bravuri deosebite. Spre exemplu, se relatează că la Waterloo, aflat în fruntea a ceea ce mai rămăsese din batalioanele decimate în luptă, își căuta zadarnic moartea, care-l ocolea cu obstinație. „Priviți cum moare un mareșal al Franței" – a strigat la un moment dat el soldaților, dar... moartea îl ocolește...

După înfrângerea de la Waterloo, se stabilește la Lot. Descoperit de autoritățile aliate, este proscris. În august 1815 este trimis în fața unui consiliu de război, care, în cele din urmă, își declină competența de a judeca un mareșal al Franței. După dezbaterea cazului său, e trimis în fața curții pairilor. Aceasta, alcătuită din regaliști, în plină teroare albă, nu îi iartă atitudinea sa față de Bourboni, pe care i-a trădat. Cauza sa este apărată de doi avocați maeștrii Berryer și Dupin. În final, Ney este găsit vinovat de trădare și condamnat cu pedeapsa capitală, fiind împușcat la 7 decembrie 1815.

Există însă și o altă vesiune, conform căreia Ney ar fi supraviețuit execuției sale și ar fi emigrat în Statele Unite. Câteva luni mai târziu, pe puntea unei corăbii ce avea destinația S. U. A., se afla un călător solitar: Peter Stewart Ney. Acesta, ajuns în Statele Unite, în 1819 ocupa funcția de învățător la una din școlile orașului

Broynsville din Carolina de Nord. După scurt timp, pleacă în Carolina de Sud și în Virginia.

Ciudatul învățător se dovedește a fi un om erudit care preda limbile clasice și moderne, științele exacte, literatura și arta. În același timp este un bun călăreț și spadasin care cunoștea campaniile duse de Napoleon și o mulțime de amănunte privind viața de la Curtea Franței.

Cei care îl cunoșteau direct pe misteriosul învățător francez ce purta numele de Peter Stewart Ney se întrebau nu fără temei dacă nu cumva este una și aceeași persoană cu mareșalul Franței Michel Ney care a scăpat printr-o întâmplare de la moarte și și-a găsit refugiul în S.U.A.?

Mareșalul Ney, duce de Eichingen, prinț de Moscova (1769–1815).

În acea perioadă, pe pământ american își găsiseră refugiul mulți francezi, foști bonapartiști, ce se retrăseseră aici după restaurația Bourbonilor. Un fost ofițer polonez, participant la războaiele napoleoniene, colonelul Lihmanovski, se întâlnește în mod cu totul întâmplător pe stradă cu Peter Stewart Ney și i se aruncă în brațe cu ochii în lacrimi, recunoscând în el pe fostul său camandant.

Despre profesorul lor, Pierre Montloin a scris un articol publicat în 1936. El relata că în vara anului 1821, pe când se afla în clasă, un coleg de al său a adus un ziar. Profesorul l-a luat distrat și a început să-l răsfoiască și deodată, a căzut leșinat. Colegii săi, profesorii l-au dus acasă și l-au culcat. În ziua următoare, locuința profesorului fiind cufundată în liniște, colonelul John A. Rodgers s-a dus la el și l-a găsit plin de sânge, cu un cuțit în mână. Certându-l pentru încercarea de sinucidere, care era evidentă, profesorul i-a răspuns cu ochii plini de lacrimi: „Dacă Napoleon a murit, nu mai am nici eu de ce trăi..." și a arătat ziarul desfăcut la anunțul ce vestea că la 5 mai pe insula Sf. Elena, Napoleon încetase din viață. Căzând apoi într-o stare de semiconștiență, profesorul emigrant a mărturisit: „Ați auzit de mareșalul Ney împușcat în Franța la 7 decembrie 1815? Minciună! Mareșalul Ney sunt eu!"

În 1846, profesorul, datorită consumului excesiv de whisky se îmbolnăvește grav. Doctorul Mathew Lock care-l îngrijea, îi cere

să spună adevărul despre persoana sa. Ney, privindu-l în ochi, rostește cu mândrie: „Sunt Michel Ney, mareșal al Franței".

Un alt martor al ultimelor zile din viața lui Peter Stewart Ney, a relatat că acesta i-ar fi spus: „Nu voi muri cu minciuna pe buze! Eu sunt mareșalul Ney!"

După moartea lui Peter Stewart Ney, rămășițele sale pământești a fost îngropate în cimitirul Third Creek. La căpătâiul său a fost amplasată o placă de piatră pe care sunt scrise următoarele cuvinte: „Aici se odihnește Peter Stewart Ney, originar din Franța, soldat al revoluției franceze și al lui Napoleon Bonaparte, care s-a sfârșit din viață în noiembrie 1846, în vârstă de 77 de ani". Nu sunt pomenite nici aici și nici în alte documente rămase de la cel dispărut amănunte privitoare la calitatea sa de mareșal al Franței.

Cele relatate de noi mai sus, ca și multe altele privitoare la identitatea celui dispărut, nu a întârziat să atragă atenția contemporanilor. O serie de cercetători și-au propus să dezlege enigma: cine a fost Peter Stewart Ney? Pastorul Weston și doctorul Simooth au publicat un volum ce conținea, adunate, relatări diverse ale foștilor elevi ai lui Ney și ale rudelor elevilor, din care reieșea faptul că Peter Ney ar fi afirmat nu o dată în timpul orelor de clasă că el este mareșalul Franței. De asemenea, de câte ori întrecea măsura la băutură – și o făcea în ultima vreme destul de des – dădea ordine ca un comandant militar și cerea să i se aducă în grabă un cal.

Un reporter de la ziarul *Dayton Journal* ce apărea în Ohio, a publicat un interviu luat lui Philippe Pétri, un fost soldat francez, emigrat în S.U.A.: „Eu am luptat în armata lui Napoleon, relatează soldatul. La câteva luni după bătălia de la Waterloo am părăsit Franța la bordul unei corăbii care făcea ruta Bordeaux – S.U.A. La scurt timp după îmbarcare am remarcat printre pasageri un om care mi se părea cunoscut. Am fost uimit pentru că știam că mareșalul Ney fusese împușcat cu câteva zile înainte de plecarea mea. Dar... omul care se plimba pe punte nu era altul decât Ney. Nu m-am putut înșela, pentru că adesea l-am văzut în fruntea escadroanelor și l-aș fi recunoscut oriunde".

Vasul cu care călătorise, atât soldatul francez cât și presupusul mareșal francez, a sosit la Charleston la 29 ianuarie 1816. B. Baringe ne oferă o altă versiune a emigrării lui Ney în S.U.A. sub titlul: *Le maître d'école des Carolines*. În articole, el relatează că pe corabia care a plecat din Bordeaux s-au urcat trei emigranți având asupra lor pașapoarte false: generalul Lefévre, corsicanul Pascal Lucien și un așa-zis servitor, care nu era altul decât mareșalul Ney. Unul dintre marinarii corăbiei, la un moment dat,

s-a apropiat de cel ce se dădea drept servitor și i-a spus: „Mi se pare că vă cunosc..." „Drept cine mă luați?" – l-a întrebat acesta. „Dumneavoastră sunteți mareșalul Ney". „Mareșalul Ney a fost împușcat la Paris acum trei săptămâni" – a ripostat cel care se dădea a fi drept servitor, intrând în cabină și nemaieșind pe punte tot restul călătoriei. La Philadelphia cei doi emigranți au coborât, iar „servitorul" lor și-a continuat călătoria până la Charleston.

Unii autori au dat următoarea explicație privitoare la împrejurările datorită cărora Ney ar fi scăpat de pedeapsa cu moartea și și-ar fi găsit azil în S. U. A. Marcel Teissier relatează următoarele: „Contesa Ida de Sanit-Hélène, mare admiratoare a mareșalului Ney, s-a adresat comandantului englez Wellington, rugându-l să-l salveze pe cel pe care îl iubea. În calitatea sa oficială, Wellington nu a vrut să se amestece în această afacere, dar a fost de acord cu salvarea mareșalului și a sfătuit-o pe contesă să facă tot ce va crede de cuviință, făgăduindu-i sprijinul său. Pus la zid în fața grenadierilor care trebuiau să-l împuște, Ney avea sub haină, în dreptul inimii, un săculeț plin cu sânge. Grenadierii care îl cunoșteau foarte bine pe «le brave des braves», primiseră în taină ordinul să tragă deasupra capului său. La prima salvă, mareșalul Ney își duse mâna la piept pentru a rupe săculețul plin cu sânge și căzu la pământ într-un lac de sânge. Corpul celui împușcat, care urma să fie înmormântat în cimitirul Père Lachaise, fu dus de câțiva cunoscuți la spitalul Maternité. Administratoarea spitalului, sora Thérése, prietena contesei, înlocui falsul cadavru cu unul adevărat, ales dintre morții spitalului pentru asemănarea cu mareșalul Ney. În timpul nopții, Ney părăsi spitalul Maternité și agentul englez Hutchinson, din porunca lui Wellington, îl conduse până la Bordeaux, unde mareșalul se îmbarcă pe o corabie, având acte de identitate false, cu destinația Charleston, oraș în Carolina de Sud, S.U.A."

Istoricii și-au pus întrebarea: ce l-a determinat pe Wellington să fie de acord cu salvarea mareșalului Ney? O explicație ne-o oferă însuși emigrantul Peter Stewart Ney spunând că ambii erau francmasoni. „Scăpându-mă, el s-a supus jurământului de solidaritate care ne leagă". Arhivele lojii scoțiene din care făceau parte cei doi nu s-au păstrat, astfel că afirmația lui P. S. Ney nu poate fi verificată.

În 1886, L. Draper, secretarul comisiei istorice a statului Wisconsin, a cerut în Franța, date mai amănunțite legate de moartea lui Ney. Dar Draper nu a primit nici un răspuns la cererea sa, comunicându-i-se doar că, în ciuda uzanțelor legale, autoritățile la vremea respectivă nu au întocmit nici un certificat medico-legal care să ateste moartea mareșalului.

Enigma mareșalului Ney a intrat, după cum era și firesc, și în atenția grafologilor, printre care se numără David Carvalo (1895), Henri Thomas (1934) și Marcel Teissier (1966).

Studiind documentele rămase de la mareșalul Michel Ney și de la învățătorul emigrant Peter Stewart Ney, grafologul David Carvalo ajunge la surprinzătoarea concluzie că scrisorile mareșalului Ney către împărat și însemnările din jurnalele de școală ale învățătorului ar fi scrise de aceeași persoană.

Marcel Tessier, într-o scrisoare din 1 decembrie 1966, relata următoarele: „În fața mea se află semnăturile mareșalului Ney și ale învățătorului Peter Stewart Ney. Scrisul este asemănător, iar în cuvântul Ney, litera y e identică. În afară de aceasta, Peter Stewart Ney era înalt de statură (avea aproximativ 1,80 m), ca și mareșalul francez. Avea ochii negri-albaștri ca și mareșalul Ney. Era iscusit în mânuirea spadei și spangăi ca și mareșalul. Peter Ney citea mult și făcea însemnări pe marginea cărților și ele nu puteau fi făcute de altcineva în afară de mareșal". Mai departe Tessier citează câteva notații, ajungând la concluzia că Peter Stewart Ney și mareșalul Franței sunt una și aceeași persoană. În privința numelui americanizat de mareșal, Tessier emite următoarea opinie personală: „tatăl lui se numea Pierre (în englezește Peter), iar mama sa se trăgea dintr-o familie olandeză, aparținând neamului Stewarților".

Există însă și adversari ai ipotezei existenței unui identități între cei doi Ney. D. M. Quynn (1950), L. Garros (1955), Fleuriot de Langle (1957) iar, în 1968, E. A. Natanson consideră ca absurdă ipoteza ca mareșalul francez să-și fi continuat existența după un simulacru de execuție în 1815. Și aduc următoarele argumente, desigur raționale, în sprijinul afirmației lor.

Prima întrebare pe care și-o pun autorii de mai sus se referă la faptul cum a putut, oare, mareșalul Ney să se transforme într-un învățător atât de bine pregătit, când se știe că a mers la școală doar puțin timp? „Se poate - și nu fără trudă - să fi ajuns să știe să scrie complet gramatical și să-și exprime corect gândurile, afirmă L. Garros, dar i-ar fi fost cu neputință să pregătească tineri pentru examene la limbile clasice și moderne, să le predea bazele limbilor latină, greacă, franceză și engleză. Michel Ney nu știa să deseneze, nici să picteze. Era incapabil să scrie versuri".

Este posibil ca, din 1816, data când acesta a emigrat în S.U.A. și până în 1819, când îl întâlnim pentru prima oară ca învățător, Ney să se fi pregătit pentru cariera pedagogică, dar e greu de presupus că în numai trei ani, el și-a însușit o cultură atât de multilaterală.

D. M. Quynn se oprește asupra numeroaselor poezii semnate

de Peter Stewart Ney și publicate în revistele și gazetele americane. Poeziile, ce e drept, erau închinate războaielor napoleoniene, dar nu erau scrise în limba franceză sau inspirate din poeți francezi. Mai mult, ele trădează o fomulă spirituală engleză și învățământul clasic englez caracteristic secolului al XVIII-lea.

În însemnările făcute de învățătorul Peter Ney pe marginea cărților în limba franceză se găsesc numeroase greșeli de gen și de accent, pe care niciodată un francez nu le-ar fi putut face.

E. A. Natanson prezintă, de asemenea, și alte argumente. Astfel, el se întreabă pentru ce Peter Stewart Ney, dacă era în realitate mareșalul francez, nu a căutat să ia legătura cu emigranții francezi din S. U. A.; de ce nu s-a alăturat bonapartiștilor, aflați în număr mare mai ales în Philadelphia, unde se afla și Joseph Bonaparte, fratele împăratului? De ce nu a căutat să-l întâlnească pe unchiul soției sale Edmond Génes, ce deținea un post de conducere în aparatul de stat american?

Aplecându-se asupra însemnărilor rămase de la Peter S. Ney, E. A. Natanson mai face următoarele considerații. Învățătorul Ney scrie adesea: „bătălia de la Borodino", în vreme ce Napoleon și după el toți francezii au numit această bătălie „bătălia Moscovei". „Ar fi putut, oare, greși mareșalul Ney, care după această luptă a primit titlul de prinț de Moscova?" Peter Ney spune că a participat la complotul în urma căruia Bonaparte a părăsit insula Elena și s-a reîntors în Franța. Se cunoaște însă că mareșalul Ney a fost la început, cel puțin, credincios lui Ludovic al XVIII-lea, declarându-se pe față în dezacord cu întoarcerea lui Napoleon.

O altă întrebare pertinentă: de ce nu s-a reîntors în Franța după 1830? „Citind ziarele, aflase, fără îndoială, că noul rege al Franței, Ludovic Filip, stabilise pensii celor mai apropiați colaboratori ai lui Napoleon și că unii deputați din Parlament ceruseră strămutarea în Panteon a corpului prințului de Moscova. Mai mult decât atât, primul ministru al Franței, Jacques Laffitte își căsătorise fiica cu fiul prințului Moscovei".

Peter Ney mai relatează că la Waterloo ar fi fost rănit la cap. Dar la Waterloo, în ciuda faptului că și-a căutat cu perseverență moartea, mareșalul Ney nu a dobândit nici o rană.

În continuarea explicațiilor prezentate mai sus, privitoare la emigrarea lui Peter Stewart Ney, vin să se adauge și unele versiuni mai puțin consistente.

Cercetătorul Fleuriot de Langle îl consideră pe americanul Peter Ney nici mai mult, nici mai puțin decât un obsedat, care „ca toți obsedații, trebuie să creadă el însuși în ficțiunea sa". Acest autor susține că învățătorul a strâns informațiile datorate istoricilor și

memorialiștilor despre epoca napoleoniană, însușindu-și rolul uneia dintre personalitățile vremii cu care semăna fizic.

Un alt cercetător, Boringe, presupune că Peter Ney ar fi fost un soldat englez care, în urma unei contuzii cerebrale, a căpătat mania celebrității.

În ciuda tuturor acestor ipoteze și speculații, adevărata identitate a lui Peter Stewart Ney a rămas până în zilele noastre necunoscută, constituind o enigmă nedezlegată a istoriei.

La 3 mai 1887, cei cetătorii cu aprobarea autorităților, au deschis mormântul din cimitirul Third Creek, cu scopul de a se efectua o necropsie. Groparul, într-un gest neglijent, a scăpat din mână craniul celui înhumat, care s-a sfărâmat. Adunând resturile, s-a efectuat un mulaj, dar acesta s-a pierdut. Când a fost găsit, era complet deteriorat.

Nu a mai rămas decât o singură soluție pentru a obține un răspuns la această enigmă: expertiza grafologică[1], spre a confirma sau infirma concluziile primei examinări de această natură.

1. *Magazin istoric*, nr. 1, 1969, p. 48.

Cuprins

Cuvânt înainte 5
Olympia – mama lui Alexandru Macedon 15
A fost asasinat Alexandru Macedon? 23
Nero. Adevărata față a unui împărat calomniat . . 30
Incredibila istoria a Sinodului Cadaveric 48
Inchiziția – tribunalul bisericii catolice 55
Comoara Templierilor 80
Enigmatica moarte a lui Ludovic cel Stăruitor . . . 86
Cine a fost Cristofor Columb? 92
Adevăratul Michel Angelo 116
Pentru ce a fost executată Maria Stuart? 124
Sfârșitul țareviciului Dimitrie 137
Bărbat sau femeie: enigma cavalerului d'Eon . . 146
De ce a murit Mozart? 160
Enigma din Turnul Temple 175
A supraviețuit mareșalul Ney? 183

fed print sa
O societate Bstan Gav
Telefon: 335.93.18; 335.97.47
Fax: 337.33.77; E-mail: fed@promo.ro